

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Bc. Eva Hocká

**Židům vstup zakázán! Vyřazení židovského obyvatelstva z veřejného
a společenského života v letech 1938 - 1943.**

**No Jews Allowed! Exclusion of the Jewish population from
society and public life in years 1938 - 1943.**

Praha

vedoucí práce: Prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.

2010

Velmi ráda bych poděkovala a vyslovila uznání všem, kteří mi pomáhali při vzniku této práce. Především prof. PhDr. Janu Rychlíkovi DrSc., vedoucímu mé diplomové práce za trpělivé vedení a množství praktických rad. Dále PhDr. Jaroslavě Milotové CSc. za námět a cenné připomínky a také pracovníkům Institutu Tereziánské iniciativy za pomoc při shromažďování podkladů.

Zvláštní poděkování in memoriam patří prof. PhDr. Janu Kuklíkovi CSc., jedinečnému člověku a vynikajícímu odborníkovi, který mi svými znalostmi a zkušenostmi pomohl v počátcích tvorby diplomové práce.

Nakonec bych chtěla poděkovat manželovi za poskytnuté zázemí a také svým rodičům.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze 15. července 2010

.....

Anotace

Práce se zabývá protižidovským zákonodárstvím, jež zasahovalo oblast veřejného a společenského života v letech 1938 až 1943. Součástí je také celková geneze protižidovské politiky v českém prostoru od Mnichovské dohody do zřízení rodopisného úřadu pro Čechy a Moravu se zřetelem k politickému dění. Zároveň je zhodnocen přístup protektorátních orgánů k realizaci protižidovských nařízení, včetně vlivů a iniciativ ve věci protižidovského zákonodárství.

Práce obsahuje také rozbor jednotlivých nařízení omezujících ve veřejném životě a seberealizaci židovského obyvatelstva, jejich dopad v praktickém životě na příkladu několika osob a sledování transformace vývojové linie nařízení směrem k maximálnímu okleštění práv židů.

Klíčová slova:

židé, židům vstup zakázán, protižidovské nařízení, diskriminace, Protektorát Čechy a Morava, protektorátní zákonodárství

This thesis examines anti-Semitic legislation. This legislation affects all facets of public and social life between the years 1938 - 1943. The Thesis emphasizes the historical development of anti-Semitic policy in the Czech territory, starting with The Munich Pact and ending with the foundation of the Genealogical bureau of Bohemia and Moravia. Consideration of the political environment is part of this thesis. It continues to analyze the law enforcement bodies and the realization of the anti-Semitic regulations, including their influence and initiative in this anti-Semitic legislation.

There is an analysis of single regulations, which restricted Jews in their public life and self-fulfillment. This thesis also shows real examples and the impact of these regulations in everyday life.

Keywords:

jews, no jews allowed, Regulations against jews, discrimination against jews, Protectorate of Bohemia and Moravia, protectorate legislation.

Osnova

1. Úvod.....	8
2. Počátky protižidovského zákonodárství v období druhé republiky.....	12
2.1. Česko - Slovensko a židovská otázka.....	12
2.2. Formování protižidovské politiky a první protižidovská nařízení.....	17
2.3. Postoj veřejnosti k formující se protižidovské politice.....	24
3. Vývoj protižidovské politiky v protektorátu.....	27
3.1. Zavádění protižidovských nařízení po 15. březnu 1939.....	27
3.2. Zápas o protižidovské zákonodárství.....	34
3.3. Protižidovské zákonodárství za éry Konstantina von Neuratha.....	43
3.4. Protižidovské zákonodárství za éry Reinharda Heydricha.....	46
4. Geneze nařízení omezujících židy ve veřejném a společenském životě	53
4.1. Židé mimo společnost – nařízení o postavení židů ve veřejném životě.....	53
4.2. Čestné árijství.....	58

4.3. Zákaz užívání veřejných služeb židy.....	63
4.3.1. Zákaz vstupu do restaurací a hotelů.....	63
4.3.2. Omezení nákupní doby v árijských obchodech.....	70
4.3.3. Omezení návštěvní doby na úřadech a zákaz užívání komunikačních prostředků.....	74
4.3.4. Zákaz vstupu do biografů a divadel.....	78
4.3.5. Zákaz vstupu do knihoven, galerií, archívů a na výstavy.....	81
4.4. Omezení pohybu židů.....	83
4.4.1. Omezení týkající se dopravy.....	83
4.4.2. Zákaz vstupu do veřejných zahrad, sadů a lesů.....	89
4.4.3. Zákaz vstupu na Plodinovou burzu a do jejích okolí, pobývání na březích Vltavy a v centru Prahy.....	93
4.4.4. Zákaz opouštění trvalého bydliště.....	95
4.5. Označení židů.....	98
 5. Ghetto bez zdí.....	 103
5.1. Přestupky a policejní represe.....	103
5.2. Protižidovská nařízení a protektorátní tisk.....	111
5.3. Každodennost ve světle protižidovských nařízení.....	114
 6. Závěr.....	 118
 7. Seznam pramenů a literatury.....	 121
 8. Seznam příloh.....	 130

Seznam použitých zkratk

DP	Dokumenty persekuce
MPOŽ	Ministerstvo průmyslu obchodu a živností
NA	Národní archiv
NSMP	Národní správa majetkových podstat
NSOUR	Národní souručenství
NZN	Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava
PMR	Prezídium ministerské rady
PŘP	Policejní ředitelství v Praze
PZÚ	Prezídium zemského úřadu
ŘZ	Říšský zákoník
SAP	Sborník archivních prací
SJN	Strana národní jednoty
SZN	Sbírka zákonů a nařízení
VMV	Věstník ministerstva vnitra
ŽMP	Židovské museum v Praze

1. Úvod

Název této diplomové práce "Židům vstup zakázán!" má co možná nejblíže vystihnout její obsah, který představuje nejen výčet a genezi nařízení vyřazující židovské obyvatelstvo z veřejného a společenského života, ale i jejich zařazení do obecných historických souvislostí. Ve své práci jsem se snažila zachytit také faktory, jež ovlivnily formování protižidovské politiky a také poukázat na iniciativy ze strany protektorátní vlády a úřadů ve věci vydávání jednotlivých vyhlášek a nařízení. V literatuře totiž donedávna panoval názor, že aktivitu v tomto směru na území protektorátu vyvíjela především okupační moc. Tento omyl do jisté míry ovlivnila skutečnost, že řada českých historiků vycházela z dokumentů vzniklých po válce, které ovšem při důkladné konfrontaci s dobovými prameny zcela neobstojí. Také významný německý historik Detlef Brandes se ve svém díle z roku 1969 o Protektorátu Čechy a Morava, dlouho ovlivňujícím naši badatelskou scénu, vydal špatnou cestou, když napsal, že česká strana se již od počátku bránila vydávání protižidovských zákonů, a proto tyto zákony musel vydat až říšský protektor pro Čechy a Moravu.¹

V své práci se také soustředím na protižidovskou politiku jakožto výsledek spolupůsobení iniciativ z řad protektorátní společnosti (především novinářské obce) a centrálně řízené politiky. V podstatě se snažím dokázat, že na území protektorátu bylo pronásledování židů určeno dynamickým spolupůsobením těchto iniciativ, protektorátních orgánů a okupační správy a to minimálně do podzimu 1941, kdy si monopol na provádění protižidovské politiky vyhradila bezpečnostní policie.

Česká historiografie má dluh také na poli protižidovských opatření dotýkajících se dějin všedního dne, tedy osudů jednotlivců. Tento nedostatek je o to ožehavější, když si uvědomíme, že legislativní pronásledování a utlačování židů se dotýkalo běžného života nejen židovských, ale i ostatních obyvatel protektorátu, kteří touto postupnou separací přicházeli o své přátele, známé, sousedy a kolegy. V poslední kapitole jsem se tedy pokusila na základě memoárů o malý exkurz do každodennosti židovského obyvatelstva protektorátu.

¹ Pouze na příkladu nařízení z 21. června 1939, ale bez udání pramenů a také bez dalšího průkazného materiálu. Viz: Brandes, Detlef: Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj. 1939 - 1945. Praha 1999, s. 58. (Brandes, Detlef: Die Tschechen unter deutschem Protektorat. München 1969, s. 45-46.)

Svou práci jsem časově vymezila Mnichovskou dohodou, tedy podzimem 1938 a nařízením o zřízení rodopisného úřadu pro Čechy a Moravu 1. června 1943. Důvod tohoto vymezení je prostý - během tohoto období se celkově utvořil celý systém protižidovského zákonodárství a dále již nebylo v tomto směru co vymýšlet, protože od přelomu let 1941 a 1942 probíhala ghetizace a posléze deportace dále na východ. Populace diskriminovaných židů se tak drasticky snižovala, až již nebylo nutné další opatření týkající se pohybu a styku s árijským obyvatelstvem produkovat.

Tématika protižidovského zákonodárství je tak rozsáhlá, že jsem se rozhodla vymezit téma věcně i místně. Soustředila jsem se tedy především na vyhlášky a nařízení hlavního města Prahy, protože jinde byly přizpůsobeny oblastním specifikům, přičemž jsem úplně vynechala záležitosti majetkové, zaměstnanecké a školské. Jedná se tedy o práci zaměřující se čistě na nařízení a vyhlášky ovlivňující pohyb a veřejný život židů.

Ke zpracování zvoleného tématu jsem využívala nejen právní prameny a komentované sbírky, ale především fondy Národního archivu a Židovského muzea v Praze, které tvoří základ práce. Především musím vyzvednout fondy Prezídia Zemského úřadu, Prezídia ministerské rady, Úřadu říšského protektora a Policejního ředitelství v Praze. Bohatou pramennou základnu představuje také fond Dokumenty persekuce Židovského muzea. Cennou pomoc při bádání představují rovněž pramenné edice, které umožňují nahlédnout do prostřední vysoké politiky protektorátu a utvořit tak ucelený obraz reality protižidovského zákonodárství.

Velkým přínosem se ukázal být portál www.holocaust.cz², který na svých stránkách zpřístupňuje databázi obětí konečného řešení židovské otázky v českých zemích. Údaje o deportovaných jsou úzce propojeny s historickým kontextem, s údaji o židovských obcích a jejich historiích, o transportech či o ghettech a koncentračních táborech. Digitalizované fotografie a autentické historické dokumenty mají přispět k tomu, aby za dlouhými seznamy obětí byli vidět skuteční muži, ženy i děti. Prohlížení pramenů a dokumentů na internetu je

² Institut Terežínské iniciativy zpřístupnil v roce 2008 u příležitosti Jom ha-šoa na portálu www.holocaust.cz databázi obětí konečného řešení židovské otázky v českých zemích. Zveřejnění databáze má přispět k rozvoji aktivního připomínání obětí a vzdělávání o dějinách šoa. Databáze obsahuje jména a osudy všech vězňů terežínského ghettá pocházejících nejen z Protektorátu Čechy a Morava, ale také z Německa, Rakouska a dalších částí okupované Evropy. K dispozici jsou dále údaje o českých židech deportovaných hromadnými transporty přímo do Lodže, Minsku či Ujazdowa. Vyhledávat je možné podle příjmení, jména, data narození, místa bydliště nebo transportu. Přístupné jsou informace pouze o zavražděných, nikoli o přeživších.

stále v badatelském světě spíše novinkou, kterou doba moderních informačních technologií přináší. Její přínos tkví v zásadním usnadnění přístupu k pramenům a tudíž k zefektivnění a urychlení historikovy práce.

Významným zdrojem informací, který není možno opomenout, je protektorátní tisk. Články publikované v období okupace přispívají k pochopení intenzity antisemitské atmosféry a téměř každodenní propagandy, jež směřovala k vyloučení židů z české společnosti. Při jejich čtení je ale třeba mít na paměti, že protektorátní tisk byl ovlivňován a cenzurován okupačními úřady.

V literatuře se téma Protektorátu Čechy a Morava a zde prováděné protižidovské politiky objevuje v podobě několika poznámek v encyklopedickém díle Raula Hilberga „Říše a protektorát“.³ Naopak v dílech dalších historiků zabývajících se protižidovskou politikou v Třetí říši nehraje protektorát víceméně žádnou roli s výjimkou terezínského ghetta.⁴ Autor studie o protižidovské politice v protektorátu v letech 1939-1941 Wolf Gruner se domnívá, že pozornost zahraničních badatelů odvádí od dění v českém prostoru radikální pronásledování a útisk Židů v Rakousku a napadení Polska, k němuž došlo zhruba půl roku po zřízení protektorátu.⁵

V obecných publikacích nalezneme k vytyčenému tématu jen strohé informace a odkazy, nicméně znamenají nemalou pomoc ve snaze o pochopení atmosféry života v protektorátu. Tyto knihy poskytují ucelený obraz fungování tehdejší společnosti a upozorňují na faktory ovlivňující běžný život lidí na pozadí velkých historických událostí.⁶ Výrazný přínos však znamená kniha Miroslava Kárného "Konečné řešení. Genocida českých

³ Hilberg, Raul: Die Vernichtung der europäischen Juden. Frankfurt am Main 1990, sv. 1., s. 181.

⁴ Viz.: Adam, Uwe-Dietrich: Judenpolitik im Dritten Reich. Düsseldorf 1972.; Logerich, Peter: Politik der Vernichtung . Eine Gesamtdarstellung den nationalsozialistischen judenverfolgung. München 1998.; Browning, Christopher: Entfesselung der „Endlösung“. Nationalsozialistische Judenpolitik 1939-1941. München 2003.; Adler, Hans, Günter: Theresienstadt 1941-1945. Der Antlitz einer Zwangsgemeinschaft. Treinschaft. Geschichte, Soziologie, Psychologie. Trübingen 1955.; Atd.

⁵ Gruner, Wolf: Protektorát Čechy a Morava a protižidovská politika v letech 1939-1941. Místní iniciativy, opatření na regionální úrovni a rozhodnutí ústředních orgánů na území „Velkoněmecké říše“. In: Terezínské studie a dokumenty, Praha 2005, s. 25 - 26.

⁶ Brandes, Detlef: Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945. Praha 1999.; Johnson, Paul: Dějiny židovského národa. Praha 1995.; Kural, Václav: Místo společenství konflikt! Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1939-1945). Praha 1994.; Pasák, Tomáš: Pod ochranou říše. Praha 1998.; Sobota, Emil: Co to byl protektorát? Praha 1946.; Gebhart, Jan - Kuklík, Jan: dramatické i všední dny protektorátu. Praha 1996. Atd.

židů v německé protektorátní politice."⁷ Do ní shrnul autor výsledky svého patnáctiletého výzkumu a nastolil tak směr dalšího bádání ve věci holocaustu českých židů. Mimořádného uznání se dostalo také jeho pracím věnovaným základním aspektům okupační politiky nacistického Německa v protektorátu, které Kárný publikoval společně s historičkou Jaroslavou Milotovou.

Velkou pomoc k proniknutí do problematiky protižidovských nařízení znamená kniha Heleny Petrův, která se přímo zabývá právním postavením Židů v protektorátu. Protože se jedná o publikaci vzniklou jako disertační práce na Právnické fakultě Univerzity Karlovy, je její obsah do jisté míry determinován. Na druhou stranu z historického hlediska poskytuje skvělý přehled vydaných opatření v letech 1939-1941. Jako nejpřínosnější hodnotím přehledný soupis právních předpisů upravujících postavení Židů v protektorátu seřazených podle oblastí (hospodářství, veřejný život atd.) v chronologickém sledu doplněný poznámkovým aparátem.⁸

Při tvorbě práce vyvstala také pravopisná otázka, jestli psát malé či velké počáteční písmeno ve slově "Žid". Podle platných Pravidel českého pravopisu (Academia, Praha 1998) se začáteční malé písmeno ve slově žid používá, pokud jde o osobu židovského náboženství, zatímco u osob židovské národnosti se používá velké počáteční písmeno. Vzhledem k tomu, že u nás všechny osoby židovské národnosti byly židovského náboženství, zatímco většina protektorátních obětí "konečného řešení židovské otázky" se k židovské národnosti nehlásila, zvolila jsem psaní malým počátečním písmenem. Ovšem u citací jsem ponechala začáteční písmeno takové, jaké použil citovaný autor.

Svou prací bych chtěla přispět nejen k poznání funkčnosti protižidovských nařízení v běžném životě židovských i nežidovských obyvatel protektorátu, ale také pochopení jaký význam tato opatření měla v rámci konečného řešení židovské otázky. Nařízení separující Židy od ostatní společnosti v mnoha směrech podlomila jejich důstojnost a sebevědomí. Ovšem největší nebezpečí spočívalo v ošemetném pocitu, že stále nemají důvod k panice a žádné bezprostřední ohrožení života jim nehrozí. Vzápětí však, na podzim 1941, přikročili nacisté i v Protektorátu Čechy a Morava ke druhé závěrečné fázi konečného řešení – k přípravám a realizaci fyzické záhuby židovského obyvatelstva.

⁷ Kárný, Miroslav: Konečné řešení. Genocida českých židů v německé protektorátní politice. Praha 1991.

⁸ Petrův, Helena: Právní postavení Židů v protektorátu Čechy a Morava (1939 - 1941). Praha 2000.

2. Vznik a geneze protižidovského zákonodárství v období druhé republiky

2.1. Česko - Slovensko a židovská otázka

Mnichovská dohoda nejen že výrazně zahýbala hranicemi Československa, ale znamenala také expanzi radikalismu, jehož katalyzátorem byly velké hospodářské a sociální problémy způsobené ztrátou 30% území a 1/3 obyvatel.⁹ Právě neřešení těchto problémů mělo za následek postupný politický posun směrem doprava k nedemokratickému autoritativnímu státnímu systému. Přitom období první republiky se dá považovat z hlediska prosazování demokracie za úspěšné. Po první světové válce došlo v Československu vedle moderních politických proměn i k demokratizaci životního stylu, s čímž se ztotožnila většina obyvatelstva. Právě tato skutečnost dočasně tlačila antisemitismus ve vysoké politice do defenzívy.¹⁰ Změnu v tomto smýšlení přinesla až hospodářská krize ve 30. letech a definitivní obrat ve vývoji přinesl podzim 1938.

Během 30. let došlo v Německu k zásadním politickým změnám, jež měly fatální následky pro židovské obyvatelstvo v celé Evropě. Podle nacistického světového názoru neměli židé ve společnosti místo, a tak byli systémem nejrůznějších nařízení a omezení postupně z jejího rámce vytlačováni. Základním prostředkem realizace tohoto vylučování byly v Německu Norimberské zákony vyhlášené 15. září 1935.¹¹ Ještě před nimi byla provedená tzv. „rasová očista“ státního aparátu pomocí zákona na obnovení úřednictva z povolání ze dne 7. dubna 1933. Charakteristické bylo, že nacistický režim nevydal žádné konkrétní pokyny nebo směrnice, které by vedly ke konečnému řešení. Jednotlivá německá města se měla

⁹ Územní nároky uplatnili vedle Německa také Maďarsko a Polsko.; Gebhart, Jan – Kuklík, Jan: Druhá republika 1938-1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě. Praha – Litomyšl 2004.; Rataj, Jan: O autoritativní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939. Praha 1997.

¹⁰ Rataj, Jan: Antisemitismus v proměnách let 1918 - 1945. In: Židé v české a polské společnosti. Praha 1999 (ed. Jaroslav Valenta a Jerzy Tomaszewski).

¹¹ Komplexně pojatá úprava postavení židovského obyvatelstva ve společnosti. Rozumí se jimi především dva ústavní zákony německého Říšského sněmu: zákon o říšském občanství a zákon na ochranu německé krve a cti. Lze k nim ovšem obsahově přiřadit i jiné zákonné úpravy obsahující nástroje k persekuci tzv. „rasově méněcenného obyvatelstva“, např. zákon o vlajce a státním znaku a později vydaný zákon o zdravém manželství.; O této problematice viz. Essner, Cornelia: Die „Nürnberger Gesetze“ oder die Verwaltung des Rassenwahns 1933-1945. Paderborn 2002.

naopak sama na základě osobních iniciativ vypořádat se svými židovskými obyvateli. Tak vznikala opatření, která v mnohém o léta předběhla ta zákonná, či taková, která přesahovala rámec centrálně vyhlášených nařízení. Teprve od roku 1938 začal stát řídit vylučování židů zákonnou cestou. Po Anšlusu se podobné akce rozšířily i na Rakousko¹² a od listopadového pogromu došlo k systematizaci separace židů ve všech oblastech života. Následkem bylo další omezení v oblasti zásobování, sociální péče, nucených prací, arizace atd.¹³

V průběhu 30. let se díky událostem v Německu židovská otázka stává mezinárodním tématem a je jasné, že postupem, jaký zvolila německá vláda, bude konflikt nabývat čím dál ostřejších forem. Pro československé židy je v první polovině 30. let charakteristická pasivita a absence pocitu ohrožení. Z české strany se od nich především očekával odklon od německého smýšlení a německé národnosti jako takové, čímž by došlo k posílení československých politických snah.¹⁴ Jakékoliv projevy antisemitismu v Československu v této době mají důvody nikoliv rasové, nýbrž výhradně nacionální či hospodářské. Židovské obyvatelstvo bylo u nás tradičně spojováno s německým živlem, a jakožto nositelé cizí politiky a kultury byli židé v tisku napadáni.

Pod tlakem událostí u nás dochází k protestům vůči nacistické politice ze strany židovských obcí. Je poukazováno nejen na porušování lidských práv, ale na hanobení celé židovské společnosti. K protestům se přidávají Židé z celé republiky a jsou sepisovány stížnosti Společnosti národů, pořádány manifestační schůze, bojkotováno německé zboží a posilovány české spolky.¹⁵ Je ovšem příznačné, že jakýkoli pohyb směrem od národnosti

¹² Od roku 1933 probíhalo očištění správních orgánů od židů. Byli omezováni židovští obchodníci, zrušena podpora židovským organizacím a zvýšeny sazby za užívání městského zařízení židům. V některých městech byl zakázán vstup židům do městských lázní či některých městských čtvrtí. V letech 1936 - 1937 komunální správy rozšířily separace židů hlavně na oblast veřejných institucí. Židovská chudina byla diskriminována a v nemocnicích byli Židé izolováni od ostatních pacientů. V Rakousku docházelo k výpovědím židovským nájemníkům, vylučování židovských žáků ze škol atd. Gruner, Wolf: Protektorát Čechy a Morava a protižidovská politika v letech 1939-1941. In: Terezínské studie a dokumenty, Praha 2005, s. 27 - 28.

¹³ Gruner, Wolf: C.d., s. 29.

¹⁴ Kdyby českoslovenští Židé zavřeli měšce, přestali politicky a kulturně podporovat naše Němce, přestali je volit, přestali němčit a posílat své děti do německých škol, tu rázem by musel nastati naprostý úpadek německé menšiny v našem státě, jak co do početnosti tak i do sociální a kulturní soběstačnosti!, Hákový kříž a lidé v Československu, Národní listy, 31. března 1933.

¹⁵ Jihlavští Židé a události v Německu. Národní listy, 5. dubna 1933.; Bouřlivá protestní schůze brněnských židů. Lidové noviny, 7. dubna 1933.; Židovská manifestační schůze v Praze. Právo lidu, 7. dubna 1933.; Mohutná manifestace Židů-socialistů. Právo lidu, 7. dubna 1933.; Manifestace ostravských židů proti Německu. Národní politika, 13. dubna 1933.; O počestění židovské náboženské

německé k národnosti české (resp. československé) není proveditelný v krátkém časovém horizontu a to zejména díky absenci opravdového pročeského přesvědčení.

Za změnu stanoviska k českému národu bojoval mimo jiné zástupce židovské menšiny sociální demokrat Dr. Angelo Goldstein, který požadoval ochranu menšin jako takových. Ve svém projevu v poslanecké sněmovně ze dne 28. dubna 1933 kvitoval výrok ministra zahraničí Edvarda Beneše prohlášením: „Československá republika bude pokládati ochranu svých menšin nejen za výraz právně závazných norem, nýbrž že uznává po stránce morální i etické důležitost takovéto ochrany. Vzhledem k poslednímu události v Německu požadujeme, aby tato právní ochrana byla rozšířena všude tam, kam doposud normována není a kde politické události zřejmým způsobem poukazují na nedostatek takovýchto právních závazků.“¹⁶ Další výraznější protesty jsou spjaty s vydáním již zmíněných Norimberských zákonů. Nejvýraznější akcí proti nim byl sraz Svazu Čechů-židů dne 10. října 1935 ve velkém sále pražské městské knihovny. Na protestním shromáždění vystoupila řada představitelů z řad intelektuálů a duchovních a zúčastnilo se ho přes tisíc občanů. Vedle odsouzení rasistických zákonů řečníci opět požadovali loajalitu českých židů a jejich odklon od německé národnosti. Zároveň byla vyjádřena naděje, že židé v Německu přechkají pomocí světového veřejného mínění období nacistické vlády.¹⁷ Tyto ani další projevy nespokojenosti však neovlivnily průběh dalšího vývoje židovské otázky u nás ani v Evropě.

Jak už bylo řečeno, Mnichovská dohoda rozdmýchala dřímající antisemitismus v české společnosti. Vyvolaná frustrace vedla nejen k hledání nových národních hodnot, ale také živila xenofobní prvky českého nacionalismu. Produktem byla nenávist jak k původcům národní tragédie, tak všemu nečeskému.¹⁸

Prakticky hned po Mnichovu byla zahájena diskuze, kdo všechno patří k českému národu – koho akceptovat a koho odmítnout. České židovské hnutí bylo do této kauzy

obce v Plzni. Pražské noviny, 27. dubna 1933.; Protest nejvyšší židovské rady. Národní listy 30. dubna 1933.; Brněnští Židé podávají stížnost Společnosti národů. Lidové noviny večerní, 13. dubna 1933.

¹⁶ Židé v Československu musí změnit své stanovisko k českému národu. Právo lidu, 28. dubna 1933. http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/antisemitism/cz_1rep/press/pravidlu19330428

¹⁷ Na shromáždění vystoupili: katolický duchovní profesor Dr. Brait, rabín z Kolína profesor Dr. Feder, Dr. A. Fuchs, profesor Dr. Hromádka, Dr. Stross.; Rasové zákony a demokracie. České slovo, 11. října 1935.

¹⁸ Důsledným počest'ováním se zabývali takzvaní puristé, jež byli radikální odnoží Strany národní jednoty. Vedle příjmení počest'ovali veškeré cizí výrazy, nápisy, názvy podniků, kin, restaurací, atd. Zároveň se snažili omezit vliv cizí literatury, dramaturgie, atd. Vice viz: Gebhart, Jan – Kuklík, Jan: Druhá republika 1938-1939. Praha-Litomyšl 2004, s. 185 - 187.

zataženo v podstatě nedobrovolně zpochybněním shodnosti českých a česko-židovských zájmů. Znovu bylo operováno mýtem židovské nezakořeněnosti, neschopností mít vlast a plnohodnotně prožívat národní tragédii.¹⁹ Právě v této době se objevují první návrhy na omezení židů v provozování určitých povolání. Apelovalo se především na práva československého lidu.²⁰ Přirozenou reakcí napadené menšiny byla sebeobhajoba. Její zástupci argumentovali zejména svým přihlášením se k Čechům již v době před první světovou válkou a sdílením všech útrap s tím spjatých. V této době se čeští židé již cítili být rovnocennou součástí národa.²¹

Diskuse o židovské otázce se v průběhu podzimu 1938 nadále zotřovala. V podstatě nešlo o otevřený antisemitismus, ovšem jeho přítomnost je naprosto evidentní v politice proti cizí emigraci. Právě protesty proti cizím přistěhovalcům byly ukazatelem silících protižidovských nálad. V literatuře je tento fenomén nazván „*barometrem politického a duchovního počasí*“.²² Většinové obyvatelstvo sledovalo zvyšující se počet uprchlíků s nelibostí. Bylo poukazováno na nedostatek pracovních míst a obživy pro všechny včetně nově příchozích. Kritika v novinách se soustřeďuje především na ekonomické a profesní postavení židů a jejich majetek.²³ Propaganda v novinách měla za následek změnu kurzu i u neantisemitisticky založených lidí a postupně útoky přešly z židovských přistěhovalců na místní židovstvo, přičemž nejvíce averze směřovala na německé židy.²⁴ Tento problém měl být do jisté míry řešen organizováním vystěhovalectví, čímž měla být jednak odstraněna

¹⁹ Protižidovská nálada a doba. Rozvoj, 14. října 1938, č. 42.; Více viz: Soukupová, Blanka: Češi židé mezi Mnichovem a 15. březnem 1939. In: Židovská menšina za druhé republiky. Praha 2007, s. 84 - 98.

²⁰ Je nutno omezit přebytečný počet židů v určitých povoláních, zredukovat jej postupně na počet odpovídající poměrnému procentu židů v ostatním obyvatelstvu. (...) Nepoměrné procento jich je ve volných povoláních (lékaři, advokáti). Mezi malými sedláky a dělníky není však žádného. Nechceme útisk, ale musíme hájit práva čs. lidí. Právě podle organizované demokracie měli by židé nárok pouze na určité procentuální zastoupení v jednotlivých stavech či oborech podnikání v poměru počtu židů k celkovému počtu obyvatelstva. Rok 1910 musí být základem pro židy, jako jím je pro nás. Večer, 12. října 1938, č. 260.

²¹ Čím jsme byli a co chceme? Rozvoj, 14. října 1939, č. 42.

²² Gebhart, Jan – Kuklík, Jan: Druhá republika 1938 - 1939. Praha-Litomyšl 2004, str. 188.

²³ Také v práci židé na roveň Čechoslovákům. Národní politika 15. října 1938. http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/antisemitism/cz_2rep/press/narodnipolitika19381015

²⁴ Michal Frankl ve své studii cituje Ferdinanda Peroutku, který poukazuje na negativní vliv přistěhovalectví z hlediska nedostatku pracovních míst. Německého žida viní z toho, že přestože si vybral národnost přijíždí do Československa parazitovat. Frankl, Michal: Židé přes palubu. Konstrukce „židovské otázky“ za druhé republiky. In: Dějiny a současnost, 31/2009, č. 3, s. 39.

hospodářská konkurence a pomocí soupisu židovského majetku v Česko - Slovensku a také měl být získán přehled o síle židovského kapitálu.²⁵

Období druhé republiky je jednoznačně významným předělem v protižidovské politice na území Československa. Čeští židé, kteří usilovně pomáhali budovat politiku proti cizí emigraci (německým Židům a sionistům) se tak s ní pozvolna ocitli na jedné lodi. Jejich sounáležitost a rovnoprávnost s národem byla napadena a tak se postupně dostávali do izolace.

²⁵ Více o vystěhovalectví viz. Frankl, Michal: Nejisté útočiště – československo a uprchlíci před nacismem 1933 -1938. Praha 2008.

2.2. Formování protizidovské politiky a první protizidovská nařízení

Pomnichovské období přineslo českému národu pocit frustrace a selhání. Obrannou reakcí byla potřeba označit konkrétního viníka událostí, které se nepodařilo v průběhu září 1938 zvrátit. V první fázi padla největší část viny na hlavu Beneše a na systém první republiky jako takový. Obvinění politické reprezentace z levicových postojů šlo ruku v ruce s poukazováním na škodlivost poskytování azylu emigraci, především židovské. Zásadní roli sehrál zřejmě také tlak silného souseda – Německa a nutnost orientace na jeho politiku. Všechny tyto okolnosti vedly ve svém důsledku k oficiálnímu umístění autoritativních prvků do popředí systému druhé republiky, tak se pomalu jeho charakter přizpůsoboval nacistické ideologii. Jeho přesnější charakter lze označit jako prolnutí autoritativního konzervatismu a fašismu.²⁶

V průběhu podzimu 1938 přibývaly na stránkách tisku články zabývající se židovskou problematikou. Především bylo poukazováno na nutnost vyřešit problém jinonárodních skupin v našem prostoru formou vystěhovalectví. Jako hlavní problém byli označeni cizojazyčně hovořící židé, jejichž mateřský jazyk byl pokládán za důkaz neloajality k českému státu.²⁷ Tento fakt podle některých dokazoval neschopnost židovské asimilace, což podporovalo tvrzení o zásadní škodlivosti cizinců z řad židovstva v českém prostoru. Důsledkem bylo striktní omezování přistěhovalectví. Ministerstvo vnitra upozornilo podřízené úřady, aby nebyli přes demarkační čáru z obsazených Sudet propouštěni židé, kteří neměli na území Česko - Slovenska trvalé domovské právo.²⁸

Jako první pokus o cílené vnesení totalitních a rasových principů do české společnosti lze označit program intelektuální revue Brázda, jež náležela ve dvacátých letech agrární levici.²⁹ List nebyl původně zahrnován mezi fašistický, nicméně v období po Mnichovu pod vedením dr. Oldřicha Suchého a dr. Stanislava Roda k této ideologii stále více inklinoval.

²⁶ V literatuře nalezneme pokus o vysvětlení vzniku této mutace autoritářství, konzervatismu a fašismu (český fašismus), jehož společným základem byl odpor proti racionalismu a svobodomyšlnosti typické pro Velkou francouzskou revoluci, úcta k národní kolektivitě či silnému státu, odpor k liberalismu a elitářství parlamentní demokracie a dále zaujetí bolševickým nebezpečím. Autoritativní konzervatismus u nás před válkou nepřerostl do podoby fašismu. Rataj, Jan: O autoritativní stát. Praha 1997, s. 68.; Srovnej: Svátek, František: Koncept totalitarismu a historikové skepse. In: Stránkami soudobých dějin, Praha 1993, s. 29.

²⁷ Udělejme si pořádek! Lidové listy, 12. října 1938, č. 192.

²⁸ Židovské museum, f. DP, kart. 14.

²⁹ Program Jak budovat druhou republiku. In: Brázda, 9. listopadu 1938, č. 44.; Viz také: Kutnar, František.: Geneze Brázdy. Praha 1992, s. 144 - 166.

Programové prohlášení s xenofobními prvky vydalo i hnutí inteligence – takzvaná Akce národní obrody, jež se snažila o obrat české společnosti k nacionalismu³⁰ a katoličtí intelektuálové sdružovaní kolem časopisů Řád, Národní obnova a Tak. Právě jejich práce s mládeží měla vliv na radikálně fašistický návrh programu Mladé národní jednoty.³¹ V podstatě se dá říci, že nerovnoprávnost byla zakotvena právě v těchto nových autoritativních politických programech. Oproti nim Národní obec fašistická žádnou programovou analýzu nezpracovala, ale uchýlovala se k přímým útokům proti židům pomocí letáků a tím se snažila rozdmýchat antisemitismus mezi českým obyvatelstvem.

Všechna výše zmíněná uskupení vstoupila po 30. listopadu 1938 do SNJ a jejich představitelé tak získali vliv na tisk, kulturu a mládež. Díky tomu získali mnoho "tribun" pro prezentaci svých politických názorů.³² Tak český fašismus pomalu ale jistě vrstl do českého politického života.

Jednou ze zásad kulturní politiky nově vzniklé SNJ bylo zdůraznění úlohy českého národa ve veřejném životě, na což se vázala i židovská otázka. Mimo jiné žádali autoři politických zásad SNJ odstranění vlivu Židů ze všech kulturních odvětví, což zdůvodňovali především láskou a úctou k národu. Idea rasově čistého národa tak zasahovala stále početnější vrstvy pravicových myšlenkových proudů a skupin, mimo jiné i agrárníky z jejichž středu pocházel předseda vlády Rudolf Beran a také katolíky (příkladem může být český básník Jakub Deml). Je nasnadě že v polooficiálním tisku SNJ se stále častěji objevovaly články poukazující na Židy jako na nepřímé viníky zářijových událostí. Jedním dechem však zdůrazňovaly, že jejich názory nemají co dělat s antisemitismem jako takovým, nýbrž mají

³⁰ Jedná se o pravicové hnutí inteligence k němuž patřili rektor Univerzity Karlovy prof. Karel Domin, akademici prof. MUDr. Stanislav Mentl, prof. MUDr. Josef Gruss, prof. JUDr. Vilém Funk, dále JUDr. M. Hlávka, JUDr. J. Lobkowicz, ing. F. Macalík, MUDr. E. Mimra, dr. A. Hübschmann, J. Bartoň Drobenín, gen. R. Medek a za šlechtu dr. A. Markus. Jejich ideou bylo stát se duchovními vůdci a svědomím národa a svůj programové prohlášení vydali v Národní politice ze dne 30. října 1938. Rataj, Jan: O autoritativní stát. Praha 1997, s. 71.; Náróde! Národní politika 30. října 1938.

³¹ Tento „Ideový řád“ pochází z 24. prosince 1938. Předsedou Mladé národní jednoty byl dr. Lukavský, předsedou kulturní komise učitel Kazda, předsedou programové komise dr. Berounský a předsedou sociální komise dr. Talacko. Rataj, Jan: O autoritativní stát. Praha 1997, s. 76.

³² Do Strany národní jednoty nevstoupili Vlajkaři, jež podle historika Jana Rataje odmítli spolupráci s Rudolfem Beranem. Rataj, Jan: Československá politika v druhé republice – kritický pohled na zneuznání češství. In: Židovská menšina za druhé republiky, Praha 2007, s. 21 - 44.

čistě rasové důvody.³³ V této fázi ještě nedošlo k vydávání diskriminujících zákonů proti židům, nicméně poprvé byla oficiálně vymezena skupina obyvatelstva.

Z vývoje událostí bylo jasné, že židovská otázka směřuje k řešení po vzoru sousedního Německa. Jistý záchráně naděje vzbudila v židovských kruzích volba prezidenta Emila Háchy, kterou reflektovala zpráva prezidia ministerstva vnitra předsednictvu ministerské rady: „*Volba prvního prezidenta Nejvyššího správního soudu dr. Emila Háchy za prezidenta republiky byla ve všech kruzích národnostně orientovaného Německa přijata s velkým uspokojením... I v židovských kruzích je s volbou dr. Háchy projevováno uspokojení, neboť tito jsou přesvědčeni o tom, že dojde sice k řešení židovské otázky v našem státě, avšak že osoba prezidenta dr. Háchy je dostatečnou zárukou pro to, že úprava bude prováděna v zákonné formě.*“³⁴ Bylo jasné, že židovští asimilanti spatřovali v právně vzdělaném Háchovi záruku zákonného řešení jejich postavení a to i přes to, že se o něm v kuloárech mluvilo jako o stoupenci antisemitismu. Jistou naději vzhledem k jeho osobě chovali i liberálové a socialisté. Představovali si, že Hácha jakožto muž práva zablokuje protidemokratické opatření autoritativní pravice.³⁵ V tomto směru se však všechny strany naprosto mylily. Hácha i vláda si v této době zcela uvědomovali, kdo je hegemonem ve střední Evropě a na kom je jejich politika závislá, tudíž se zcela poddali novému kurzu. Hlavní priority jeho politiky se zrcadlí v prezidentských projevech: „*(...) Budeme usilovat o to, aby byl vytvořen trvale dobrý poměr k Německé říši... Při řešení židovské otázky půjde teď u nás o to nalézt cestu, jež by vymezila úlohu židů v životě národů, které jsou nositelé národní myšlenky.*“³⁶ Podobná prohlášení můžeme označit jako produkt opatrné loajality k politice Německa. Tedy ani osoba nového prezidenta nebyla schopna a přinejmenším ani ochotna změnit stávající vývoj od demokracie k totalitnímu systému.

O politice Beranovy vlády existuje celá řada svědectví, které dokumentují zcela jasné fašistické a antižidovské stanovisko.³⁷ Jan Rataj ve své studii o politice druhé republiky přímo uvádí, že předseda vlády Rudolf Beran umožnil infiltraci českého fašismu do vysoké politiky,

³³ Gebhart, Jan – Kuklík, Jan: Druhá republika 1938-1939. Praha - Litomyšl 2004, s. 195.; Srovnej: Zeman, Adolf: Československá golgota. Praha 1947, s. 99.

³⁴ Protifašistický a národně osvobozenecský boj českého a slovenského lidu 1938-1945, I. díl, sv. 3., s. 21.

³⁵ Rataj, Jan: O autoritativní stát. Praha 1997, s. 79.

³⁶ Tomášek, Dušan – Kvaček, Robert: Causa Emil Hácha. Praha 1995, s. 18 - 19.

³⁷ Beranovy projevy a tisková prohlášení ve vzpomínkách Zdeňka Kalisty a Eduarda Táborského. Kalista, Zdeněk: Po proudu života II. Praha 1994.; Táborský, Eduard: Prezidentův sekretář vypovídá. Deník druhého zahraničního odboje. Zürich 1983.

což ho později ve svém důsledku ohrozilo. Před německou okupací se totiž ve Straně národní jednoty připravoval fašistický převrat.³⁸ Velmi výmluvný je první Beranův projev, v němž premiér v podstatě přislíbil na základě reálných událostí v Německu rázné vyřešení otázky cizinců a přistěhovalců, přičemž musí být jasné, že s otázkou emigrantskou šla ruku v ruce otázka židovská.³⁹

Zhruba v tomto období se stává politika vůči německému sousedu čím dál tím více přátelštější. S tímto je samozřejmě spjato zlepšování poměru s německou menšinou, která byla nositelem jak velkoněmeckých myšlenek, tak agresivního antisemitismu, který čerpala za své mateřské země. Myšlenka Norimberských zákonů fungujících v Německu tak eskalovala v celé této národnostní skupině a dostalo se jí tak pozornosti česko-slovenských vládnoucích kruhů.⁴⁰ Situace se tak pomalu začala vyvíjet směrem ke vzniku zákonných norem upravujících poměr k židovským občanům Česko - Slovenska.

Z hlediska systémové změny je přelomový zákon z 15. prosince 1938, který omezil pravomoci parlamentu ve prospěch vlády a prezidenta. Díky němu byl kodifikován nový politický směr Česko-Slovenska, jehož nejvyšší hodnotou se stal nacionalismus smíšený s prvky rasového pojetí národa jako společenství krve, k němuž nelze přistoupit svobodnou volbou.⁴¹ Veškeré aktivity proti židům v této době směřovaly hlavně k přípravě omezujících zákonů a k otázce řešení jejich definice. Jako jedna z prvních věcí bylo židům zapovězeno členství v SNJ a v její organizaci mládeže – Mladé národní jednotě.⁴² Zároveň bylo prostřednictvím programu strany požadováno odstranění židů z kultury, čímž se zabývala kulturní komise SNJ.⁴³ V programu přímo stojí: *„Národní pospolitost jest společenstvím všech členů národa spojených živými a pevnými pouty společné krve, jazyka, kultury, půdy, práce, tradice a odpovědnosti za osudy a budoucnost vlasti... Židy je nutno pokládati za národ*

³⁸ Rataj, Jan: Česká politika v druhé republice – kritický pohled na „neuznané“ češství. In: Židovská menšina za druhé republiky, Praha 2007, s. 38 - 39.

³⁹ Z projevu předsedy Rudolfa Berana, Venkov 4. prosince 1938, č. 286.; Po otázce zaměstnanecké otázka emigrace, Venkov 5. ledna 1939, č. 4.

⁴⁰ Prezident republiky dr. Emil Hácha: Náš trvale dobrý poměr k německé říši. Venkov 4. prosince 1938, č. 286.; Naše spolupráce s Německem a Itálií, Venkov 6. prosince 1938, č. 287.; Naši Němci mostem k důvěře celého národa. Venkov 20. ledna 1939, č. 17.

⁴¹ Tuto definici použil ve své knize historik Jan Rataj a evidentně ji odvodil od Ideového řádu Mladé národní jednoty. Rataj, Jan: O autoritativní stát. Praha 1997, s. 93.; Ideový řád Mladé národní jednoty, Večer 24. prosince 1938, č. 386.

⁴² Mládež již v této době byla pod silným vlivem fašismu, vůdcovského ideálu a věřila učení o rasové podmíněné nerovnosti.

⁴³ Gebhart, Jan – Kuklík, Jan: Druhá republika 1938-1939. Praha - Litomyšl 2004, s. 187 - 188.

*zvláštní, ať užívají jakéhokoli jazyka. Jejich právní postavení bude upraveno zákonem... Nemohou mít účast na státní a veřejné správě a budou též zbaveni všeho vlivu na duševní a fyzickou kulturu národa.*⁴⁴

V prostoru Česko-Slovenska vzniknul zajímavý fenomén – agresivita českého nacionalismu nesměřovala ven za hranice proti jinému státu či národu. Útok byl naopak směřován do vlastních řad proti emigraci, svobodným zednářům a židům. Postupem času se již nerozlišovalo, zda se jedná o židovskou emigraci či české židy za Svazu Čechů-Židů, všichni byli pokládáni za rozvratný živel. Časopis *Expres* na konci prosince uvedl, že již brzy Česko-Slovensko zavede na svém teritoriu obdobné protižidovské zákony jako v Německu. Podle jeho zdroje se na začátku roku 1939 očekávalo vytvoření soupisu židů a jejich vyřazení z politiky, školství, tisku, rozhlasu, nemocnic atd. Ve svobodných povoláních a hospodářském životě měl být uplatněn *numerus clausus*. Československé státní občanství má být přezkoumáno a židovský majetek podroben kontrole. Předpokládala se separace Čechů od židů a jejich umístění do ghetta. V ghettu měla být zajištěna výchova židovských dětí v židovských školách.⁴⁵ Tato tvrdá předpověď budoucích poměrů nebyla brána postiženou menšinou náležitě vážně. Důvodem bylo spoléhání se na slova Rudolfa Berana, který ve svých projevech ujišťoval, že poměr státu k těm židům, kteří jsou již dlouho usazeni na území republiky a kteří mají pozitivní vztah k potřebám státu a jeho národů nebude nepřátelský.⁴⁶

Počátkem roku 1939 se situace přiostrhovala. Na zavedení protižidovského zákonodárství naléhala především Hlinkova slovenská ľudova strana a samozřejmě Německo. Řešení problému nebylo zdaleka jednoduché, protože česko-slovenská vláda se ocitla v dvojitých kleštích. Snažila se vyhovět mocnému sousedu⁴⁷ a zároveň neztratit možnost dohody s Londýnem o garantovaný úvěr ve výši 30 miliónů liber, který byl podmíněn přátelským přístupem k menšinám, především k židům.⁴⁸ Z této skutečnosti vyplývá, že do

⁴⁴ Program SNJ z 16.2.1939. Hájek, Miloš: *Od Mnichova k 15. březnu*. Praha 1959, s. 134 -135.; Rataj, Jan – Klimek, Antonín – Zudová-Lešková Zlatica: *Z druhé republiky I.-II.* Praha 1993, s. 376.; *Ideový řád Mladé národní jednoty*. Večer 24. prosince 1939.

⁴⁵ Praha řeší židovskou otázku. *Expres* 30. prosince 1939, č. 298.

⁴⁶ Čermáková, Radka: *Druhá republika – okleštěný stát v mizející Evropě*. In: *Židovská menšina za druhé republiky*. Praha 2007, s. 16.

⁴⁷ Ministr Chvalkovský a československý vyslanec v Berlíně Mastný osobně ubezpečovali Hitlera a nejvyšší nacistické šičky, že druhá republika je připravena vyřešit židovskou otázku po vzoru Německa. Kárný, Miroslav: *Konečné řešení. Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha 1991, s. 171 - 172.

⁴⁸ V prosinci 1938 bylo československé delegaci v Londýně oznámeno, že republika získá půjčku v maximální výši 10 miliónů liber. Půjčka byla vázána podmínkou, že v Česko-Slovensku nedojde

zahraničí musely proniknout informace o pronásledování židů v našem prostoru, především však na Slovensku. Dne 10. ledna vytvořila Beranova vláda dvě subkomise pro židovskou otázku – hospodářskou a právní a také bylo rozhodnuto o první etapě vystěhovalectví emigrantů.⁴⁹

Ještě před přijetím protizidovského zákonodárství se podařilo představitelům nového systému, a s ní spojeným tiskem zanést do česko-slovenské veřejnosti stopy antisemitismu. Některé společenské skupiny se samy chopily iniciativy a inspirovány Německem začaly vytvářet opatření proti židům. Podklady pro vyobcování židů z česko-slovenské kultury, vědy, školství, svobodných povolání, tisku a vysokoškolského studia byly už od prosince teoreticky vypracovány a prezentovány ve výše zmíněných politických programech. Byly publikovány úvahy, jak občanům židovského původu zabavit majetek, aby nemohl být přepisován do zahraničí a také apelováno na rasovou čistotu. Vyloučení židů z určitých povolání uvedli jako první do praxe čeští lékaři a advokáti. Dne 13. ledna tak byli židovští právníci odstraněni z Jednoty česko-slovenských advokátů a stejně reagovaly lékařské komory, které se prohlásily za árijské. Tyto skupiny v podstatě nepřipouštěly židy k výkonu lékařského a právního povolání přes limit, který odpovídal poměru počtu židů k počtu nežidovského obyvatelstva.⁵⁰ Tento limit byl stanoven na 1,3% židů z celkového množství osob činných v advokacii. Rovněž české studentské spolky přijaly árijský princip a vyloučily studentské kolegy ze svých řad.⁵¹

Dne 27. ledna 1939 se vláda na schůzi usnesla odstranit židovské zaměstnance ve státní službě. S tímto prvním opatřením vyvstala také potřeba definice žida. Ta byla stanovena

k rasové diskriminaci především židovského obyvatelstva: „...v zákonodárství ani uvnitř žádné oblasti republiky nebude nic excepčního ani rasově ani národnostně...“ Právě toto opatření bylo hlavním motivem stížností ministra zahraničí Chvalkovského na jeho berlínské návštěvě u Hitlera a Ribentropa na konci ledna 1939. Čermáková Radka: Druhá republika- okleštěný stát v mizející Evropě. In: Židovská menšina za druhé republiky. Praha 2007, s. 16.

⁴⁹ V lednu 1939 byla uzavřena dohoda mezi československým ministrem financí a Jewish Agency pro Palestinu, která umožnila emigraci většího počtu židů. Rothkirchenová, Livie: Osud Židů v Čechách a na Moravě v letech 1938-1945. In: Osud Židů v Protektorátě 1938-1945, Praha 1991, s. 25.; V hospodářské subkomisi: K. L. Feierabend, V. Šádek, J. Kalfus, v právní: O. Fischer, J. Havelka. Viz: Rataj, Jan: O autoritativní stát. Praha 1997, s. 115.

⁵⁰ Akce národní obrody uváděla, že limit židů v Čechách činí 1,5 %, ale židovských advokátů je 50% a lékařů 34%. Jednota česko-slovenských advokátů tedy konstatovala, že nepoměr v advokacii je celoplošně 30x vyšší a na území Prahy dokonce 35x vyšší. Rataj, Jan: O autoritativní stát. Praha 1997, s. 113.; Holátková, Marie: Koncept českého árijství v druhé republice a na počátku protektorátu. Diplomová práce, Fakulta mezinárodních vztahů VŠE, Praha 2006, s. 27 - 41.

⁵¹ Vyšehrad, Spolek českých úředníků aj. Rataj, Jan: Česká politika v druhé republice – kritický pohled na „neuznané“ češství. In: Židovská menšina za druhé republiky, Praha 2007, s. 33.

takto: *"Židovský původ je dán tehdy, jestliže oba rodiče (nemanželská matka), příslušeli, třebas jen po určitou dobu, k židovskému náboženství nebo k židovské národnosti."*⁵² Jelikož se na tvorbě této definice podílely osobnosti české vědy, je jasné, že antisemitismus pronikl i vrstvami intelektuálními.⁵³ Za účelem splnění zmíněného usnesení vlády bylo nařízeno postupovat takto: *"Jest učiniti především pokus, zda dotyční zaměstnanci neodejdou dobrovolně ze státních služeb, nebo zda nepodají dobrovolně žádost o pensionování."*⁵⁴ V opačném případě mělo být přikročeno k přeložení zaměstnance na dovolenou s čekatelným. Pouze v ojedinělých případech bylo možné ponechat zaměstnance židovského původu ve státní službě. Mělo jít o zaměstnance mimořádně způsobilé a to ještě v tom případě, že by služební místo odpovídalo jeho hodnosti a zároveň by při jeho zastávání byl vyloučen jakýkoli styk s veřejností.⁵⁵

V podstatě se dá shrnout, že veškeré tyto politické protižidovské aktivity měly hospodářský motiv. Čeští advokáti a lékaři nebyli ke svému počínání motivováni rasovou nenávistí, nýbrž se jim zalíbila možnost elegantně odstranit nepříjemnou konkurenci. To se ovšem týká i situace státních zaměstnanců – odstraněním židů z jejich struktur se uvolnila celá řada pracovních míst na trhu. Dá se říci, že celá řada opatření byla provedena podle směrnic, které neměly oficiálně protižidovské označení.⁵⁶

Období druhé republiky se dá v ohledu protižidovské politiky v našem prostoru považovat za přelomové. Byly položeny legislativní základy pozdějších protižidovských nařízení nejen hospodářského charakteru, ale i těch, jež omezovaly ve veřejném a společenském styku. Poprvé tak byla jedna společenská skupina definována a postavena v podstatě mimo většinovou společnost. Do března 1939 dosáhlo Česko - Slovensko vysokého stupně propracování návrhů antisemitského zákonodárství.

⁵² ŽMP, f. DP, kart. 14.

⁵³ Je ovšem otázkou do jaké míry se jednalo o antisemitismus motivovaný hospodářsky. Kupříkladu autoři knihy o druhé republice Gebhart a Kuklík se domnívají, že podrobná definice žida ze zprávy Komise pro rasové otázky Lékařské sekce Strany národní jednoty z 30. ledna 1939, která podle nich nese všechny znaky politické objednávky, měla jako hlavní motiv odstranění nepříjemné konkurence. Gebhart, Jan - Kuklík, Jan: Druhá republika. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě. Praha - Litomyšl 2004, s. 216 - 217.; NA, f. Archív Rudolfa Berana, sig. 42-10-2.

⁵⁴ ŽMP, f. DP, kart. 14.

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ Schelle, Karel: Československé dějiny práva a státu v dokumentech V. Druhá republika (1938-1939), Brno 1993.; Předsednictvo ministerské rady vydalo pokyny 31. ledna 1939 a 21. února 1939 k okamžitému vyloučení Čechů židovského původu ze státních služeb. NA, PMR, kart. 588.

2.3. Postoj veřejnosti k formující se protižidovské politice

Vznikající rasová nerovnoprávnost občanů Česko-Slovenska zakotvena v nových politických programech Brázdy, Akce národní obnovy a Mladé národní jednoty pozvolna pronikala do každodenního života. Ovšem stále bylo evidentní, že veřejné mínění se s ní úplně neztotožňovalo. Radka Čermáková ve své studii cituje slova literárního kritika a teoretika A. M. Píši, který polemizoval na stránkách Práva lidu s příspěvkem Jana Stránského publikovaném v Lidových novinách. Stránský se pokoušel vystihnout situaci ve společnosti slovy „...*Nemůžeme-li zpívat s anděly, budeme výt s vlky...*“⁵⁷ Píša mu oponoval: „...*mnozí hodlají napodobovat příklad cizího národa, o jehož přátelství k nám svědčí dnešní mapa republiky... Jestliže jsme nemohli odporovat okupaci území, tím rozhodněji musíme vzdorovat choutkám okupace duchovní a kulturní... Vlkům se čelí! Ale výt s vlky nebo hyenami? To jest mravní otázka vkusu, charakteru a sebeúcty.*“⁵⁸

Podobně rozpolcený postoj k židovské otázce zaujímal i česko-slovenská společnost. Beranova vláda byla sice tlačena Německem a reagovala zesílením autoritativních tendencí, zároveň však také nepostupovala kvůli mezinárodním ohledům proti židům vyloženě akčně. Vlastní postoj obyvatelstva byl pak otázkou osobního charakteru. Václav Černý na toto období vzpomíná: „*Vláda se omezila na to, že se k židům tvářila nevlídně, aniž přistoupila k zákonům vyděračským a katovským: židovští státní úředníci byli propuštěni, ale brali svoje platy dál, otázka byla ponechána ve stavu právně nedořešeném, odkládána, protahována; na vysokých školách byl sice zaveden numerus clausus židovských posluchačů, ale árijské zákony vydány nebyly, na majetky židů nebylo sáhuto. Zemí šla poněkud komická vlna židovských přestupů na křesťanství, a vláda by byla ráda likvidovala rasový problém přes tuto výhybku...to vyznačovalo křečovitě svědomité úsilí vlády nepřipustit nenávist a zběsilost jako státní rasonu.*“⁵⁹ Toto Černého hodnocení vlády je v mnoha ohledech objektivně nevypovídající. Je sice pravda, že v období druhé republiky zůstala většina nařízení jen na papíře, ovšem není to důsledek ochrany židovského obyvatelstva, ale důsledek opatrné diplomacie vůči Anglii, jak už bylo zmíněno v předchozí kapitole. Hitler sice Chvalkovskému vytýkal na jeho návštěvě v Berlíně dne 21. ledna 1939 nedostatečnou rozhodnost při řešení

⁵⁷ Lidové noviny, 4. října 1938.; Srovnej: Čermáková, Radka: Druhá republika – okleštěný stát v mizející Evropě. In: Židovská menšina za druhé republiky. Praha 2007, s. 18.

⁵⁸ Právo lidů 19. října 1938, č. 247.; Srovnej: Čermáková, Radka: Druhá republika – okleštěný stát v mizející Evropě. In: Židovská menšina za druhé republiky. Praha 2007, s. 18.

⁵⁹ Černý, Václav: Křik koruny české. Paměti 1938 - 1945. Brno 1992, s. 68.

židovské otázky, nicméně pravá příčina tkvěla v tom, že většina protižidovských nařízení, přijatých během druhé republiky, nemohla být realizována v tak krátkém čase. Zůstává ovšem otázkou, kam by vývoj dále vlastní setrvačností směřoval nebýt březnové okupace.

Postoje obyvatelstva Česko - Slovenska se dají rozdělit do tří skupin. První otevřeně souhlasila s novým kursem a reagovala kladně na projevy antisemitismu. Patří sem především fašistické skupiny, které vyvolávaly konflikty a demolovaly kavárny, kde se scházeli židé. Výjimkou nebyly ani výbušniny v synagogách (Praha, Plzeň, Hradec Králové, Dobříš). Ve velké míře se nositeli antisemitismu stali příslušníci prestižních povolání, jako byli obchodníci, novináři, lékaři, právníci, ale také inteligence.⁶⁰ Také profesorský sbor pražské lékařské fakulty se z vlastní iniciativy rozhodl, že nedopustí, aby po dva nejbližší semestry nebyli přijati ke studiu posluchači židovského původu.⁶¹

Druhá skupina, která byla nejpočetnější, zahrnuje obyvatelstvo zastávající názor prezentovaný výše zmíněným Janem Stránským, a sice vzniklou situaci ignorovat. Byla to otázka osobního přístupu. Lidé mohli svůj nesouhlas dát najevo nevyslyšením výzev k bojkotu židovských obchodů. Ovšem k otevřenému odporu se neodvážili a vývoj situace přijímali s mlčením či tichým nesouhlasem.

Třetí skupina zahrnuje nejmenší počet lidí a jsou v ní odvážlivci, jež se odhodlali k veřejné kritice a protestům proti stávající situaci. Zpočátku to byly protesty proti vypovídání a pronásledování německých protifašistických emigrantů. Různé organizace a svazy, dramatická sdružení a jednoty žádali předložení návrhu zákona o právu azylu. Apelovali přitom na demokratické tradice naší země.⁶² Objevily se dokonce i případy, kdy občané bránili svého lékaře a posílali protesty proti zastavení jeho praxe z rasových důvodů. Ovšem zdůvodnění na základě osobní vděčnosti pacientů nebylo bráno v potaz.⁶³

⁶⁰ Čermáková, Radka: Druhá republika – okleštěný stát v mizející Evropě. In: Židovská menšina za druhé republiky. Praha 2007, s. 19.

⁶¹ Večer, 28. února 1939, č. 50.

⁶² Průmyslový svaz lučebního-sklářského a keramického dělnictva v ČSR v Semilech, Dělnický spolek ochotnický Podmoklice, Federovaná dělnická tělocvičná jednotka Semily, Svaz přátel SSSR v Železném Brodě, Okresní výkonný výbor čsl. Sociálně demokratické strany v Železném Brodě, Jednota čsl. Dělnictva sklářského v Huntířově, Volná myšlenka Vrané nad Vltavou, aj.; ŽMP, f. DP, kart. 16.

⁶³ Občané obce Horoušany a osady Horoušanky posílali vládě žádost o vyjmutí svého lékaře MUDr. Jana Skály Rosenbauma. ŽMP, f. DP, kart. 16.

Samotné židovské obyvatelstvo nemělo mnoho možností svou situaci řešit. Jednou z nejefektivnějších únikových cest byla emigrace. Nicméně tato možnost byla často odsouvána z důvodu rodinných a citových vazeb. Svou roli sehrál také faktor pocitu možného východiska a pocit, že se vše vyřeší. Nicméně pro toto období platí, že atmosféra ve společnosti byla značně napjatá. V židovských kruzích se začalo hovořit o možnosti vyjmutí z dosahu nařízení, a proto se mnoho židů snažilo dokázat, že v minulosti byli vzornými občany Československa. Hromadně se začala shánět vysvědčení z českých škol, výpisy z matrik, osvědčení českého kulturního pracovníka a tak dále.⁶⁴

Tehdejší atmosféru vykreslují kupříkladu vzpomínky Josefa Klánského: „*V židovských domácnostech, při setkání dospělých i nás mladých, v parku i na korze se hodiny a hodiny diskutovalo, přemítalo, z čeho vyšla tato vzedmutá vlna antisemitismu, kde hledat zdroje nevraživosti a nenávisti, zda a v čem Židé sami chybili a jak se provinili.*“⁶⁵ Židé se v této době stali utiskovanou menšinou, jejichž persekuce ještě zatím neměla konkrétní právní podklad. Rozpolcenost této komunity dokládá ve svých vzpomínkách ministr Feierabend: „*Někteří z mých židovských přátel mně dokonce doporučovali, abychom provedli protižidovské zákony rychle a radikálně, aby si nikdo z Židů nedělal v tomto směru do budoucnosti žádné iluze. Jiní Židé však nechtěli uznat, že jsme pod tlakem říše a pokládali nás přinejmenším za slabochy.*“⁶⁶

⁶⁴ Kaufmannová, Heda: Léta 1938 - 1945. Válečné vzpomínky. Praha 1999, s. 25.

⁶⁵ Klánský, Josef: Přežil jsem Hitlera. Praha 1992, s. 59.

⁶⁶ Feierabend, Karel, Ladislav: Politické vzpomínky I. Brno 1994, s. 64-66.

3. Vývoj protizidovské politiky v protektorátu

3.1. Zavádění protizidovských opatření po 15. březnu 1939

Neřešená situace týkající se židů spěla ke svému rozuzlení a rozhodující moment nastal právě 15. března 1939. Převážná většina židovského obyvatelstva žila ještě začátkem března v poměrném klidu, ač otřesení předchozím vývojem a obavou z Mnichovské dohody se snažili v novém politickém klimatu zorientovat v naději, že jde pouze o dobu přechodnou.⁶⁷ Ovšem po německé okupaci se zřetelně ukázalo, že se jedná o přechod v negativním slova smyslu. Bylo jasné, že židovská otázka bude na programu jednání ve všech zemích okupovaných Německem. Její realizace měla být přizpůsobována krátkodobým i dlouhodobým cílům okupační politiky, přičemž základ zůstával stejný: *skupina obyvatel, která jim byla postižena, musela být nejprve definována, systémem stále drastičtějších opatření postupně izolována v 'ghettu bez zdí' ještě před skutečnou koncentrací židů v táborech, postupně expropriována a zbavena materiálních základů své existence, aby posléze byla deportována k vyhlazení.*⁶⁸

Německé obsazení Čech a Moravy znamenalo pro židovské obyvatelstvo zásadní změnu.⁶⁹ V první řadě došlo k hromadnému zatýkání pod tajným označením „Aktion Gitter“. Ve středu zájmu byli němečtí emigranti, politické osobnosti a samozřejmě židé. Na akci se podílelo také české četnictvo, jež mělo předem připravené vlastní seznamy.⁷⁰ Ačkoli byla většina zatčených posléze propuštěna, část německých židů byla poslána do koncentračních táborů. Hlavní iniciativu v postupu proti židovskému obyvatelstvu převzali těsně po okupaci čeští fašisté. Nová okupační moc sice šířila antisemitskou propagandu, nicméně otevřeně proti židům nevystoupila. Situace byla čerstvá a nestabilní a Němci se logicky obávali, že tlakem

⁶⁷ Rothkirchenová Livie: Osud Židů v Čechách a na Moravě v letech 1938-1945. In: Osud Židů v protektorátu 1939 - 1945. Praha 1991, s. 27.

⁶⁸ Tato citace původně pochází od německého historika Raula Hildberga a ve své knize ji převzal Miroslav Kárný.; Kárný, Miroslav: „Konečné řešení“, Genocida českých židů v německé protektorátní politice. Praha 1991, s. 7.

⁶⁹ Pasák, Tomáš: Vstup německých vojsk na české území v roce 1939. ČČH, 17(67), r. 1969, č. 2, s. 161-184.

⁷⁰ Feierabend, Karel, Ladislav: Ve vládě protektorátu. New York 1962, s. 14.

vyvolají protinacistické vzpoury.⁷¹ Ostatně o protižidovské akce se postaraly velmi brzy domácí skupiny českých fašistů. V den příchodu německé armády byla vypálena synagoga ve Vsetíně a 30. března 1939 stihl podobný osud synagogu v Jihlavě. V Roudnici a Klatovech nesměli židé používat chodníků a museli chodit středem ulice.⁷² Další akce proběhla po 24. dubnu 1939, kdy pod záminkou odvety za provokaci proti třiceti německým vojákům v plzeňském trolejbusu, bylo po kavárnách a domovech zatčeno 150 údajných marxistů a 150 židů, mezi nimi i starosta Plzně Pik, židovští lékaři a advokáti.⁷³ Dále došlo během jara 1939 k pogromům v Příbrami a Dobříši, kde byla poškozena synagoga. V květnu zorganizovaly fašistické skupiny demonstrace – židé byli vyhazováni z kaváren a napadání na ulici a agresori se dožadovali zpřísnění norimberských rasových zákonů.⁷⁴

Také v Praze došlo k incidentům: Dne 20. března 1939 došlo k pokusu zničit žhářským útokem Staronovou synagogu. O několik měsíců později byla vhozena bomba do sousedního domu, nicméně ani tento atentát se nezdařil a k výbuchu nedošlo. Výsledkem však bylo, že Židovská náboženská obec pak zaměstnávala několik měsíců bezpečnostního hlídače, který měl na starosti všechny židovské historické objekty na Starém městě. Ve dnech 25. a 26. května fašisté uspořádali v pražských ulicích protižidovskou demonstraci, která však byla veřejností z velké části ignorována.⁷⁵

Protižidovské zákony začaly být vydávány prakticky hned po obsazení a to z provenience českých úřadů, jež se opíraly o Výnos vůdce a říšského kancléře z 16. března 1939 o Protektorátu Čechy a Morava. Podle článku 1, zveřejněném v rozhlasu, bylo rozhodnuto: *Části bývalé Česko-Slovenské republiky, obsazené v březnu 1939 německými oddíly, náleží od nynějška k území Velkoněmecké říše a vstupuje jako Protektorát Čechy*

⁷¹ Instrukce neatakovat židy dostali nacisté v protektorátu přímo od ústředních orgánů v Mnichově.; Brandes, Detlef: Die Tschechen unter deutschem Protektorat. München 1969, s. 45-46.

⁷² Z „Report on Bohemia and Moravia, File Czechoslovakia 1939 - 1940. American Jewish Joint Distribution Committee Archives, New York.“ převzala: Rothkirchenová, Livie: Osud Židů v Čechách a na Moravě v letech 1938-1945. In: Osud Židů v protektorátu 1939-1945. Praha 1991, s. 33.

⁷³ Zpráva Josefa Fischera z 25. - 28. května 1939 o vnitrostátní politické a hospodářské situaci zaslaná z Prahy podzemním politickým ústředním československé exilové vládě v Londýně. Viz: Acta occupationis Bohemiae et Moraviae. Dokumenty z historie československé politiky 1939-1945, Sv. 2., Praha 1966, s. 428.

⁷⁴ Rothkirchenová Livie: Osud Židů v Čechách a na Moravě v letech 1938-1945. In: Osud Židů v protektorátu 1939-1945. Praha 1991, s. 33.

⁷⁵ Zpráva Josefa Fischera z 25. - 38.5.1939 o vnitrostátní politické a hospodářské situaci zaslaná z Prahy podzemním Politickým ústředním československé exilové vládě v Londýně. Viz: Acta occupationis Bohemiae et Moraviae. Dokumenty z historie československé politiky 1939 - 1943, sv. 2., ed. Libuše Otahalová, Milada Červínková, Praha 1966, s. 433-439.

a Morava pod její ochranu.“ Podle článku 2 téhož výnosu: „*Obyvatelé protektorátu, kteří jsou příslušníky německého národa, stávají se německými státními příslušníky a podle předpisu o zákona o říšském občanství z 15. září 1935⁷⁶ říšskými občany. Pro ně tudíž platí také ustanovení německé krve a německé cti. (...) Podléhají německé soudní pravomoci. (...) Ostatní obyvatelé Čechy a Moravy se stávají příslušníky Protektorátu Čechy a Morava.*“ Podle paragrafu 4, prvního nařízení k provedení zákona na ochranu německé krve a německé cti, ze 14. listopadu 1935 pak „*Žid nemůže býti říšským občanem. Jemu nepřísluší hlasovací právo v politických záležitostech, nemůže zastávat veřejný úřad.*”⁷⁷ Důvodem změny postoje české (v té době již protektorátní) vlády vůči židům byla ztráta zábran, jež v předcházejícím období představovaly demokratické tradice, obava z bojkotu československého vývozu a především osud půjčky příslibené britskou vládou. Následkem bylo velmi brzké schválení prvních protižidovských nařízení.

První vládou oficiálně schválené nařízení byly Beranovou vládou projednávané 17. března 1939. Na základě výzvy lékařské komory pro Čechy, Ústřední jednoty českých lékařů a Lékařské národní jednoty zakázala výkon praxe lékařům neárijského původu ve všech veřejných a zdravotních orgánech a v zařízeních sociálního pojištění. Zároveň bylo zdůrazněno, aby bylo opatření prováděno způsobem, který by nijak nenarušoval chod zdravotní služby.⁷⁸ V této době však nebylo v prostoru Protektorátu Čechy a Morava rozhodnuto, kdy je člověk považován za neárijsce respektive žida. Vláda si s touto záležitostí poradila tím způsobem, že své nařízení vybavila klauzulí, která definovala žida jako potomka, jehož oba rodiče (nebo nemanželská matka) příslušeli jen po určitou dobu k židovskému náboženství nebo židovské národnosti. Stejně jako tomu bylo i v období druhé republiky u nařízení o vyloučení židů jako zaměstnanců veřejných služeb.⁷⁹ Prezídium ministerské sociální a zdravotní péče dále apelovalo na příslušné zemské úřady, aby mu dodaly seznamy lékařů zbavených své praxe a zároveň mely být uvedeny jejich specializace. Ministerstvo zdravotní a sociální péče podle nich chtělo dosadit na uvolněná místa náhrady s příslušnou kvalifikací. Důrazně bylo upozorněno, že úřady nejsou kompetentní přijímat samy náhradní pracovní síly.

⁷⁶ ŘZ I., str. 1146.; ŽMP, f. Dokumenty persekuce, inv. č. 20b , kart. 8 (Protižidovské zákonodárství - pronásledování českých židů, zpracoval doc. dr. Viliam Hanzal po roce 1945).

⁷⁷ První nařízení k zákonu o říšském občanství ze dne 14. Listopadu 1935, ŘZ I., s. 1333.; NZN, roč. 1939, str. 1192.; ŽMP, f. DP, , inv. č. 20b , kart. 8 (Protižidovské zákonodárství - pronásledování českých židů, zpracoval doc. dr. Viliam Hanzal po roce 1945).

⁷⁸ NA, f. PMR, sig. 786, kart. 3415.; <http://www.holocaust.cz/cz2/victims/document/44994>

⁷⁹ Tamtéž.

Podobně postupovala také pražská komora advokátní, která svým opatřením vyloučila židovské advokáty ze zastupování stran před soudy. Povoleno jim bylo pouze zastupování stran před úřady nebo poskytování právních porad. Na její postup téměř okamžitě reagovaly ostatní advokátní komory a zastavily praxi židovským advokátům.⁸⁰ Dne 21. dubna 1939 vyšlo vládní nařízení zabývající se vyloučením některých osob z výkonu veřejných funkcí v soudnictví.⁸¹ V této době se již v tisku objevují zprávy o chystané osnově budoucího nařízení o postavení židů ve veřejném životě. Ačkoli se nikde v textu neobjevuje slovo „Žid“, je víceméně jasné, že mělo být použito, jako ustanovení týkající se veřejného klidu a pořádku, k vylučování židů.⁸² Na základě tohoto ustanovení bylo určeno, že až do další zákonné úpravy budou z úřadu vyloučeny osoby, které vedle soudců z povolání vykonávají veřejné funkce v soudnictví, a to v případě že nebudou z důvodu veřejného klidu a pořádku schopni svůj úřad dále zastávat.⁸³ Zákonnou tečku za nařízením o vyloučení židovského obyvatelstva z vykonávání funkcí v soudnictví a advokacii učinilo nařízení ze 4. července 1939, jež se zabývalo širokou škálou oblastí, z kterých měli být židé vyloučeni. V podstatě jim bylo zapovězeno úplně vše, co se týkalo veřejného života s výjimkou funkcí v židovských náboženských organizacích.⁸⁴

V politickém životě se už taky připravovalo zákonné opatření, které by vyřadilo židovské obyvatelstvo z účasti na chodu a organizaci státu. Státní prezident Emil Hácha rozpustil parlament, čímž byly zlikvidovány poslední zbytky demokratického režimu první republiky a dne 21. března 1939 jmenoval výbor Národního souručenství v čele s Adolfem Hrubým. Je logické, že pasáže týkající se židovské otázky musely být zaneseny a řešeny v rámci programového návrhu Národního souručenství, nicméně v něm není znatelný průchod ryzího a hrubého antisemitismu. V podstatě obsahuje formuli zdůrazňující árijskou čistotu vedle hodnot jako je politická a lidská slušnost. V konečném vydání programových tezí pak

⁸⁰ Jurášek, Stanislav: Právní a hospodářské postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava. In: Právník 1940, sešit 9, s. 455.; Kárný, Miroslav: „Konečné řešení“, Genocida českých židů v německé protektorátní politice. Praha 1991, s. 50.

⁸¹ Vládní nařízení č. 123/1939, SZN Protektorátu Čechy a Morava.

⁸² Srovnej: NZN, roč. 1939, s. 561.; Jurášek, Stanislav: Právní a hospodářské postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava. In: Právník 1940, sešit 9, s. 356.

⁸³ Petrův, Helena: Právní postavení Židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941). Praha 2000, s. 75.

⁸⁴ Vládní nařízení 136/1940, Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava.

stojí: „Židé jak pro svoji cizí rasu, tak pro své působení, jež národ těžce poškozovalo, jsou vyloučeni z účasti na národní pospolitosti.“⁸⁵

Výbor Národního souručenství byl nadále kritizován fašistickými skupinami v čele s Radolou Gajdou, že energicky neřeší židovskou otázku. Postupem času jejich neshody vyvrcholily sporem, jehož těžištěm byla otázka politické moci. Ačkoli postup proti židovské menšině nebyl ze strany Výboru Národního souručenství tak razantní, jak požadovaly fašistické skupiny, výsledné programové prohlášení mělo jednoznačně za následek jejich úplné vyšachování z jakékoli účasti na politickém životě Protektorátu Čechy a Morava. Velkou roli sehrálo Národní souručenství na poli arizace židovského majetku. Již na prvním zasedání výboru dne 23. března 1939 zdůraznil předseda Adolf Hrubý nutnost rychlého řešení záležitosti týkající se židů. O den později požadoval národohospodářský výbor Národního souručenství, aby vláda nejpozději do 15. dubna zajistila kompletní soupis neárijského majetku.⁸⁶ Od května 1939 začal výbor Národního souručenství rozesílat na krajské a okresní sekretariáty oběžníky s požadavkem, aby místní organizace sestavovaly do 20. května 1939 seznamy židovských podniků a závodů a zároveň i seznamy potencionálních uchazečů o funkce podnikových důvěrníků, či vládních komisařů.⁸⁷ Je nutné dodat, že arizace byla oblastí, kde se protektorátní politická reprezentace chtěla angažovat především a často jí byly k ruce nejen obchodní a živnostenské komory, ale i městské správy. V tomto případě můžeme hovořit o zcela evidentních místních iniciativách, které jsou nejsnáze rozpoznatelné právě u záležitostí hospodářského rázu.⁸⁸

Podle sdělení ministra zemědělství Ladislava Feierabenda rezignovali na zákrok státní správy také všichni neárijské na své funkce v Obilní společnosti, na Plodinové burze v Praze

⁸⁵ Gebhart, Jan – Kuklík, Jan: Dramatické i všední dny protektorátu. Praha 1996, s. 35.

⁸⁶ NA, f. NSMP, kart. 286.; Milotová, Jaroslava: K historii Neurathova nařízení o židovském majetku. In: Terezínské studie a dokumenty 2002, Praha 2002, s. 72.

⁸⁷ Bartoš, Josef: Arizace židovského majetku v Olomouci v roce 1939. In: Terezínské studie a dokumenty 2000, Praha 2000, s. 301.

⁸⁸ Srovnej: Bartoš, Josef: Arizace židovského majetku v Olomouci v roce 1939. In: Terezínské studie a dokumenty 2000, Praha 2000, s. 300 - 302.; Gruner, Wolf: Protektorát Čechy a Morava a protizidovská politika v letech 1939 – 1941. Místní iniciativy, opatření na regionální úrovni a rozhodnutí ústředních orgánů na území „Velkoněmecké říše“. In: Terezínské studie a dokumenty 2005, Praha 2005, s. 33.

a ve Škrobárenském syndikátu. Ministr obchodu byl vládou zmocněn, aby s průmyslovými podniky a organizacemi projednal odstranění neárijců ze všech vedoucích míst.⁸⁹

Po vzoru advokátní a lékařské komory, žádala také komora inženýrů dne 21. března 1939, aby byli vyřazeni židovští zaměstnanci – civilní technici a bábští inženýři. Zároveň tato komora zahájila podpisovou akci, aby svému požadavku dodala patřičný důraz. Dotazníky, vyjadřující negativní postoj k neárijcům, byly rozdány všem členům a měly být posléze dodány ministerstvu k posouzení. Definitivní tečku, za tímto požadavkem učinilo vydání nařízení vydané o rok později v červenci 1940.⁹⁰

Se vznikem Protektorátu Čechy a Morava zároveň vyvstaly otázky, kdo a jak bude korigovat protižidovskou politiku. Z rychlé reakce nové vzniklé protektorátní vlády po březnovém převratu je patrné, že záležitosti vyloučení židů z některých povolání a státní správy byly promýšleny už delší dobu a nová situace se stala impulzem pro jejich téměř okamžité zavedení. V tomto směru vyšla iniciativa jednoznačně z domácího prostředí, přičemž se jí dostalo posvěcení protektorátní vlády. Příslušné kruhy zkrátka pružně reagovaly a maximálně využili situace, aby se definitivně zbavili ekonomické konkurence. Jednalo se tedy v převážné většině opět o antisemitismus motivovaný hospodářky, stejně jako v období druhé republiky.

V důsledku uvědomování si své závislosti zaujala protektorátní vláda vyčkávací stanovisko. Nebylo jasné, do jaké míry jí bude dovoleno se angažovat, a tudíž čekala, jak se situace vyvine. Odpověď na takto položené otázky přišla záhy. Hitler hned po vzniku protektorátu prohlásil, že Říše nemá zájem na rasové péči k ochraně českého národa. Toto mínění bylo potvrzeno Wilhelmem Stuckartem 25. března 1939 na poradě státních sektorářů všech ministerstev angažujících se ve věci organizace Protektorátu Čechy a Morava.⁹¹ *„Zásadně má být přenecháno protektorátní vládě, zda a jaká opatření přijme proti Židům. Židovská otázka se bude v protektorátu vyvíjet sama od sebe. Z hlediska říše však existuje zájem, aby Židé žijící v protektorátu neovlivnili vztah protektorátu k říši. Proto musí být vyřazení z veřejného života. Provedení tohoto úkolu náleží protektorátní vládě a není tedy*

⁸⁹ Kárný, Miroslav: „Konečné řešení“, Genocida českých židů v německé protektorátní politice. Praha 1991, s. 24.

⁹⁰ <http://www.holocaust.cz/cz2/victims/document/44979>

⁹¹ Kárný, Miroslav – Milotová, Jaroslava: Anatomie okupační politiky hitlerovského Německa v Protektorátu Čechy a Morava. Dokumenty z období říšského protektora Konstantina von Neuratha. In: Sborník k problematice dějin imperialismu, sv. 21, Praha 1987, dok. 1 - 2, s. 1 – 17.

bezprostředním úkolem říše.“ Dále Stuckart zmínil konkrétní opatření, které měl říšský protektor doporučit protektorátní vládě ke schválení. Jednalo se o odnětí aktivního i pasivního volebního práva, vyloučení z veřejných úřadů, vyřazení z tisku, rozhlasu a jiných činností ovlivňujících veřejné mínění, také ze svazů zřizovaných k udržení veřejné bezpečnosti, zákaz vlastnit zbraně, vyrábět je a obchodovat s nimi. Podle těchto směrnic mělo být i vyřazení židů z hospodářského života přenecháno protektorátní vládě, ovšem tato směrnice platila jen pro počáteční fázi okupace.⁹² Všechny tyto instrukce byly potvrzeny během jednání Hitlera s říšským protektorem Konstantinem von Neurathem, které se týkalo zavedení norimberských zákonů. Záznam státního podsekretáře Úřadu říšského protektora jasně dokládá Hitlerova slova: „Češi si mají židovskou otázku upravit sami a my jim do toho nemáme mluvit“, přičemž říšský protektor byl toho názoru, že „*židovská otázka se ve smyslu norimberských zákonů vyvine z dané dynamiky*“.⁹³

Při zkoumání protižidovské politiky v Protektorátu Čechy a Morava, není možné vyhnout se otázce angažovanosti ve věci vydávání protižidovských opatření ze strany protektorátních institucí a okupačních orgánů. Moc vytvářet předpisy, platné pro území protektorátu, či determinovat jejich obsah můžeme rozdělit mezi čtyři instituce, přičemž síla jejich vlivu na jednotlivá nařízení se liší případ od případu. V první řadě jsou to protektorátní úřady, dále okupační orgány, Říše⁹⁴ a v neposlední řadě místní iniciativy (viz. město Olomouc). Posouzení míry angažovanosti jednotlivých složek je věc složitá, ovšem z hlediska výzkumu dané problematiky více než nutná.

⁹² Tamtéž.

⁹³ Burgsdorffův záznam z 2. května 1939. Viz: Čelovský, Boris: *So oder so. Řešení české otázky podle německých dokumentů 1933 – 1945*. Šenov u Ostravy 1997, s. 223.; Viz také: Kárný, Miroslav: „Konečné řešení“, *Genocida českých Židů v německé protektorátní politice*. Praha 1991, s. 22.; Petrův, Helena: *Právní postavení Židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939 - 1941)*. Praha 2000, s. 35.

⁹⁴ Říšská vláda, říšští ministři a Ministerská rada na obranu Říše byli oprávněni vydávat předpisy pro celé velkoněmecké území, tedy i pro protektorát, ovšem jejich vliv byl v praxi omezen osobou protektora. Maršálek, Pavel: *Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939 - 1945*. Praha 2002, s. 49 - 51.

3.2. Zápas o protižidovské zákonodárství

Už v samotných počátcích budování protižidovského zákonodárství se dostávaly do střetu rozdílné koncepce a představy o postupu protižidovské politiky ze strany protektorátní vlády, okupační moci a také říšských institucí. Zejména jde o poznání, do jaké míry mohly protektorátní orgány vydávat předpisy bez souhlasu okupantů potažmo Říše, tedy o vymezení mantinelů jejich manipulačního prostoru. Druhým styčným bodem je zjištění, na čí straně stála iniciativa a jaký zájem se sledoval při vydávání protižidovských nařízení v konkrétních případech.⁹⁵

Otázka angažovanosti protektorátní vlády v rámci protižidovských nařízení byla a stále je velmi ožehavou. O to víc, že moderní historiografie na ní doposud nenalezla uspokojivou odpověď. Ačkoli byl v pracích Miroslava Kárného jasně vytyčen správný směr vědeckého bádání k tomuto tématu, stále se v literatuře setkáváme se starším způsobem interpretace, kde bývá protektorátní vláda označována za oběť vzniklé situace, která byla pod tíhou okolností nucena přijmout řadu protižidovských opatření.⁹⁶ Toto nahlížení však ve světle logických argumentů zcela neobstojí. Je jasné, že protižidovská politika protektorátní vlády, její motivace a cíle, byly odlišné od nacistického okupačního režimu, ovšem v rámci diskriminace židů sehrála vládní činnost velkou negativní roli, kterou nelze opomíjet nebo ji přehlížet.

První skutečností, která dokládá aktivní přístup protektorátní vlády ve věci schvalování protižidovských nařízení, je jejich existence v zápětí po vzniku protektorátu.⁹⁷ Je prakticky nemožné naplánovat a uvést do praxe nařízení tak rychlým způsobem, jako tomu

⁹⁵ Hierarchie a podřízenost jednotlivých úřadů hrajících důležité role v protižidovské politice jsou podrobně a kvalitně zpracovány v díle právní historičky Heleny Petrův v kapitole Vztah protektorátní vlády k vydávání protižidovských předpisů, chybí ovšem zařazení do širších historických souvislostí určující chod a důraznost vydávání předpisů.; viz. Petrův, Helena: Právní postavení Židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939 - 1941). Praha 2000, s. 46 – 51.

⁹⁶ Tuto interpretaci nalezneme například v dílech Tomáše Pasáka, jež vychází z dokumentů vzniklých po válce, jako jsou například výpovědi členů protektorátní vlády před Národním soudem či v pamětech Karla Ladislava Feierabenda. V nich se v podstatě uvádí, že se protektorátní vláda od počátku zdráhala vydávat protižidovské nařízení a proto Němci převzali iniciativu do vlastních rukou, přičemž poukazovali na nařízení o židovském majetku z 21. Června 1939.; Srovnej: Výpovědi Josefa Kalfuse, Richarda Bienerta, Jaroslava Krejčího a Jiřího Havelky z 8. a 9. listopadu 1945. In: Československo a norimberský proces, Praha 1946, s. 185 – 191.; Kárný, Miroslav: „Konečné řešení“, Genocida českých židů v německé protektorátní politice. Praha 1991, s. 24 – 29.;

Pasák, Tomáš: Pod ochranou říše. Praha 1988, s. 124.

⁹⁷ Viz. Předchozí kapitola.

bylo v případě vyloučení židovských lékařů a advokátů a to dva dny po vzniku nového státního zřízení. Jediný způsob vysvětlení této rychlé reakce na novou situaci je, že koncept vládního nařízení byl naplánován a promyšlen už dávno předem, a nově vzniklá situace vytvořila vhodnou atmosféru pro uvedení do praxe. Rovněž je velmi nepravděpodobné, že by Němci okamžitě po okupaci řešili záležitosti týkající se židů. Fakt, že koncepce protizidovské politiky v protektorátu nebyla okupanty důkladně promyšlena, potvrzuje spor o přijímání protizidovských nařízení v Protektorátu Čechy a Morava, jenž se zanedlouho po okupaci rozhořel mezi Úřadem říšského protektora a říšským ministerstvem vnitra kvůli vládnímu „návrhu“ na vyřazení židů z výkonu některých povolání.⁹⁸

V období těsně po okupaci neudělala Říše v rámci řešení židovské problematiky na území Čech a Moravy vůbec nic.⁹⁹ Tuto skutečnost potvrzuje v teze z porady státních sekretářů z 25. března 1939, citovaná v předchozí kapitole, která praví, že nacistický stát nemá „žádný zájem na ochraně české krve a národa“ a má být vlastně ponecháno na protektorátní vládě, jestli přijme protizidovská opatření a pokud ano, jaká to budou. Židovská otázka byla tedy ponechána svému vývoji takzvaně samospádem. Skutečnost, že vyloučení Židů z veřejného života nebylo podle Hitlera bezprostřední úlohou říše, nýbrž spadá výhradně do kompetence protektorátní vlády, jasně dokládá důvěru Říše v dosavadní vývoj ve vztahu k Židům, jež na území Čech a Moravy probíhal.¹⁰⁰ Což potvrdil rovněž citovaný výrok Konstantina von Neuratha v tom smyslu, že židovská otázka v protektorátu dojde nakonec svou vlastní dynamikou k řešení ve smyslu norimberských zákonů.¹⁰¹

⁹⁸ O této záležitosti více viz: Kárný, Miroslav: „Konečné řešení“, Genocida českých židů v německé protektorátní politice. Praha 1991, s. 47 – 49.

⁹⁹ Čelovský, Boris: So oder so. Řešení české otázky podle německých dokumentů. Šenov u Ostravy 2002, s. 222.

¹⁰⁰ „Vom Standpunkt des Reiches besteht aber ein Interesse daran, dass die im Protektorat wohnenden Juden das allgemeine Verhältnis des Protektorats zum Reich nicht beeinflussen. Der Führer hat daher entschieden, dass die Juden aus dem öffentlichen Leben des Protektorats ausgeschaltet werden. Die Durchführung dieser Aufgabe soll der Regierung des Protektorats obliegen und nicht unmittelbare Aufgabe des Reichs sein.“ Protokol z porady státních tajemníků, konané 25. března 1939, včetně projevu státního tajemníka W. Stuckarta. Viz: Kárný, Miroslav – Milotová, Jaroslava: Anatomie okupační politiky hitlerovského Německa v Protektorátu Čechy a Morava. Dokumenty z období říšského protektora Konstantina von Neuratha. In: Sborník k problematice dějin imperialismu, sv. 21, Praha 1987, dok. 1 - 2, s. 1 – 17.; Milotová, Jatroslava: K historii Neurathova nařízení o židovském majetku. In: Terezínské studie a dokumenty, Praha 2002, s. 70, 81.

¹⁰¹ Burgsdorffova poznámka na okraji záznamu: „Státní sekretář Frank ví, co a jak – tedy zatím nechat běžet.“, Záznam státního podsekretáře v Úřadě říšského protektora Kurta von Burgsdorffa o Hitlerově rozkazu ve věci zavedení norimberských zákonů v Protektorátu z 5. května 1939., Čelovský, Boris: So oder so. Řešení české otázky podle německých dokumentů. Šenov u Ostravy 2002, s. 223.

Počátkem května 1939 byl říšský protektor dopisem od Aloise Eliáše informován, že česká vláda začala připravovat návrh vládního zákona zabývající se židovskou otázkou. Také bylo požádáno o česko-německé setkání, jež mělo projednat okolnosti tohoto kroku.¹⁰² Návrh zákona o právním postavení židů byl přiložen k dopisu a odvolával se na ústavní zmocňovací zákon z 15. prosince 1938. V paragrafu 1 stálo, že židé nejsou plnoprávními občany protektorátu. Paragraf 2 pak definoval žida, jakožto člověka pocházejícího ze čtyř židovských prarodičů. Neplatilo to však v případě, když jedinec konvertoval do roku 1918. Dále návrh obsahoval opatření vylučující židy z veřejného života, z obecních zastupitelstev, z různých korporací, ze škol, ze státního aparátu, soudnictví, činností na burze, umění, medicíny atd. V závěrečném ustanovení také stálo, že židé bez souhlasu okresního úřadu nesmí disponovat nemovitým majetkem, podniky a podíly v nich, ani movitými věcmi, jejichž hodnota přesahuje 50 000 korun. Zajímavý a diskutabilní byl paragraf 4, díky němuž by státní prezident mohl na návrh vlády vyjmout osobu, která by byla podle paragrafu 2 židem, z působnosti tohoto nařízení (tzv. čestné árijství).¹⁰³

Aby bylo možno podchytit pokud možno co největší počet osob židovského původu, muselo být vydáno dne 19. května 1939 nařízení o opatrování dokladů pro úřední důkaz rodového původu.¹⁰⁴ Podle paragrafu 1 tyto doklady obstarávalo ministerstvo vnitra. Paragraf 2 určoval, že všechny úřady, orgány a soudy byly povinny mu na jeho vyžádání vydat listiny o osobním stavu, výpisy z veřejných knih a soudních spisů a osvědčení o zápisech v seznamu obyvatelstva.¹⁰⁵ Vláda vysvětlila důvod vydání nařízení, jež nabývalo účinnosti od 17. července 1939, následovně: *„Ustanovení na ochranu čistoty rasy, platná v říši Německé, jakož i předpisy toho druhu vydané, resp. připravované na území Protektorátu, vyžadují v četných případech podání důkazu rodového původu. (...) Ježto rychlé a spolehlivé opatření*

¹⁰² Dopis předsedy vlády říšskému protektorovi z 11. května 1939., Kárný, Miroslav: Vyřazení židů z veřejného života protektorátu a historie „čestného árijství“. In: Terezínské studie a dokumenty, Praha 1998, s. 11.; Kárný, Miroslav – Milotová, Jaroslava: Anatomie okupační politiky Německa v Protektorátu Čechy a Morava. Dokumenty z období říšského protektora Konstantina von Neuratha. In: Sborník k dějinám imperialismu, sv. 21, 1987, dok. 82, s. 212 - 215.; Milotová, Jaroslava: K historii Neurathova nařízení o židovském majetku. In: Terezínské studie a dokumenty, Praha 2002, s. 79.

¹⁰³ Paragraf 4 zůstal zachován i po úpravě 4. července 1939, jakožto paragraf 3, ale za předpokladu, že návrhy budou ještě před Háchou předloženy Neurathovu úřadu ke schválení. Pojem čestného árijství zaniká s příchodem Reinharda Heydricha. Kárný, Miroslav: Vyřazení Židů z veřejného života protektorátu a historie „čestného árijství“. In: Terezínské studie a dokumenty, Praha 1998, s. 11-28.

¹⁰⁴ Vládní nařízení č. 166/1939 Sb. SZN Protektorátu Čechy a Morava.

¹⁰⁵ Petrův, Helena: Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava 1939-1941. Praha 2000, s. 77.

dokladů je v eminentním zájmu veřejném, není možno nadále vystačiti s dosavadním postupem opatrování dokladů rodového původu a je nutno přikročiti k reorganizaci celé akce na řádném právním podkladě. Vzhledem k státoprávnímu postavení protektorátu a k povaze věci je třeba tyto věci upravit vládním nařízením na základě ústavního zákona zmocňovacího.“¹⁰⁶

Tak byly podniknuty základní právní kroky umožňující získat potřebné informace o původu, vyznání a movitosti osob, které pak mohly být zneužity pro uskutečnění nacistických cílů.

Ochotu protektorátní vlády zahájit co nejdříve jednání s říšským protektorem ve věci právního postavení židů ve veřejném životě dokládá dopis Aloise Eliáše z 11. května 1939, který jednak obsahuje osnovu návrhu tohoto vládního nařízení s žádostí o schválení, a také požadavek zahájení jednání zplnomocněných referentů, určených jak protektorem, tak předsedou vlády.¹⁰⁷ Podle Eliáše je nutné zabývat se nařízením o židovské otázce s vysokou intenzitou, jelikož se jedná o naléhavý problém, jenž vyžaduje rychlé řešení z hlediska spořádaného vývoje protektorátu. Výměna názorů mezi vládou a protektorem měla umožnit rychlé vydání protižidovských nařízení. V závěru dopisu se rovněž nalézá žádost o vstřícnost k předloženému návrhu.¹⁰⁸ Skutečnost, že tento návrh ke spolupráci zůstal ze strany říšského protektora bez odezvy, potvrzuje stanovisko angažovanosti vlády bez jakéhokoli nátlaku ze strany okupačních orgánů. Tento názor je doložen i v nejnovějších studiích zabývajících se arizací židovského majetku a s nimi spjatými nařízeními: „... *Z uvedených skutečností je patrné, že říšský protektor a jeho úředníci v rozhodujícím období před vydáním nařízení o židovském majetku, tedy v květnu 1939, na iniciativy protektorátní vlády buď nereagovali vůbec, nebo vůči ní projevovali značnou míru zdrženlivosti.*“¹⁰⁹

Koncem května bylo nařízení o postavení židů ve veřejném životě definitivně formulováno a debata o jeho podobě se již objevuje v tisku. V případě absence námitek ze strany říšského protektora, měla být tato osnova předložena k podpisu státnímu prezidentu Emilu Háchovi a následně být uvedena v platnost.¹¹⁰ Další vývoj byl přerušen nenadálým

¹⁰⁶ NZN, roč. 1939, s. 667.

¹⁰⁷ Text dopisu Aloise Eliáše viz.: Kárný, Miroslav - Milotová, Jaroslava: Anatomie okupační politiky hitlerovského Německa v „Protektorátu Čechy a Morava“. Dokumenty z období říšského protektora Konstantina von Neuratha. In: Sborník k dějinám imperialismu, sv. 21, Praha 1987, dok. 79, s. 205 - 207.

¹⁰⁸ Tamtéž.

¹⁰⁹ Milotová, Jaroslava: K historii Neurathova nařízení o židovském majetku. In: Terezínské studie a dokumenty 2002, Praha 2002, s. 68 – 69.

¹¹⁰ Milotová, Jaroslava: Protektorátní tisk a židovská otázka. In: Terezínské studie a dokumenty 1996, Praha 1996, s. 129 – 153.

zásahem ze strany říšského protektora, který svým nařízením o židovském majetku ze dne 21. června 1939 způsobil, že rozhodující moc v hospodářské oblasti přešla definitivně do rukou říšských úřadů.¹¹¹

Samotné vydání tohoto nařízení bylo pro českou stranu překvapením a bylo jasným signálem postupného upevňování moci okupantů. O ztrátě kompetencí protektorátní vlády a její vzrůstající podřízenosti okupační správě, která jasně stanovila hranice protižidovské politiky, hovoří i způsob, jakým byla vláda o nově vydaném nařízení informována: „*Nic netušící členové vlády, degradováni na úroveň řadových obyvatel protektorátu, byli s nařízením seznámeni až 22. Června 1939, tedy v den, kdy vstoupilo v platnost a kdy si jej mohli spolu s veškerou protektorátní veřejností přečíst na stránkách oficiálního deníku okupační správy Der neue Tag.*“¹¹² Reakcí na vydání nařízení o židovském majetku bylo podání rozkladu Konstantinu von Neurathovi, na čemž se usnesla protektorátní vláda na schůzi 23. června 1939.¹¹³ V této souvislosti je v literatuře upozorněno na fakt, že zatímco se vláda ohradila vůči ztrátě kompetencí v hospodářské oblasti, především vůči ztrátě možnosti rozhodovat o arizaci židovského majetku, na skutečnost, že nařízení z rasových důvodů diskriminuje jednu skupinu protektorátního obyvatelstva, nereagovala ani slovem či morálním odsouzením.¹¹⁴

Nařízení z 21. června 1939 se týkalo především ustanovení o židovském majetku, ale podstatné je, že definovalo tvrdším způsobem pojem žida. Zatímco návrh protektorátní vlády předpokládal, že židé nejsou plnoprávními občany protektorátu Čechy a Morava a že za něj má být považován ten, kdo pochází ze čtyř židovských prarodičů, pokud jedinec konvertoval do roku 1918. Pro položidy, tedy pro ty, jenž pocházeli ze dvou židovských prarodičů, byl klíčovým dnem 1. listopad 1918. Ten, kdo konvertoval před tímto dnem, byl z působnosti

¹¹¹ „*Nařízením říšského protektora v Čechách a na Moravě o židovském majetku ze dne 21. Června 1939 se skončila akce ústřední bezpečnostní služby pro Čechy a Moravu (zvláštní útvar SD) za spolupráce bank, které stojí pod německým vlivem. Touto akcí byl židovský majetek vzat z české sféry zájmů a převeden do německých rukou.*“ Čelovský, Boris: So oder so. Řešení české otázky podle německých dokumentů. Šenov u Ostravy 2002, s. 224 – 225.

¹¹² Milotová, Jaroslava: K historii Neurathova nařízení o židovském majetku. In: Terezínské studie a dokumenty 2002, Praha 2002, s. 66.

¹¹³ Protokol ze schůze ministerské rady ze dne 23. června 1939, NA, f. PMR, sig. 786, kart. 3414.

¹¹⁴ Milotová, Jaroslava: K historii Neurathova nařízení o židovském majetku. In: Terezínské studie a dokumenty 2002, Praha 2002, s. 66.

nařízení vyjmut. Pro ostatní nebylo odvolání.¹¹⁵ Německá definice ve své konečné podobě v podstatě kopírovala Norimberské zákony:

„Nařízení v §1 definovalo, kdo se pro jeho účely považoval za žida:

a) Kdo pochází od nejméně tří podle rasy úplně židovských prarodičů. Za úplně židovského se považuje prarodič bez dalších předpokladů, jestliže přísluší nebo příslušel k židovské náboženské společnosti;

b) Za Žida se rovněž považuje židovský míšenec, pocházející od dvou úplně židovských prarodičů:

1. Který dne 16. září 1935 náležel k židovské náboženské společnosti nebo po tomto dni do ní jest přijat,

2. Který dne 16. září 1935 byl v manželství se židem nebo s ním po tomto datu do manželství vstoupil,

3. Který pochází z manželství se židem (písm. a) uzavřeného po dni 17. září 1935,

4. Který pochází z nemanželského styku se židem (písm. a) a byl narozen jako nemanželský po dni 31. července 1936.“¹¹⁶

Rozdílnost definice židovství mezi nařízením říšského protektora a návrhem protektorátní vlády byla často interpretována jako snaha vlády o zmírnění dopadu protizidovských nařízení. Toto vysvětlení naprosto neodpovídá skutečnosti a zkresluje skutečné důvody a motivy zainteresovaných protektorátních politiků. Cílem nařízení říšského protektora bylo zamezit arizacím ve prospěch české strany. Jinými slovy jak vláda, tak protektor chtěli omezení práva židů disponovat s jejich vlastním majetkem, ale každý ve svůj vlastní prospěch. Pokus o ukázku ušlechtilých motivů vlády navíc bledne ve světle faktu, že

¹¹⁵ Kárný, Miroslav: Vyřazení Židů z veřejného života protektorátu a historie „čestného árijství“. In: Terezínské studie a dokumenty 1998, Praha 1998, s. 17.; Gruner, Wolf: Protektorát Čechy a Morava a protizidovská politika 1939 – 1940. In: Terezínské studie a dokumenty 2005, Praha 2005, s. 32 – 33.

¹¹⁶ ŘZ I, s. 1333; NZN 1939-1942, roč. 1942, s. 1191.; Petrův, Helena: Právní postavení Židů v Protektorátu Čechy a Morava 1939-1941. Praha 2000, s. 98.

rozdíl počtu postižených osob podle norimberské a vládními experty navržené definice je nejvýše sto osob.¹¹⁷

Jako další doklad angažovanosti z české strany sestavovaly místní organizace Národního souručenství na popud vedení už od května 1939 seznamy židovských podniků a závodů.¹¹⁸ Je znám případ místní iniciativy města Olomouce, kde se tak dělo v součinnosti s místní obchodnickou a živnostenskou komorou a městskou správou, přičemž cílem bylo dosazení českých správců věrné ruky. Kromě toho museli být díky intervenci policejních úřadů vyloučeni neárijci z představenstev a dozorčích rad olomouckých akciových společností.¹¹⁹

Přes počáteční protesty protektorátní vlády však byla norimberská definice už 4. července 1939¹²⁰ přijata do nařízení o právním postavení židů ve veřejném životě. Podle tohoto nařízení bylo Židům zakázáno vykonávat jakékoli funkce v soudnictví a ve veřejné správě s výjimkou židovských náboženských organizací. Zapovězeno jim bylo členství v zastupitelských sborech a orgánech veřejných korporací nebo členství ve sborových orgánech takovýchto korporací. Také nemohli být členy jiných sborů a komisí zřízených pro výkon nebo pro podporu veřejné správy, sborově organizovaných školských úřadů, učitelé ani soukromými docenty na vysokých školách, učitelé ani jinými zaměstnanci na školách s právem veřejnosti, s výjimkou škol výhradně pro židy. Dalšími zakázanými oblastmi bylo členství ve veřejných vědeckých ústavech, učených společnostech a dalších veřejných institucích vědecké povahy. Nesměli být ani soudci-laiky, přisedícími soudu patentního, přisedícími soudů pracovních, přisedícími nebo členy soudů rozhodčích, porotci, přisedícími soudů kmetských nebo soudů mládeže, notáři, či kandidáty notářství, přisežnými tlumočníky, soudními nebo úředními znalci, veřejnými poručníky nebo opatrovníky, pokud nepůjde o poručnictví či opatrovnictví týkající se Židů nebo organizací, které sledují výhradně zájmy

¹¹⁷ Viz. studie Miroslava Kárného v časopise *Judaica Bohemiae* z let 1993 a 1996: Kárný, Miroslav: Die Protektoratsregierung und die Verordnung des Reichsprotektors über das jüdische Vermögen. In: *Judaica Bohemiae* 29, 1993 (vyd. 1994), s. 54 - 66.; Kárný, Miroslav: Vorgeschichte der Regierungsverordnung über die Rechtsstellung der Juden im Öffentlichen Leben, In: *Judaica Bohemiae* 30 - 31, 1994 - 1995 (vyd. 1996), s. 108 - 117.

¹¹⁸ Milotová, Jaroslava: K historii Neurathova nařízení o židovském majetku. In: *Terezínské studie a dokumenty* 2002, Praha 2002, s. 63.

¹¹⁹ Bartoš, Josef: Arizace židovského majetku v Olomouci v roce 1939. In: *Terezínské studie a dokumenty* 2000, Praha 2000, s. 300 – 302.

¹²⁰ Podrobný rozbor nařízení ze 4. července 1939, jakož i jeho dopad v praxi je podrobně rozebrán v 3. kapitole.

židů. Dále nemohli být civilními techniky ani úředně oprávněnými báňskými inženýry a burzovními makléři atd.¹²¹

Již v květnu 1939 do průběhu jednání o protižidovské politice zasáhlo říšské ministerstvo vnitra a to přestože bylo na poradě státních tajemníků 25. května 1939 jasně formulováno, že v oblastech bezprostředně nepodléhajících říšské správě si má protektorátní vláda nastolit pravidla sama, přičemž říše má tzv. právo veta. Rozšířilo se tak pole působnosti říšského protektora, jenž podléhal bezprostředně Hitlerovi nikoliv pokynům říšských orgánů.¹²² Dne 26. května 1939 si říšské ministerstvo vnitra telefonicky vyžádalo návrh vládního nařízení a o několik měsíců později dne 10. srpna 1939 se k celé věci vyjádřil Stuckart, jež tak vlastně tlumočil stanovisko říšského ministra.¹²³ Zejména bylo zdůrazněno to, aby vyřazování židů z veřejného života protektorátu neprobíhalo nesystematicky a překotně, nýbrž jen postupným naplánováním jednotlivých kroků. Důvodem nebyly ohledy vůči židovskému obyvatelstvu, ale snaha o co nejmenší ochromení hospodářství protektorátu. Právě v létě 1939 si německá strana v žádném případě nemohla dovolit komplikace v hospodářství nebo rozvířit relativně poklidnou konsolidaci poměrů v protektorátu. Říšské úřady musely každý krok zvažovat o to důsledněji, čím víc se blížil chytaný útok na Polsko. Byl navržen takzvaný „etapovitý postup“: *„V první etapě se mělo přistoupit pouze k opatřením, která byla vypočítána v Stuckartově březnovém projevu, a teprve v druhé etapě mělo být zvažováno, zda již nadešel čas přistoupit k tomu, co protektorátní vláda usnesla už 17. března 1939, tj. vyřadit židy z vedoucích míst v hospodářství.“*¹²⁴

Tento požadavek se ze strany protektora a okupačních orgánů nesetkal s pochopením. Konstantin von Neurath dokonce ve svém dopise z 12. listopadu 1939 námitky ministerstva odmítnul a snažil se vysvětlit důvody, proč je nutné rychle a důsledně postupovat v realizaci protižidovských nařízení, přičemž se neustále odvolával na původní Hitlerovy směrnice.

¹²¹ Krejčová, Helena – Svobodová, Jana – Hyndráková – Anna: Židé v protektorátu. Hlášení židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty. Praha 1997, s. 273 – 275.; Petrův, Helena: Právní postavení Židů v Protektorátu Čechy a Morava 1939 - 1941. Praha 2000, s. 99 - 100.

¹²² Kárný, Miroslav – Milotová, Jaroslava: Anatomie okupační politiky hitlerovského Německa v „Protektorátu Čechy a Morava“. Dokumenty z období říšského protektora Konstantina von Neuratha. In: Sborník k dějinám imperialismu, sv. 21, Praha 1987, dok. 1 – 2, s. 1 – 17.

¹²³ Tamtéž, dok. 87, s. 221 – 224.

¹²⁴ Kárný, Miroslav: „Konečné řešení“, Genocida českých židů v německé protektorátní politice. Praha 1991, s. 47 – 48.

Zároveň zdůrazňoval, že uposlechnutí pokynů ministerstva by znamenalo opuštění linie, která byla vůči protektorátní vládě nastolená (arizace).¹²⁵

Následovalo období vyčkávání, kdy říšské ministerstvo nespěchalo na odpověď. Během toho proběhly urgencye jak ze strany říšského protektora, tak ze strany protektorátní vlády, která požadovala vyjádření úřadu říšského protektora ke svému nařízení ze 4. července 1939.¹²⁶ Kompromisní stanovisko mezi ministerstvem a protektorem bylo formulováno 13. ledna 1940 v dopise státního sekretáře Hanse Pfundtnera.¹²⁷ Teď už nic nebránilo zaslání vyjádření protektorátní vládě, k čemuž došlo 5. března 1940. Dne 24. dubna 1940, tedy po více než devíti měsících, tak bylo vládní nařízení ze 4. července o právním postavení židů ve veřejném životě uveřejněno.¹²⁸

¹²⁵ Kárný, Miroslav – Milotová, Jaroslava: Anatomie okupační politiky hitlerovského Německa v „Protektorátu Čechy a Morava“. Dokumenty z období říšského protektora Konstantina von Neuratha. In: Sborník k dějinám imperialismu, sv. 21, Praha 1987, dok. 89, s. 227 – 224.

¹²⁶ Tamtéž, dok. 91, s. 237 – 238.

¹²⁷ Říšské ministerstvo vnitra odvolalo omezený výčet opatření, jež mělo nařízení zahrnovat a souhlasilo s postupem říšského protektora.; Tamtéž, dok. 92, s. 238 – 239.

¹²⁸ Vládní nařízení 136/1940, SZN Protektorátu Čechy a Morava.; http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/narizeni_19390704

3.3. Utváření protizidovského zákonodárství za éry

Konstantina von Neuratha

Pravomoc protektorátních orgánů vydávat právní předpisy byla omezena přísným kontrolním mechanismem okupantů. Na celou správu protektorátu dohlížel říšský protektor a veškerý systém protektorátu byl zcela závislý na jeho rozhodnutích. Říšský protektor Konstantin von Neurath vyžadoval od protektorátní vlády již od počátku svého působení informace o všech opatřeních vlády protektorátu a udílel jí rady. V jeho kompetenci bylo také podávání námitek proti opatřením, která by mohla nějakým způsobem poškodit Říši a pokud hrozilo nebezpečí z prodlení, byl kompetentní vydat taková nařízení, jež by vyžadoval společný zájem.¹²⁹

Během konsolidace poměrů v protektorátu v prvních měsících po obsazení se v tisku objevila celá řada zpráv o návrzích zákonů a nařízení proti židům. Jejich autoři uplatnili svou kreativitu opravdu mnohostranně. Patří sem informace o chystané vyhláškové akci pořádané celostátní organizací hostinských, kteří nesouhlasili s návštěvou židů v jejich provozovnách.¹³⁰ V Olomouci se dokonce již v dubnu 1939 uvažovalo o zřízení parku pro židy. Z realizace ovšem sešlo, protože se čekalo, že tyto záležitosti budou v nejbližší době řešeny celostátně.¹³¹ Rovněž se v tisku objevují návrhy zákazu přístupu židovského obyvatelstva na plovárny. V tomto případě autor argumentoval obtěžováním árijských žen, ovšem bez uvedení jediného příkladu, že se tak stalo.¹³²

Obsahově hutný článek o vyhláškách proti židům vyšel v prosinci 1939 na stránkách Obrany národa. Objevuje se v něm velké množství návrhů jakým způsobem omezit nežádoucí obyvatelstvo a poukazuje na nutnost změnit formou přednášek dosavadní smýšlení protektorátního obyvatelstva směrem k radikálnějšímu antisemitismu: „*Od ředitelství našeho českého rozhlasu rádi bychom jednou viděli, kdy miní v rozhlasový program pro národně árijskou výchovu našeho lidu zaříditi do svého denního programu přednášky o židovském*

¹²⁹ Výnos o zřízení protektorátu Čechy a Morava, článek 5, odstavec 4.; <http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/pbm/rp19390316>

¹³⁰ Polední list, 8/1939, č. 103.

¹³¹ Polední list, 8/1939, č. 104.

¹³² Polední list, 8/1939, č. 105.

*problému v Protektorátu, o židovském nebezpečí, o požidovštění života našeho národa a o cestách vedoucích k jeho odžidovštění.*¹³³

Nedostatečná systematičnost a přehnaná iniciativa autorů návrhů protižidovských opatření uveřejněných v průběhu března a dubna 1939 v protektorátním tisku vyvolala zásah říšského protektora, jež v dopise z 25. května 1939 žádal vládu, aby „*zlořád, kdy tiskem a rozhlasem jsou rozšiřovány zprávy pojednávající o návrzích zákonů, respektive vládních nařízení které nebyly dosud říšskému protektorovi předloženy ke schválení.*“¹³⁴ Do budoucna bylo jasné, že situace týkající se vybudování systému a organizace vydávání právních předpisů musí být řešena hlavně kvůli udržení klidu a pořádku.

Tuto situaci řešilo nařízení o vybudování správy a německé bezpečnostní policii v Protektorátu Čechy a Morava, vydané 1. září 1939, které stanovilo pravomoc říšského protektora vyžádat si bez vyzvání zprávu v určitých záležitostech označeného druhu. Mimo jiné byla také zesílena kontrola protektorátních úřadů v tom směru, že byla vytvořena instituce vrchních zemských radů (Oberlandrat), jenž dohlížel ve své instanci na úřady protektorátu ve svém úředním obvodu. Právě jim měly být předkládány zákony a předpisy před jejich vyhlášením, přičemž pokud se předpis vztahoval na více než jeden obvod, měla být záležitost předložena říšskému protektorovi. Tak na základě nařízení z 1. září 1939 byly do budoucna všechny základní předpisy, či prováděcí předpisy i správní nařízení zásadního významu před svým uveřejněním předložena buď přímo samotnému protektorovi, nebo služebně úřadu říšského protektora v Brně.¹³⁵ Přímo protektoru musely být před svým vyhlášením předkládány nařízení protektorátních ministerstev, zemského úřadu a jiných správních míst místně příslušných obvodu Zemského úřadu v Praze.¹³⁶

V Protektorátu Čechy a Morava byl tedy zaveden důkladný systém kontroly veškeré činnosti úřadů. Žádné nařízení či správní opatření nemohlo uniknout pozornosti německých okupačních orgánů, ovšem rozhodnutí o druhu a obsahu nařízení bylo ponecháno protektorátní vládě. Zatímco technická stránka vydávání protižidovských opatření je v literatuře částečně popsána, zdroji inspirace pro jejich vznik se dosud nikdo nezabýval.

¹³³http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/antisemitism/cz_pbm/press/obrananaroda19391208Alfa:Zpravyzprazskychzdiulic.Obrana_naroda,1.12.1939.

¹³⁴ Šisler, Stanislav: Příspěvek k vývoji a organizaci okupační správy v českých zemích v letech 1939 – 1945. In: Sborník archivních prací, Praha 1963, roč. 2, č. 8, s. 61 – 63.

¹³⁵ Oběžník prezidia protektorátního ministerstva vnitra ze dne 15. prosince 1939, č. 17.111-1939-přes. VMV z 15. ledna 1940, č. 1

¹³⁶ Tamtéž.

Odpověď na tuto úvahu nabízejí fondy Národního archivu, zejména fond Prezídium ministerské rady a fond Policejního ředitelství v Praze, které obsahují dokumenty, z nichž je patrná geneze jednotlivých nařízení. Podrobněji popsany vznik a vývoj jednotlivých nařízení, z nichž převážná většina vznikla v Neurathově funkčním období, je předmětem třetí kapitoly.

Obsah výše zmíněných archívních pramenů, stejně jako anabáze ohledně vydání nařízení o židovském majetku, popsané v předešlé kapitole, jsou v přímém rozporu s výpověďmi členů protektorátní vlády souzenými za kolaboraci před Národním soudem po druhé světové válce. Ti shodně prohlašovali, že vláda se snažila zdržet či dokonce zabránit vydání diskriminačních nařízení a to až do té míry, že okupanti byli nuceni vydat je sami.¹³⁷ Podle tvrzení šéfa zemské policejní správy a později ministra vnitra Richarda Bienerta (po válce souzen za kolaboraci) odmítl předseda vlády Alois Eliáš vydávání jakýchkoli protižidovských nařízení na území protektorátu, čímž se dostal do ostrého střetu s říšským protektorem Konstantinem von Neurathem. Ten pak rozhodl, že má být proti židům postupováno stejně jak tomu je v Říši.¹³⁸ Podobně argumentuje i protektorátní ministr zemědělství Karel Ladislav Feierabend, který, jak se po válce ukázalo (a jak ve své studii dokazuje Jaroslava Milotová), byl velmi aktivním arizátorem židovského majetku.¹³⁹ Způsob interpretace vycházející z těchto poválečných výpovědí pak převzal Tomáš Pasák a také částečně Jan Rataj.¹⁴⁰ Uvedené výklady vyvracejí studie židovské politiky vycházející z dobových dokumentů a poukazují na skutečné motivace a průběh protižidovské politiky. Jak bylo popsáno v předchozí kapitole, expropriace židů a jejich vyřazení z hospodářského života bylo sice provedeno okupačními úřady, ale zdaleka to nebylo dáno tím, že by se protektorátní vláda bránila vydání protižidovských nařízení. Hlavní motivace tkvěla především v touze po vyvlastnění židovského majetku a podobně to bylo také v případě nařízení o vyřazení židů z veřejného života.

¹³⁷ Výpovědi Josefa Kalfuse, Richarda Bienerta, Jaroslava Krejčího a Jiřího Havelky z 8. a 9. Listopadu 1945. In: Československo a norimberský proces, Praha 1946, s. 185 – 191.

¹³⁸ Tamtéž, s. 188.

¹³⁹ Feierabend, Karel, Ladislav: Politické vzpomínky I. Praha 1994.; Milotová, Jaroslava: K historii Neurathova nařízení o židovském majetku. In: Terezínské studie a dokumenty, Praha 2002, s. 63 – 94.

¹⁴⁰ Rataj, Jan: O autoritativní národní stát. Praha 1997; Pasák, Tomáš: Emil Hácha (1938 – 1945). Praha 2007.

3.4. Stagnace protižidovského zákonodárství po nástupu

Reinharda Heydricha

V polovině třetí zářijové dekády roku 1941 k sobě Adolf Hitler povolal Konstantina von Neuratha a Karla Hermana Franka, aby jim oznámil, že s ohledem na rostoucí odpor v protektorátu se rozhodl přistoupit k ráznějším krokům a nastolit ostřejší kurz.¹⁴¹ Protože by ale Neurath tento jeho záměr nemohl provést, přikázal mu, aby ihned nastoupil na zdravotní dovolenou, a pověřil vedením úřadu říšského protektora šéfa RSHA (Reichssicherheitshauptamt) Reinharda Heydricha. Předpokládal, že jistě zasáhne s patřičnou přísností a obnoví pořádek.¹⁴² Zveřejnění tohoto Hitlerova opatření, jimž byli oba dosavadní nejvyšší představitelé protektorátní správy nemálo překvapeni a jenž přičítali iniciativě Heinricha Himmlera¹⁴³, bylo uskutečněno výnosem z 27. září 1941.¹⁴⁴

Své plány ohledně protektorátu, týkající se bližších i vzdálených cílů, vyjádřil Heydrich narovinu v projevu ze dne 2. října 1941 v Černínském paláci k představitelům okupační správy, v němž se přihlásil k Frankově dosavadní linii. Naznačil, že jeho taktika bude výslednicí třech určujících momentů: přípravy konečného řešení české otázky, potlačení

¹⁴¹ Němcům se podařilo zasadit těžké rány odbojovým organizacím a zatlačit většinu jeho představitelů, včetně těch politicky angažovaných, do defenzivy. Nastalo období, během něhož byly předchozí snahy o opatrné zadržování německých plánů politickými prostředky, jež doposud opatrně provozovali někteří členové protektorátní reprezentace, vystřídány zřetelným ústupem. Tato situace však netrvala dlouho. Po napadení SSSR v létě 1941 se v protektorátu opět ve zvýšené míře objevily sabotáže a vystupňovaly se hospodářské problémy. Kárný, Miroslav – Milotová, Jaroslava: Protektorátní politika Reinharda Heydricha. Praha 1991, s. 13, 15.; Čelovský, Boris: So oder so. Řešení české otázky podle německých dokumentů 1933 – 1945. Šenov u Ostravy 1997, s. 103.

¹⁴² Zpověď K. H. Franka. Praha 1946, s. 126 – 127.

¹⁴³ Tamtéž, s. 127.; O tom, jaký byl důvod Heydrichova nasazení v protektorátu a kdo stál v jeho pozadí, jsou v literatuře vedeny spory. Převažující názor vychází z toho, že hlavní příčinou jeho vyslání bylo vzrůstající odbojové hnutí v českých zemích, jemuž Neurath odmítl čelit s použitím nejostřejších pořádkových opatření požadovaných bezpečnostním aparátem (Pasák, Tomáš: Pod ochranou říše. Praha 1998, s. 321.). Naproti tomu se objevují teorie vysvětlující jeho misi osobními vztahy mezi nacistickou špičkou: někteří autoři přičítají rozhodující impuls Martinu Bormannovi, který měl Heydricha navrhnout, aby oslabil Himmlera (viz. Kárný, Miroslav – Milotová, Jaroslava: Od Neuratha k Heydrichovi. Na rozhraní okupační politiky hitlerovského Německa v „Protektorátu Čechy a Morava. In: Sborník archivních prací 39, Praha 1989, s. 281 – 394. Jiní zase tvrdí (Hončík, Miroslav: Za Heydrichem otazník. Praha 1989, s. 253.), že se Heydricha, který byl mocensky na vzestupu, pokusil odsunutím do provincie zbavit jeho představený Himmler. Důvodů bylo pravděpodobně více, nejspíše kombinace všech uvedených. Svě opodstatnění však má též vysvětlení, že Heydrich přijel do protektorátu i jako znalec likvidace méněcenných ras. (Odboj a revoluce 1938 – 1945, Praha 1965, s. 145.). Zajímavá je pak jeho údajná reakce na jemu svěřený úkol: ten prý přivítal slovy, že „konečně bude něčím více než říšskou nádobou na odpadky“. (Schmoller, G.: Heydrich im Protektorat Böhmen und Mähren. In: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte, 1979, č. 4, s. 627.)

¹⁴⁴ ŘZ I, 1941, s. 591.; Věstník nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě 1941, s. 535.

odbojových hnutí a zajištění hladkého chodu hospodářství.¹⁴⁵ Jako hlavní prioritu vyzvedl nový říšský protektor požadavek úplného poněmčení prostoru protektorátu, přičemž kritériem mu byla rasa a smýšlení, podle čehož také rozdělil obyvatelstvo protektorátu do skupin.¹⁴⁶ Tento svůj program, který měl zůstat veřejnosti přísně utajen, začal Heydrich zanedlouho také razantně uskutečňovat a postupně přistoupil k provádění rasové inventury¹⁴⁷ a procesu odpolitizování dělnictva¹⁴⁸, jež tvořily předstupeň jeho germanizačních plánů. Bez prodlení bylo započato s ghattizací židů a jejich vývozem z protektorátu za účelem vyhlazení.¹⁴⁹ Na plné obrátky se rozjela rovněž likvidace cikánského etnika.¹⁵⁰

Nástupem Reinharda Heidricha do úřadu říšského protektora nastala u nás druhá etapa konečného řešení židovské otázky. Prakticky hned po nástupu dne 29. září 1941 nařídil výnosem uzavření všech synagog a židovských modliteben s odůvodněním, že se staly shromaždištěm všech podvratných židovských elementů a ohniskem šeptané propagandy. Současně nařídil uvalit ochrannou vazbu na Čechy, kteří zvláště demonstrativně projeví své přátelství k židům - uvěznit je v koncentračním táboře. Označil je za české elementy, které tímto postojem chtějí dokumentovat své Říši nepřátelské zaměření. V protektorátním tisku se pro tyto osoby vžilo označení "bílý žid".¹⁵¹

¹⁴⁵ Chtěli nás vyhubit, dok. č. 19, s. 125 - 137.

¹⁴⁶ *"Na jednom pólu jsou lidé dobré rasy a dobrého smýšlení, které lze bez obav germanizovat, na opačném lidé špatné rasy a špatně smýšlející, které je nezbytné dostat 'ven'. Uprostřed se nachází střední vrstva, již je třeba přesně přezkoumat - dobře smýšlející lidé špatné rasy, o kterých předpokládá, že budou zřejmě nasazeni na práce v Říši nebo jinde, a u nichž bude postaráno, aby už neměli děti, protože neexistuje zájem je v tomto prostoru dále rozvíjet, i když se nesmí odradit. A špatně smýšlející lidé dobré rasy, v jejichž případě, poněvadž se jedná o rasově dobrou vůdcovskou vrstvu, kterou nelze vystěhovat, aby se nepostavila na odpor, nezbude nic jiného, než se pokusit usídlit je v Říši, v čistě německém prostředí, poněmčit je a převychovat jejich smýšlení, nebo, když to nepůjde, postavit je nakonec ke zdi".* Chtěli nás vyhubit, dok. č. 19, s. 125 - 137.

¹⁴⁷ Chtěli nás vyhubit, dok. č. 24 - Heydrichova situační zpráva ze dne 18. května 1942, s. 158.

¹⁴⁸ Pojem odpolitizování byl definován na poradě o budoucím plánování v protektorátu, konané 17. října 1941, tak, že zájem jednotlivce je nutno usměrnit zesílenou měrou na povolání a na hmotné nesnáze. Chtěli nás vyhubit, dok. č. 20, s. 144. Srovnej: Kárný, Miroslav: K otázce sociální demagogie v Heydrichově protektorátní politice. In: Slezský sborník 82, 1984, č. 1, s. 1 - 22.

¹⁴⁹ Nařízení říšského protektora z 16. února 1942 týkající se umístění židů v uzavřených osadách. Viz. Věstník nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě 1942, s. 38.; Viz také: Milotová, Jaroslava: Okupační aparát a příprava transportů do Lodže. In: Terezínské studie a dokumenty 1998, Praha 1998, s. 42.

¹⁵⁰ Podrobněji: Gebhart, Jan - Kuklík, Jan: Dramatické i všední dny protektorátu. Praha 1996, s. 241 - 215.; Nováček, Jan: Německý fašismus a cikánská otázka. In: Dějiny a současnost, 1967, č. 8, s. 38 - 39.; Nečas, Ctibor: Cikánský tábor v Letech (1942 - 1943). Dějiny a současnost, 1995, č. 1, s. 26 - 28.

¹⁵¹ Kennzeichnung der Juden, Schliessung der Synagogen, Behandlung judenfreundlicher Tschechen. Viz: NA, f. ÚRP, kart. 389.; Árijský boj, roč. 1941.

Co se ovšem týče protizidovského zákonodárství, tato personální obměna zásadní obrat nepřinesla. V podstatě se dá říci, že celý systém byl vybudován v Neurathově éře a po nástupu Heydricha došlo jen k utužování stávajících poměrů. Samozřejmě vyšla řada opatření a vyhlášek, ovšem nenalézají se v nich žádná nová myšlenka, nýbrž vše vychází z původního systému. Například nařízení o zákazu židovské hudby ze dne 10. října 1941 nebo zákaz používání prádlen z 29. února 1942 je důkazem, že všechny podstatné oblasti omezení styku židů s árijci už byly vyřešeny a do budoucna už není možné nic zásadního vymyslet, tudíž se pozornost upírá na okrajové záležitosti.¹⁵²

Zásadním nařízením tohoto období jsou ovšem předpisy na ochranu rasy. Na území Protektorátu Čechy a Morava byla platnost Norimberských zákonů zavedena již článkem 2. Hitlerova výnosu z 16. března 1939, avšak jen pokud šlo o příslušníky německého národa. Pokud šlo o aplikaci říšské úpravy na židovské míšence, rasové zákazy se jich týkaly pouze pokud měli německou státní příslušnost. Tuto situaci se snažilo řešit už třetí nařízení k provedení zákona na ochranu německé krve a německé cti z 5. července 1941¹⁵³, které v prvním paragrafu stanovilo, že v Protektorátu Čechy a Morava platí předpisy zákona na ochranu německé krve a cti z dne 15. září 1935 a prvního vykonávacího nařízení k tomu ze 14. listopadu 1935 od nabytí platnosti výnosu Vůdce a říšského kancléře. Rovněž platilo nařízení doplňující první nařízení k zákonu na ochranu krve z 16. února 1940.¹⁵⁴

Na základě 2 paragrafu tohoto nařízení z července 1941 se i v protektorátu stanovilo, kdo je židem a kdo židovským míšencem a to podle prvního prováděcího nařízení k zákonu o říšských občanech ze dne 14. listopadu 1935, které považovalo za židovské míšence i ty, kteří pocházeli jen z jednoho židovského prarodiče. Od této chvíle měl být za žida považován i míšenec protektorátní příslušnosti se dvěma židovskými prarodiči (míšenec 1. stupně). Nařízení dále stanovovalo, že při uzavírání sňatků mezi německými státními příslušníky

¹⁵² Nařízením zemských prezidentů byly vydány zákazy židovské hudby, přičemž v Praze se tomu stalo dne 10. října 1941. Nařízení zakazovalo veřejné předvádění a mechanické reprodukování hudebních děl, při jejichž realizaci byli spolutníci židé jako skladatelé, zpracovatelé hudebních skladeb nebo jako výkonní umělci. Zakázáno bylo rozšiřování takových hudebních děl placeným i bezplatným dodáváním not a gramofonových desek a jejich používání k vyučování. Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, roč. 1941, s. 1382.; Vyhláška z 21. února 1942 zakazovala přijímat v čistírnách oděvy a jiné předměty od židů a podrobovat je barvení a chemickému čištění. Krejčová, Helena - Svobodová, Jana - Hyndráková, Anna: Židé v protektorátu. Hlášení židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty. Praha 1997, s. 290.

¹⁵³ ŘZ I., s. 384.; NZN, roč. 1941, s. 1186.

¹⁵⁴ ŘZ I., s. 394.; NZN, roč. 1941, s. 1189.

a příslušníky protektorátními budou protektorátní příslušníci při používání předpisů o zákazu manželství posuzován jako němečtí státní příslušníci.

I po vydání tohoto nařízení k provedení zákony o ochraně německé krve a cti se norimberské předpisy na ochranu rasy vztahovaly jen na takové vztahy osob různého pohlaví, kde alespoň jedna z nich byla německým státním příslušníkem. Vztahy mezi protektorátními občany navzájem nebyly norimberskými zákony zatím dotčeny.

Změna nastala vydáním nařízení protektorátní vlády dne 7. března 1942, kterým byly vydány další předpisy o židech a židovských míšencích. K tomuto kroku se schylovalo už delší dobu, jak je možno vyčíst ze stránek protektorátního tisku: *"Tisková služba Národního souručenství oznamuje: Členům Národního souručenství není dovolen společenský styk se Židy. Vedoucí Výboru Národního souručenství Josef Nebeský zavazuje všechny členy Národního souručenství k okamžitému přerušení všech společenských styků se Židy. Všichni vedoucí obdrží k tomuto zásadnímu ustanovení odborný výklad. Zároveň jménem výboru Národního souručenství požádal vedoucí Výboru Josef Nebeský vládu o vyhlášení zákonů na ochranu české árijské cti a krve."*¹⁵⁵ Březnové vládní nařízení nepřijímalo formálně Norimberské zákony a jejich prováděcí předpisy, ale převzalo materiálně podstatnou část jejich obsahu. Od tohoto okamžiku platily nadále na území protektorátu dva rasové předpisy - druhý článek výnosu Vůdce a říšského kancléře ze 16. března 1939 a vládní nařízení ze 7. března 1942, přičemž poslední jmenované bylo možné uplatnit pouze na ty případy, které nebyly upraveny říšským právem.¹⁵⁶

Přijetím vládního nařízení ze 7. července 1942 se do protektorátního právního řádu dostala již čtvrtá definice pojmu žid¹⁵⁷, přičemž pojem žid byl vždy chápán na rasovém

¹⁵⁵ Árijský boj, 21. března 1942, č. 11.

¹⁵⁶ Rozdíl mezi rasovou úpravou říšskou a protektorátní spočíval, že říšské předpisy byly sice zaměřeny především proti židům, avšak jejich základním účelem bylo zachování rasové čistoty. Podle šestého paragrafu se nemělo uzavírat manželství, z něhož lze očekávat potomstvo ohrožující čistotu německé krve. To se tedy vztahovalo nejen na židy, ale i na romské obyvatelstvo a ostatní osoby, které byly považovány za příslušníky cizí krve. Podobné zpracování nebylo do protektorátní úpravy převzato. Omazovala se pouze na styky židů a určitých míšenců s árijci, židů s určitými míšenci a míšenců mezi sebou. Měla tedy více charakter opatření protižidovského nežli rasového. http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/narizeni_19420307; Vládní nařízení ze dne 7. března 1942, č. 85/1942, SZN Protektorátu Čechy a Morava, s. 42.

¹⁵⁷ První definici obsahovalo právní nařízení říšského protektora o židovském majetku z 21. června 1939. Druhou vládní nařízení ze 4. července 1939 publikované 24. dubna 1940 o právním postavení židů ve veřejném životě. Třetí pak v nařízení k provedení zákona na ochranu německé krve a německé cti z 5. července 1941.

základě. Kritérium náboženské příslušnosti sloužilo pouze jako pomůcka pro určení rasové příslušnosti prarodičů a pro určení židů a míšenců prvního stupně u osob se dvěma židovskými prarodiči.¹⁵⁸ Židem ve smyslu všech uvedených předpisů byla tedy osoba, u níž čtyři nebo tři prarodiče byli židé. Za žida se dále pokládala osoba, která měla jen dva židovské prarodiče, ale u které byly splněny některé následujících skutečností: Náležela-li tato osoba dne 16. září 1935 k židovské náboženské obci, nebo k ní byla přijata po tomto dnu. Byla-li dne 16. září 1935 v manželství se židovskou osobou nebo s osobou za žida pokládanou nebo uzavřela-li takové manželství po tomto datu. Pocházela-li z manželství s židovskou osobou uzavřeného po 17. září 1935.¹⁵⁹ Pocházela-li z nemanželského styku s židovskou osobou a narodila se jako nemanželská po 31. červenci 1936.¹⁶⁰

Podle nařízení z července 1942 se za židovského míšence považovala osoba, která podle rasy pocházela od jednoho (židovský míšenec II. stupně) nebo od dvou úplně židovských prarodičů (míšenec I. stupně), pokud se nepovažovala za žida ve smyslu výše uvedených předpokladů. Skutečnost, zda byl někdo považován za žida, či židovského míšence prvního nebo druhého stupně, měla rozdílné právní následky. Do té doby se v právním řádu protektorátu uplatňovala protižidovská opatření jen vůči židům, respektive míšencům považovaným za židy, teprve až nařízení ze 7. července 1942 se vztahovalo i na židovské míšence.¹⁶¹

Podstatou nařízení kromě definice byl zákaz uzavírat manželství mezi židem a protektorátním příslušníkem, který není žid nebo židovský míšenec se dvěma úplně židovskými prarodiči. Toto nařízení dále stanovilo, že židovští míšenci protektorátní příslušnosti se dvěma úplně židovskými prarodiči potřebují k uzavření manželství s protektorátním příslušníkem, který nebyl žid nebo židovský míšenec povolení od

¹⁵⁸ K tomu uvádí J. Hoffmann: *"Důvod, proč říšské předpisy sáhly při určování osobního statutu po stránce rasové až k rasové příslušnosti prarodičů, vysvětlují komentátoři norimberských zákonů tak, že byla snaha přiblížit se při určování rasy počátku 19. století, kdy - za tehdejších poměrů konfesních - kryla se rasová příslušnost židovské skoro bezvýhradně s příslušností izraelitského vyznání. Třebaže totiž pojem Žida je v norimberských zákonech chápán rasově a ne konfesionálně, přece bylo z důvodů praktických třeba přidržeti se v podstatě kritéria náboženského vyznání."* Židovská otázka, J. Hoffmann, NZN, roč. 1942, s. 138.

¹⁵⁹ Nařízení říšského protektora o židovském majetku má v prvním a třetím případě uvedeno datum 15. září 1935. Viz kapitola 2.2, str. 29 - 30.

¹⁶⁰ Pro kvalifikování určité osoby za žida postačilo splnění jednoho z těchto čtyř předpokladů. http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/narizeni_19420307; Vládní nařízení ze dne 7. března 1942, č. 85/1942, SZN Protektorátu Čechy a Morava, s. 42.

¹⁶¹ Tamtéž.

ministerstva vnitra.¹⁶² Podobně byl zakázán i mimomanželský styk mezi židem a protektorátním příslušníkem, který nebyl žid nebo židovský míšenec prvního stupně.

Dále nařízení obsahovalo zákaz zaměstnávat v židovských domácnostech ženy mladší 45 let, které nebyly židovkami nebo míšenkami. Jeho účel byl stejný, jako účel o zákazu mimomanželského styku - zabránit nežádoucímu početí. Rovněž bylo židům zakázáno vyvěšovat protektorátní vlajku a nosit protektorátní barvy. Zákaz vyvěšování říšské vlajky byl uplatňován už dříve oběžníkem protektorátního ministerstva vnitra z 20. listopadu 1940, o užívání praporů a vlajek při zvláštních příležitostech.¹⁶³ Ovšem do vydání nařízení ze dne 7. července 1942 bylo možné postihovat jeho nedodržování jen policejně, zatímco pak bylo pod trestní sankcí. Zákaz se nevztahoval na míšence. Státní příslušnost židů však nerozhodovala.¹⁶⁴

Protektorátnímu ministerstvu vnitra a jemu podřízeným politickým úřadům byla uložena povinnost bdít nad tím, aby veřejný pořádek, klid, bezpečnost a veřejná mravnost nebyly ohroženy stykem židů s ostatním obyvatelstvem. Při provádění těchto úkolů byly ministerstvo vnitra i příslušné politické úřady zmocněny k vydávání zákazů a omezení týkajících se styku židů s árijci. Tím došlo k možnosti vydávat policejní opatření proti židům, které bylo dosud možné vydávat jen na základě zákona o organizaci státní správy ze 14. července 1927.¹⁶⁵

Už v průběhu realizací transportů na východ¹⁶⁶, došlo k vydání nařízení o zřízení rodopisného úřadu pro Čechy a Moravu, který měl sloužit k lepšímu podchycení všech rasově nevyhovujících osob. Došlo k tomu dne 1. června 1943, tedy již na sklonku funkčního období zastupujícího říšského protektora Kurta Daluegeho a rušilo ustanovení paragrafu 2 vládního

¹⁶² Stejně jako v Německu bylo tedy i v Protektorátu Čechy a Morava možné s povolení příslušného úřadu (ministerstvo vnitra) uzavřít sňatek míšence prvního stupně s árijcem nebo míšencem druhého stupně nikoli však sňatek dvou míšenců druhého stupně. Důvodem byla skutečnost, že podle říšských záměrů byli míšenci druhého stupně určeni k rychlé asimilaci v árijském prostředí, Komentář J. Hoffmanna, In: NZN, roč. 1942, s. 144.

¹⁶³ NA, f. PMR, kart. 588.

¹⁶⁴ http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/narizeni_19420307; Vládní nařízení ze dne 7. března 1942, č. 85/1942, SZN Protektorátu Čechy a Morava.

¹⁶⁵ Srovnej: http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/narizeni_19420307; Vládní nařízení ze dne 7. března 1942, č. 85/1942, SZN Protektorátu Čechy a Morava, s. 42.; Zákon č. 125/1927, SZN státu československého.

¹⁶⁶ Na konferenci ve Wannsee v lednu 1942 došlo mimo jiné k rozhodnutí očistit v co možná nejkratší době protektorátní území od židovského obyvatelstva, které mělo být deportováno nejprve do Terezína a pak dále na východ. Kárný, Miroslav: "Konečné řešení." Genocida českých židů v německé protektorátní politice. Praha 1991, s. 58.

nařízení z 4. července 1939, jež pravilo, že průkaz o tom, zda někdo je či není žid vydává zemský nebo okresní úřad na základě úředních dokladů o původu.¹⁶⁷ Všechny kompetence v této věci byly pro příště svěřeny právě rodopisnému úřadu. Ten měl tedy obstarávat doklady pro úřední důkaz rodového původu (podle vládního nařízení z 19. května 1939), vystavovat výměr o rodovém původu. Dále rozhodovat ve sporných případech o zařazení protektorátních příslušníků a osob bez protektorátní příslušnosti podle dědičnosti a rasy.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Vládní nařízení ze dne 1. června 1943, č. 76/1943, SZN Protektorátu Čechy a Morava, s. 645.; <http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/nar19430601>

¹⁶⁸ Tamtéž.

4. Vznik a geneze nařízení omezujících Židy ve veřejném a společenském životě

4.1 Židé mimo společnost – nařízení o postavení židů ve veřejném životě

Následující kapitola nastiňuje postupné vytváření sítě právních předpisů, pomocí kterých se postupně vytvářelo na území Protektorátu Čechy a Morava „ghetto bez zdí“. Na jejich realizaci se podíleli nejen představitelé okupační a protektorátní moci, ale i státní úředníci, čeští právní odborníci a četní „ochotní vykladači“ protižidovských norem, kteří byli ochotni poukázat na mezery v právním diskriminačním systému. Klíčovým se ukázalo být vládní nařízení ze 4. července 1939 o postavení Židů ve veřejném životě, které vešlo v platnost až 24. dubna 1940 z důvodu sporu mezi zastupujícím říšským protektorem a říšským ministerstvem vnitra, jak bylo popsáno v kapitole 3.2. Význam nařízení spočívá v paragrafu 1, který definuje osobu židovského původu a právě pro osoby které definice zahrnuje, platí všechny dříve či později vydaná protižidovská nařízení. Průkaz o tom, zda někdo je či není žid lze doložit osvědčením, které vydal okresní úřad, a v městech s vlastním statutem zemský úřad a to na základě dokladů o původu.¹⁶⁹

Hlavní oblastí, kterou nařízení ze 4. července vymezuje je výkon určitých povolání. Ačkoli omezení výkonu advokátní a lékařské praxe bylo provedeno prakticky hned po okupaci, legislativní základ tohoto kroku doposud chyběl. Tečku za veškerými dohady udělalo právě toto nařízení, které vyloučilo židovské obyvatelstvo z advokacie, notářského úřadu, obhajování věcí trestních a z patentního zastupitelství. Dále pak z výkonu lékařské a veterinářské praxe a zapovězeno bylo i oprávnění civilního technika a úředně oprávněného báňského inženýra. Před vymazáním byly jednotlivé komory vyzvány, aby oznámily svým členům, že nejpozději do 8 dnů musí předložit písemnosti sloužící k posouzení, zda jsou židy či nikoliv. V případě kladného vyhodnocení, měl postižený právo odvolání a to do patnácti dnů od doručení rozhodnutí. Advokáti spadající do židovské definice nesměli vykonávat cizí

¹⁶⁹ Přesná definice židovského příslušníka kopírující Norimberské zákony zazněla v kapitole Boj o protižidovské zákonodárství, s. 29 - 30.; Vládní nařízení ze dne 4. července o právním postavení židů ve veřejném životě, http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/narizeni_19390704

právní záležitosti, zejména zastupovat před soudem nebo mimo soud a udílet právní porady. Pravomoc jim byla ponechána pouze v židovském právním zastupitelství, tudíž měli na starosti pouze právní záležitosti židů a organizací nebo zařízení, které sledují výhradně nebo převážně židovské zájmy.¹⁷⁰ Podobně tomu bylo také v případě lékařů židovského původu, kterým byl výkon praxe na pokyn ministerstva sociální a zdravotní správy zakázán a do budoucna mohli poskytovat služby pouze židům či členům své rodiny. Stejně tomu bylo i u veterinářů. Zároveň ovšem platilo, že počet praktikujících lékařů, advokátů a veterinářů nesmí překročit dva z jejich celkového počtu. V případě potřeby však bylo možné jejich počet upravit vládním nařízením a to vždy po třech letech.¹⁷¹

Vládním nařízením ze 4. července 1939 došlo částečně k redukci konkurence ve svobodných povoláních, nicméně je jasné, že k porušování nařízení muselo nutně docházet. Postižené osoby se často nechtěly smířit se svou degradací a ve své praxi pokračovaly dál. Zvláště v lékařském prostředí docházelo nejčastěji k neuposlechnutí vládních instrukcí a to ačkoli hrozila pokuta do 100 000 Kč nebo vězení do šesti měsíců, přičemž záleželo na míře provinění.¹⁷² Pro lepší kontrolu vydalo ministerstvo sociální a zdravotní správy 19. září 1939 pokyn k odstranění návěsných tabulí a označení svědčících o bývalém povolání židovských lékařů, rovněž jim bylo uloženo, aby do budoucna již nepoužívali veřejné označení „MUDr.“. Ti lékaři, kterým bylo uděleno povolení k výkonu praxe pro židy, museli užívat označení židovský lékař.¹⁷³

Je jasné, že z nově vzniklé situace postupně vyvstávala řada nepříjemností pro pacienty, kteří ze dne na den ztratili své ošetřující lékaře a museli se porozhlížet po nových. Mnozí z postižených pacientů se nechtěli smířit s novou skutečností, proto své stávající ošetřovatele hájili a formou petice lobovali u protektorátní vlády za jejich vyjmutí z rozsahu nařízení. V dopisech pak argumentovali důvěrou a vděčností svému lékaři, vyzdvihovali jeho zásluhy v oboru a příkladnou péči. Nicméně všechny argumenty byly zbytečné. Petice byla uložena ad acta a nadále se o ni nikdo víc nezajímal.¹⁷⁴ Také samotní židovští lékaři nesli

¹⁷⁰ Tamtéž, paragraf 7 – 20.

¹⁷¹ Vládní nařízení ze dne 4. července o právním postavení židů ve veřejném životě, paragrafy 23 - 27, http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/narizeni_19390704

¹⁷² Tamtéž, paragraf 30 – 31.

¹⁷³ NA, f. PMR, kart. 786

¹⁷⁴ ŽMP, f. DP, kart. 16.

těžce svůj úděl. Není se pak čemu divit, že se některé ordinace až do zákazu činnosti hemžily odbojovými pracovníky.¹⁷⁵

Zásadní výnos ministerstva vnitra ve věci vyčlenění židů ze společnosti byl vydán 5. srpna 1939. Toto nařízení pak bylo formou vyhlášek publikováno v jednotlivých městech protektorátu.¹⁷⁶ Nejdříve byla tato vyhláška vydána Policejním ředitelstvím v Praze, a sice dne 14. srpna 1939. Následovaly vyhlášky v dalších městech: Louny 18. srpna, Jičín 28. srpna, Písek 31. srpna, České Budějovice a Turnov 4. září a Kolín 6. září 1939.¹⁷⁷

Míra omezení v jednotlivých městech byla různá. Někde přistoupily úřady k daleko radikálnějším zákazům než jinde. Rozdílnost byla dána jednak oblastními specifiky národnostního složení. Je logické, že v oblastech s převažujícím německým obyvatelstvem bude antisemitismus radikálnější a protižidovská opatření tím pádem přísnější.¹⁷⁸ Jako příklad může sloužit město Jihlava. Tamějším židům bylo zakázáno již velmi záhy po okupaci používat tramvaje a byli nuceni odklízet sněh.¹⁷⁹ Dále také město Olomouc nezůstalo pozadu a místní krajské vedení NSDAP navrhlo omezení nákupní doby pro židy, označení židů páskami na rukávech a zřízení židovského ghetta. O těchto iniciativách pak informoval místní Oberlandrát říšského protektora.¹⁸⁰ Zatímco do provinčních měst jako byla již zmíněná Jihlava, dále také České Budějovice, Olomouc, Brno či Moravská Ostrava byli již v červenci 1939 dosazeni němečtí vládní komisaři, Praha byla relativně nezávislá. Tuto skutečnost lze přičítat mimo jiné velkému českému podílu na městské samosprávě.¹⁸¹ Po okupaci setrval v hlavním městě ve funkci primátor Otakar Klapka, ovšem byl značně omezen kontrolou

¹⁷⁵ Heda Kaufmannová ve svých pamětech popisuje odbojovou činnost v ordinaci svého bratra MUDr. Viktora Kaufmanna, která se nacházela v Pštrossově ulici v Praze. Kaufmannová, Heda: Léta 1938-1945. Válečné vzpomínky. Praha 1999, s. 33 – 34.

¹⁷⁶ NA, f. PZÚ, kart. 389.

¹⁷⁷ Tamtéž. Viz také: NA, f. PŘP, sig. B 59.;

http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/public_places/restaurace

¹⁷⁸ Např. Policejní ředitelství v Českých Budějovicích vydalo 4. září 1939 vyhlášku, která židovskému obyvatelstvu zakazovala návštěvu knihoven, divadel, biografů, jakož i vstup na některá veřejná prostranství, čímž předběhla nařízení kupříkladu v Praze, kde byla nařízení tohoto druhu vydána později.; NA, f. PMR, kart. 588.

¹⁷⁹ Hampel, Jens: Osud Židovského obyvatelstva v Jihlavě. In: terezínské studie a dokumenty, Praha 1998, s. 90.

¹⁸⁰ Dopis oberlandrátu Olomouc Úřadu říšského protektora ze dne 13. Června 1940, NA, f. ÚŘP, kart. 389.

¹⁸¹ Šustek, Vojtěch: Josef Pfitzner a protektorátní Praha v letech 1939 – 1945, sv. 2., Praha 2001, s. 152 – 156.

svého zástupce, sudetského Němce Josefa Pfitznera, který byl státním prezidentem Emilem Háchou jmenován na doporučení okupačních úřadů dne 16. března 1939.¹⁸²

Stávalo se, že iniciativy na lokální úrovni podnítily vznik centrálních pravidel platících na obecné úrovni. Právě kvůli silicímu tlaku těchto lokálních iniciativ na uzákonění dalších omezení rozeslal šéf bezpečnostní policie Hors Böhme dne 17. srpna 1940 oběžník určený všem oberlandráťům. V něm stálo: „*Tím, že podobná nařízení často zohledňují pouze problémy lokálního rozsahu a neberou v úvahu zbylé říšské území, netrpí pouze jejich jednotný ráz, ale dochází také ke zvýšení výdajů na péči o jimi dotčené Židy, čímž se silně zatěžuje Vystěhovalecký fond.*“¹⁸³ Oberlandráti museli pro příště provedení veškerých protizidovských nařízení konzultovat s úřadem velitele bezpečnostní policie a Ústřednou pro židovské vystěhovalectví. Velitel bezpečnostní policie poté rovněž vyzval protektorátní vládu, aby vydala dodatečná nařízení omezující volnost pohybu židů. Zákaz jejich pohybu v parcích, návštěvy sportovních utkání, pobytu v jídelnách a spacích vagónech na dráze, zákaz dopravy tramvajemi, zákaz nákupu mimo stanovenou dobu a zrušení provozu ve smíšených restauracích se zvláštními místnostmi pro židy. Zároveň se vyjádřil v tom smyslu, že označování židů a jejich shromažďování v určitých bytech nebo čtvrtích v této době nepřichází v úvahu.¹⁸⁴

Nacistická okupační politika byla realizována na lokální úrovni i v Německu, jak už bylo ostatně zmíněno na začátku druhé kapitoly. Diskriminace ovlivňující každodenní život židovského obyvatelstva v Protektorátu Čechy a Morava byla od března 1939 prováděná z více míst. Hlavní cíl této politiky – vystřadění židů – byl již tehdy naformulován Hitlerem, který nejdříve realizaci přisoudil protektorátní vládě. Tak se na vylučování židů podílela stejnou měrou jako Úřad říšského protektora, oberlandráty, orgány městské samosprávy atd.

¹⁸² Josef Pfitzner se narodil 24. března 1901 v Petrovicích nad Desnou (Petersdorf) ve Slezsku, navštěvoval gymnázium v Opavě a studoval dějiny na Německé univerzitě v Praze. Krátce po své habilitaci se v roce 1930, tedy v 29 letech, stal profesorem na katedře východoevropských dějin. Členem sudetoněmecké strany se stal od poloviny 30. let. Od roku 1938 zastupoval Sudetoněmeckou stranu v pražském městském zastupitelstvu. Po válce byl mimořádným lidovým soudem odsouzen k trestu smrti a 6. září 1945 v Praze na Pankráci veřejně popraven. K jeho životopisu podrobněji viz: Šustek, Vojtěch: Nacistická kariéra jednoho sudetoněmeckého historika, In: Josef Pfitzner a protektorátní Praha v letech 1939 – 1945, sv. 1, Praha 2000, s. 71 – 109.

¹⁸³ Německý historik Wolf Gruner citaci přejímá z Oběžníku říšského protektora/BdS II 1305-6/40 (ozn. Frank) ze dne 14. srpna 1940, in: USHMM Washington, RG. 48.005M, Reel 3.; Gruner, Wolf: Protektorát Čechy a Morava a protizidovská politika v letech 1939 – 1941. In: Terezínské studie a dokumenty, Praha 2005, s. 39.

¹⁸⁴ Tamtéž.

Absence závažnějších konfliktů mezi všemi výše uvedenými organizacemi umožnila, aby si protektorátní instituce ještě dlouho po začátku války udržely v podstatě volnou ruku při provádění protižidovské politiky. Tato skutečnost otevřela jak německým tak i českým úředníkům široké pole působnosti při rozvíjení individuálních aktivit a dala jim možnost jednat takzvaně na vlastní pěst. Lokální a regionální činitelé v Německu, Rakousku, ale i v Protektorátu Čechy a Morava představovali vzhledem k opatřením, často dalekosáhle předbíhajícími nařízení centrálních orgánů, hnací sílu rozvoje protižidovské politiky.

4.2. Čestné árijství

Vládní nařízení o postavení židů ve veřejném životě ze 4. července 1939 obsahovalo v paragrafu 3 formulku, podle které mohl státní prezident na návrh vlády vyjmout osobu z dosahu nařízení a to i přesto, že podle paragrafu 1 spadá do definice pojmu „Žid“.¹⁸⁵ Paragraf o prezidentských výjimkách obsahoval již protektorátní vládou připravovaný návrh zákona o vyřazení židů z hospodářského života, který nakonec předběhlo nařízení říšského protektora o židovském majetku ze dne 21. června 1939. Tento návrh, zaslaný spolu s průvodním dopisem 11. května 1939 Konstantinu von Neurathovi¹⁸⁶, obsahoval v podle paragrafu 4 právo protektorátního prezidenta vyjmout na návrh vlády z omezení osoby, které v počáteční den působnosti tohoto nařízení byly nejméně 50 let usídleny na území bývalých Čech, Moravy a Slezska. U osob mladších 50 let se bralo v úvahu nepřetržité usídlení jejich mužských předků na tomto území. Z možnosti zvýhodnění byly vyjmuty osoby, které byly příslušníky komunistické strany nebo které byly odsouzeny za trestnou činnost spáchanou z důvodů nízkých a nečestných, anebo jednaly způsobem, který je znevážil v očích spoluobčanů. Na titul "čestného árijce" nebyl právní nárok, ale o každém jednotlivém případě měla rozhodovat zvláštní komise u prezidenta ministerské rady, jmenovaná vládou.¹⁸⁷

Po prostudování vládního návrhu nařízení o postavení židů v hospodářství se k jeho obsahu vyjádřil negativně velitel bezpečnostní policie u říšského protektora Walter Franc Stahlecker. Jeho stanovisko je zachyceno v dopise z 1. června 1939 adresovaném státnímu tajemníku Karlu Hermanu Frankovi, který ho s patřičným doporučením podstoupil státnímu podsekretáři Úřadu říšského protektora Kurtovi von Burgsdorffovi.¹⁸⁸ Stahlecker důrazně odmítal, aby český prezident mohl formou milosti učinit z žida nežida. Vedly ho k tomu ryze praktické úvahy, jak sám píše: *"Výjimky by s největší pravděpodobností týkaly bohatších příslušníků židovského obyvatelstva, tedy těch, u kterých byl na arizaci kladen nejvyšší*

¹⁸⁵ Vládní nařízení ze dne 4. července 1939 o právním postavení židů ve veřejném životě, http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/narizeni_19390704

¹⁸⁶ Záležitost konceptu návrhu byla předmětem zájmu druhé kapitoly. Dopis s návrhem umístěn: NA, f. ÚŘP, kart. 388.; Publikován také: Kárný, Miroslav – Milotová, Jaroslava: Anatomie okupační politiky hitlerovského Německa v Protektorátu Čechy a Morava. Dokumenty z období říšského protektora Konstantina von Neuratha. In: Sborník k problematice dějin imperialismu, sv. 21, Praha 1987, dok. 79, s. 205 – 206.

¹⁸⁷ Tamtéž.

¹⁸⁸ Stellungnahme zum Entwurf der Regierungsverordnung über die die Rechtstellung der Juden. NA, f. ÚŘP, kart. 388.

význam.”¹⁸⁹ Otázku postavení židů v hospodářském životě protektorátu vyřešil říšský protektor Konstantin von Neurath vydáním vlastního nařízení o židovském majetku dne 21. června 1939.

Dosud však nebyl vyřešen problém jak postupovat dál ve věci právního postavení židů ve veřejném životě. Rozhodnutí padlo na schůzi dne 4. července 1939, kdy protektorátní vláda schválila osnovu nařízení. V ní se paragraf o možnosti udílení výjimek stal paragrafem 3.¹⁹⁰ Ovšem v Úřadu říšského protektora došlo k dalšímu připomínkovému řízení. Osnova byla rozeslána příslušným oddělením a skupinám 14. srpna 1939. Průvodní dopis ministerského rady Leogarda Mokryho žádal o sdělení případných přání na provedení změn nebo doplňků nejpozději do 21. srpna.¹⁹¹

Po problémech s ujasňováním definice židovství se dostala na přetřes otázka výjimek. Své stanovisko zaslal vedoucí generálního referátu politických záležitostí (I/1) dr. Volckarta, který upozornil na nutnost vypátrat, do jaké míry budou Češi v praxi trvat na udělení titulu „čestného árijce“ a také nutnost ohlásit říšskému protektorovi všechny případy podle paragrafu 3. Podobný názor zaujal i zvláštní referát pro národně-politické záležitosti (I/1b). Ten zvláště poukazuje na to, že tento paragraf otvírá dveře korupci.¹⁹² Do probíhajícího připomínkového řízení zasáhlo říšské ministerstvo vnitra dne 10. srpna 1939 prostřednictvím dopisu státního sekretáře Wilhelma Stuckarta.¹⁹³ Referent pro židovské záležitosti zmíněného ministerstva Bernhard Lösener si 26. května vyžádal návrh českého protižidovského zákona a prosil, aby byl v budoucnu o těchto záležitostech informován. Po více než dvou měsících zaslalo ministerstvo své stanovisko, které bylo z části odlišné od názoru Úřadu říšského protektora.¹⁹⁴ Rozdílnost spočívala především v jiném tempu uplatňování nařízení. Ministerstvo také varovalo, že by překotná opatření mohla ohrozit židovské vystěhovalectví, na kterém má Říše zájem. Jasně z toho vyplývá, že Říše neodmítá nařízení jako takové

¹⁸⁹ Tamtéž.

¹⁹⁰ Vládní nařízení ze dne 4. července 1939 o právním postavení židů ve veřejném životě, http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/narizeni_19390704; Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, s. 337 – 342.

¹⁹¹ NA, f. ÚŘP, kart. 388.

¹⁹² Tamtéž.

¹⁹³ Tamtéž.

¹⁹⁴ Tamtéž.

z důvodu ohledu na perzekvované, nýbrž ve svém vlastním zájmu požaduje zpomalení tempa procesu jejich uskutečňování.¹⁹⁵

Po všech problémech a peripetiích provázející nařízení o právním postavení Židů ve veřejném životě paragraf 3 ve vládním nařízení zveřejněném 24. dubna 1940 zůstal. Tento ústupek byl podmíněn předkládáním návrhů k odsouhlasení zastupujícímu říšskému protektoru a to ještě před tím, než budou předloženy státnímu prezidentu Emilu Háchovi.¹⁹⁶ Při jednání Háchy s Neurathem dne 5. června 1940 se říšský protektor vyjádřil uplatňování paragrafu 3, že je třeba mít na paměti zejména ty, kteří se zcela sžili s árijským prostředím a jejichž činnost je prospěšná celku. Ovšem rozsah arizovaných musí být omezen na malý počet.¹⁹⁷

Jednání o postupech a směrnicích při uplatňování výjimek bylo ponecháno komitétu hospodářských ministrů, který zasedal 3. května 1940 a jejich detailní vypracování mělo na starosti vnitro. Dne 4. července 1940 vláda detailně rozpracované směrnice schválila.¹⁹⁸ Ovšem ještě téhož dne sdělil říšský protektor předsedovi vlády své připomínky k provádění paragrafu 3.¹⁹⁹ Upozornil na to, že výjimky „jsou omezeny na věcný i územní okruh působnosti tohoto nařízení, neplatí tedy na ostatním říšském území, a také v Protektorátu zůstává zcela nedotčen pojem Žida platný podle říšského práva. Státní prezident nemůže Žida přerazítkovat na árijce. Žid zůstane Židem se všemi nevýhodami spojenými s tímto postavením, i když mu na základě paragrafu 3 nařízení jsou vyhrazena určitá zvýhodnění.“²⁰⁰

Ve zprávě vypracované pro komitét hospodářských ministrů se vyvozovaly závěry, že i pro židy, jimž státní prezident povolí výjimku podle paragrafu 3 citovaného nařízení, budou platit říšské předpisy, zvláště předpisy o židovském majetku, předpisy o židovském majetku

¹⁹⁵ Problematika sporu mezi říšským protektorem a jeho úřadem je podrobně popsána v kapitole 2.2., Boj o protižidovské zákonodárství, 25 - 32.

¹⁹⁶ Prezídium ministerské rady o tom informovalo ve zvláštním oběžníku prezidia všech ministerstev. NA, f. PMR, kart. 4153. Oběžník čj. 14648/40 mr.

¹⁹⁷ Otahálová, Libuše – Červinková, Milada: Dokumenty z historie československé politiky 1939 1945. Praha 1966, sv. 2, dok. 365, s. 464 – 465.

¹⁹⁸ NA, f. PMR, kart. 4234.

¹⁹⁹ NA, f. PMR, kart. 589.

²⁰⁰ Tamtéž.

vydané protektorátními úřady, pokud byly vydány na podkladě jiných předpisů než podle vládního nařízení č. 136/1940 Sb. a předpisy o styku Židů s árijským obyvatelstvem.²⁰¹

Osoby žádající o udělení čestného árijství často žádaly Národní souručenství o poskytnutí potvrzení o české národní příslušnosti a o zvláštních zásluhách, čímž chtěly zvýšit svou šanci na úspěch. O této skutečnosti existuje zmínka v oběžníku pro krajské a okresní sekretariáty Národního souručenství z 1. července 1940, která zakazovala vydávat potvrzení židům v souvislosti s jejich žádostmi o vynětí z rozsahu nařízení.²⁰² Do 31. srpna 1940 prošlo prezídiem ministerské rady 717 žádostí a zpracovával je zvláštní ministerský výbor složený ze zástupce prezidia ministerské rady dr. Holda, prezidentské kanceláře dr. Riegela a ministerstva vnitra dr. Trojance. Jejich zpráva rozdělila žádosti do pěti skupin: advokáty a advokátní koncipienty (53 žádostí), lékaře (196 žádostí), veřejné zaměstnance (54 žádostí), průmyslníky, obchodníky a příslušníky jiných oborů výdělečné činnosti (328 žádostí) a židovské manželky árijců (86 žádostí).²⁰³ Do poloviny října se počet žádostí zvýšil na tisíc.²⁰⁴

Výše uvedené žádosti prošly dalším projednáváním. Z dokumentace stojí za zmínku, že komitét hospodářských ministrů ze dne 16. října 1940 zakázal udělit výjimky těm lékařům, kteří si podali žádost o povolení výkonu lékařské praxe v rámci povoleného dvouprocentního limitu. Tímto počinem prý neprojevili vůli k zapojení se do árijského života. Žádali totiž, aby jim bylo dovoleno vykonávat lékařskou péči alespoň u židovského obyvatelstva. Teprve koncem února 1941 komitét změnil tuto zásadu z podnětu ministerstva zdravotnictví, které poukazovalo na nedostatek lékařů.²⁰⁵

Posléze dne 21. listopadu 1940 podal ministr vnitra na schůzi vlády návrh projednaný a doporučený komitétem hospodářských ministrů, aby z rozsahu nařízení bylo podle paragrafu 3 vyňato celkem 41 osob.²⁰⁶ Vyjádření Úřadu říšského protektora však tuto žádost dne 12. března 1941 neschválilo a to bez jakéhokoli zdůvodnění.²⁰⁷ U pěti advokátů byla

²⁰¹ Zpráva pro jednání komitétu pp. Ministrů o žádostech podle paragrafu 3. Vl.nař. 136/40 Sb.; NA, f. MPOŽ, kart. 174.

²⁰² Oběžník č. 10, NA, f. NSOUR, kart. 11.

²⁰³ NA, f. MPOŽ, kart. 174.

²⁰⁴ NA, f. PMR, kart. 589.

²⁰⁵ NA, f. PMR, kart. 589.

²⁰⁶ Tamtéž.

²⁰⁷ Tamtéž.

výjimka zamítnuta dne 3. července 1941 z důvodů spočívajících v navržených osobách.²⁰⁸ Výslovné zamítnutí celého seznamu 41 navržených osob se uskutečnilo za Heydrichovy éry. Úřad říšského protektora dne 4. října 1941 sdělil, že souhlas nemůže být udělen nikomu z celého seznamu a to ze zásadních důvodů.²⁰⁹ Tím byla historie tzv. „čestného árijství“ uzavřena.

²⁰⁸ Tamtéž.

²⁰⁹ NA, f. PMR, kart. 594.

4.3. Zákaz užívání veřejných služeb židy

4.3.1. Zákaz vstupu do restaurací, hotelů a jiných veřejných místností

První krok ke konkrétnímu protižidovskému nařízení týkající se zákazu veřejných služeb v Praze vydalo dne 3. srpna 1939 protektorátní ministerstvo vnitra, které ve snaze sjednotit jednotlivé iniciativy, přistoupilo ke stanovení přesných pravidel soužití všech složek obyvatelstva.²¹⁰ Místní správní orgány měly do budoucna naplánovat provoz veřejných zařízení tak, aby jejich návštěvníci nepřicházeli do styku s židy. O zákazu návštěv restaurací neárijským obyvatelstvem jednal Výbor Národního souručenství již 23. dubna 1939, protože musel reagovat na chystanou celostátní vyhláškovou akci organizace hostinských. Akce měla upozornit na to, že návštěva podniků jejich členů neáriji není vítaná.²¹¹ V tisku se v reakci na tuto informaci objevuje návrh opatřit restaurační zařízení pro árijce nápisem „Židům a osobám židovského původu nepřístupno“.²¹² Jelikož definice židovského obyvatele nebyla v této době ještě v platnosti a jednotlivé aspekty protižidovské politiky a zákonů byly dosud projednávány, byla celá záležitost uložena ad acta.

V Praze nařídilo Prezídium Zemského úřadu dne 5. srpna 1939, že židé mohou navštěvovat hostinské provozovny jen tehdy, mají-li tyto zvláštní prostory přístupné jen židům.²¹³ Dne 14. srpna pak následovala vyhláška Policejního ředitelství v Praze o styku mezi židovským a nežidovským obyvatelstvem ve veřejném životě, které obsahovala konkrétní pokyny pro provoz jednotlivých zařízení.²¹⁴ Absurdně působí formulka v úvodu vyhlášky zdůvodňující nutnost opatření v zájmu veřejné bezpečnosti a veřejného klidu a pořádku, která snad měla skrýt antisemitské pohnutky. Obsah s okamžitou platností zakazoval osobám židovského původu návštěvu restaurace na Slovanském ostrově, restaurace a kavárny Mánes, na Střeleckém ostrově, restaurace na Petříně a v Hanavském pavilóně, v Riegrových sadech a hlavní restaurace v Královské oboře, návštěvu Obecního domu,

²¹⁰ Souhrnná zpráva dr. F. Friedmanna pro vnitřní potřebu Židovské náboženské obce o právním postavení židovského obyvatelstva v protektorátu. Krejčová, Helena – Svobodová, Jana – Hyndráková, Anna: Židé v protektorátu. Hlášení židovské náboženské obce v roce 1942. Praha 1997, s. 275.

²¹¹ Polední list, 13. dubna 1939, č. 103.

²¹² Tamtéž.

²¹³ NA, f. PZÚ, sig. 939.; <http://www.holocaust.cz/cz2/victims/document/44975>

²¹⁴ http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/public_places/restaurace; viz. také NA, f. PRP, sig. B 59.

Národního domu na Královských Vinohradech, kavárny Hlavovy na Královských Vinohradech, jakož i Národního domu na Smíchově. Majitelé těchto podniků museli neprodleně své podniky označit cedulí s dvojjazyčným nápisem – „Židům nepřístupno“ „Juden nicht zugänglich“.²¹⁵ Ostatní pražské hostince, restaurace, kavárny, vinárny a ostatní podniky tohoto typu mají dle svých možností zařídit místnost nebo oddělenou část pro židy, aby návštěvníci nežidovského původu nebyli nuceni stýkat se s osobami neárijského původu. Samozřejmě platilo, že místnost nebo část restaurace určena pro židy musí být náležitě označena. V případě, že by prostory podniku neumožňovaly oddělený provoz, bylo určeno, aby se takový podnik označil jak venku tak vevnitř nápisem Židům nepřístupno – „Juden nicht zugänglich“. Byla tady ovšem ještě možnost rozhodnout se zda, bude podnik židovský či nikoliv. Pokud byl majitel veřejné místnosti židovského původu nebo pokud bylo zařízení navštěvováno převážně židovskou klientelou, platilo označení pro takovouto restauraci „Židovský podnik“ „Jüdische Unternehmung“. Výše uvedené změny měly být provedeny nejpozději do 14 dnů od uveřejnění vyhlášky.²¹⁶

Zároveň vyhláška obsahovala příkaz vyhradit židům zvláštní část ve veřejných lázních, která rovněž měla být příslušně označena. Pokud podobné opatření nebylo v lázních proveditelné, měl se do budoucna naplánovat provoz tak, aby se neárijci nepotkávali s ostatními uživateli, tedy časově je oddělit. Opatření se vztahovalo také na městské koupaliště a plovárny. V Karlových lázních v Praze byly návštěvní hodiny pro židovské obyvatelstvo určeny na středu pro muže i ženy na celý den. Lázně Koruna mohli navštěvovat neárijci každý všední den od 17 do 19 hodin a v sobotu od 12 do 14 hodin, ovšem platilo to pouze pro muže. Smíchovské lázně měly otevřeno pro židovské ženy v pondělí a pro muže v úterý vždy od 15 do 22 hodin. Parní lázně na Královských Vinohradech byly přístupné pouze mužům a to v neděli. Lázně Axa byly navštěvovány pravidelně v neděli odpoledne spolkem Makkabi. Čistě árijské lázně zůstaly Vršovické, Na Slupi a Tyršovy.²¹⁷

Co se týče pražských plováren, ty byly zapovězeny židovskému obyvatelstvu zcela. V srpnu 1939 byla dokonce blíže nespecifikovanou skupinou "mladých árijských Čechů" provedena na koupalištích a plovárnách v Praze protižidovská čistka. Místním rozhlasem byli všichni židé vyzváni k okamžitému opuštění plováren a u vchodu byly vyvěšeny vyhlášky

²¹⁵ Tamtéž.

²¹⁶ Tamtéž.

²¹⁷ Národní politika, 6. září 1939, č. 248.

s německým a českým nápisem, které přísně zakazovaly přístup neárijcům. Současně byl během této akce pořízen seznam árijských dívek, pohybujících se na plovárnách v blízkosti židů. Výše popisovaná akce se obešla bez potyček a incidentů.²¹⁸

Rovněž správám veřejných ústavů, jako jsou nemocnice, chorobince, chudobince a sanatoria se nařídilo, aby učinily opatření, které by vyloučilo používání týchž místností a zařízení osobám nežidovského a židovského původu zároveň, a aby bylo zabezpečeno odloučené umístění těchto osob.²¹⁹ Provedení oddělení židovských a nežidovských nemocných bylo vzhledem k nedostatku místa v pražských veřejných nemocnicích dosti problematické. Aby bylo zásadě izolace co nejlépe vyhověno, bylo nutno nejen uložit židovské nemocné v oddělených místnostech, ale také pro ně zařídit zvláštní operační sál, rentgen, koupelnu, kuchyni, nádobí, prádlo a všechny ostatní léčebné pomůcky. Z tohoto důvodu se ukázalo zřízení odděleného provozu v pražských nemocnicích nerealizovatelné v dohledné době. Ředitelství pražských nemocnic se dohodlo, že do doby než bude zřízena nemocnice čistě pro pražské židy, bude jejich ošetření zajištěno pouze ve Všeobecné nemocnici na odděleních očním a chirurgickém, dále v nemocnici na Královských Vinohradech na odděleních interním, infekčním, gynekologickém a plastické chirurgii a v nemocnici hlavního města Prahy Na Bulovce s odděleními kožním, ušním a nosním. Od 18. září 1939 měli být nemocní židé posíláni k ošetření do výše zmíněných ústavů.²²⁰

Obdoba této vyhlášky vyšla v celém Protektorátu Čechy a Morava, přičemž respektovala specifika jednotlivých měst a oblastí. Obsah se ve své podstatě neměnil. Ovšem ve vyhlášce z Českých Budějovic vydané 4. září 1939 se objevuje ve 12 odstavci výzva árijskému obyvatelstvu, aby místním orgánům nebo úřadům byly přímo oznámeny případy nedodržení této vyhlášky a ať jsou orgány při kontrole ze strany občanů podporovány.²²¹ Ačkoli pražská verze podobnou formulku neobsahovala, našla se v ní celá řada osob, které důsledně sondovala dodržování vyhlášky a zpozorované přestupky neváhala oznámit na příslušná místa. V dopisech adresovaných Zemskému úřadu v Praze je upozorňováno na nedostatky vyhlášky co se týče nádražních restaurací, které nadále zůstávaly židům přístupné. Podobné upozornění se objevuje rovněž v časopisu Vlajka.²²² Znepokojení v této věci

²¹⁸ Vlajka, 3. srpna 1939, č. 36.

²¹⁹ <http://www.holocaust.cz/cz2/victims/document/44975> ; Viz. také: NA, f. PŘP, sig. B 59.

²²⁰ Naše politika, 4. září 1939, č. 259.

²²¹ NA, f. PZÚ, kart. 938.

²²² NA, f. PZÚ, kart. 938.; Naši čtenáři o Židech. In: Vlajka, 30. srpna. 1940, č. 197.

projevila rovněž Zemská jednota společenstev hostinských a výčepních v Čechách, která svým dopisem ministerstvu vnitra zjišťovala, zda je židům povoleno navštěvovat nádražní restaurace.²²³ Obratem se jim dostalo odpovědi o přístupnosti nádražních restaurací všem cestujícím bez rozdílu rasy. Při tom však bylo upozorněno, že jsou přístupny jen osobám opravdu cestujícím, tudíž židé, kteří se nemohou prokázat platnou jízdenkou musí být z prostoru nádražní restaurace vykázáni. Ovšem zároveň byla odeslaná úřední zpráva z ministerstva vnitra Prezidiu Zemského úřadu příkazem k dalšímu prošetření a učinění opatření.²²⁴ Nádražní restaurace se židům definitivně zavřely dnem vyloučení židů z dopravy železnicí, tedy 23. červnem 1942.

Od 15. srpna 1940 informoval Oběžník prezidia zemského úřadu o uzavření vyhrazených místností pro židy v restauracích a povolil buď židovské nebo árijské podniky. O den později byly smíšené podniky vyzvány Policejním ředitelstvím v Praze, aby se neprodleně rozhodli zda jejich podnik bude židovský nebo árijský, přičemž židovské musely nést příslušné označení.²²⁵ Koncem srpna 1940 si vyžádalo Prezidium Zemského úřadu po pražském magistrátu podrobnou zprávu ohledně styku židovského a árijského obyvatelstva.²²⁶ Požadavek byl dále postoupen Policejnímu ředitelství v Praze, které se vyjádřilo zprávou ze dne 6. září 1940: *"Přestože byl vydán zákaz návštěvy židů v kavárnách (...) vyskytují se případy, že židé příkazu tohoto nedbají. Osoby židovského původu v těchto případech přistižené jsou uniformovanou neb civilní stráží zajišťovány a oznamovány příslušnému komisařství k dalšímu šetření."*²²⁷

Na popud štvavých článků v tisku nebo konkrétních udání docházelo k čím dál tím častějším šetřením jednotlivých restauračních a pohostinských nařízení po celé Praze. Logicky byly v hledáčku restaurace s početnou židovskou klientelou. Kupříkladu v zámecké restauraci v Krči²²⁸ vyvstal problém s odděleným provozem. Po vydání vyhlášky byla restaurace správně rozdělena na árijskou a neárijskou část, nicméně článek v časopise Express poukazoval na skutečnost, že židům byla vyhrazena terasa s krásnou vyhlídkou a ostatní návštěvníci se museli zdržovat pouze v přízemí. Při následném šetření vyšlo najevo, že

²²³ Tamtéž.

²²⁴ Tamtéž.

²²⁵ ŽMP, f. DP, kart. 1.

²²⁶ NA, f. PZÚ, kart. 938.

²²⁷ Tamtéž.

²²⁸ Pragovar, akciový pivovar v Praze, obchodní a ústřední kanceláře na Florenci č.p. 2, Praha 2. Provozovna v Praze - Krči, Budějovická č.p.1.

provozovatel restaurace Bohumil Hlavatý se uchýlil k tomuto řešení z důvodu zvýšení zisku, protože byl podnik navštěvován z převážné části židovskou klientelou. Policejní ředitelství v Praze došlo k závěru, že návštěva židovských klientů v této restauraci je z hlediska veřejného klidu a pořádku na závalu. Nájemce restaurace Hlavatý proto obdržel od správní rady Pragovaru písemnou výzvu, aby zrušil židovské oddělení restaurace, přičemž jako kompenzace mu byl upraven nájem. Podobných případů jako je ten výše popsáný bylo samozřejmě více²²⁹

Fakt, že nařízení o styku nežidovského a židovského obyvatelstva nebylo při svém vydání důkladně propracováno, dokazuje velké množství tipů na stánkách antisemitských periodik, jak jeho účinnost zefektivnit, či případně zredukovat nedostatky. Velmi intenzivně bylo poukazováno na provoz v kavárně Tepna v centru Prahy²³⁰. Na základě udání v článku periodika Vlajka bylo zjištěno, že její provozovatelé Anna Luková a Josef Fischl jsou židovského původu. Z nařízení Úřadu říšského protektora byl k vedení uvedené kavárny přizván árijský komisař a 1. října 1940 byl podnik plně arizován.²³¹ Podobným způsobem byly "vyčištěny" kavárna Union na Národní třídě či kavárna Slávie. Také bylo upozorněno na skutečnost zmizení cedulek s nápisem "Židům vstup zakázán" u některých hostinců na Pankráci, či nedodržení zavíracích hodin v židovské kavárně v Rybné ulici na Praze 1.²³²

Jelikož se zákaz vstupu do veřejných místností vztahoval i na dětská hřiště a sportoviště, povolil sociální úřad města Prahy již v říjnu 1939 zřídit pro neárijskou mládež tři plochy, na kterých mohli provozovat sportovní aktivity. Jednalo se o hřiště u školy v Karlíně, pískovou plochu před Bulínovou kavárnou v Letenských sadech a malé hřiště v Praze 7 Na Štvanici. Zákaz navštěvovat i tato sportoviště přišel společně s nařízením o zákazu vstupu židů do parků a zahrad.²³³

S příchodem zimy 1939 bylo z řad udavačů poukázáno na chybějící označení bruslařského stadionu v Praze cedulí se zákazem vstupu židům.²³⁴ Policejní ředitelství v Praze na to reagovalo zprávou informující o zákazu vstupu židů na kluziště, ovšem hlediště zůstalo z finančních důvodů židům dále přístupné. Tento stav platil pro všechna sportoviště - ačkoli

²²⁹ Např. také restaurace V zátiší v Praze - Holešovičkách atd., NA, f. PZÚ, kart. 938.

²³⁰ Václavské náměstí 28, Praha 2.

²³¹ NA, f. PZÚ, kart. 938.

²³² Vlajka, 16. února 1940, č. 1940.

²³³ NA, f. PMR, kart. 588.

²³⁴ NA, f. PZÚ, kart. 938.

byli židé vyloučeni z řad aktivních sportovců, stále jim nebylo upřeno právo vstoupit do hlediště jakožto divákům.²³⁵ Rozuzlení přišlo společně s nařízením ze dne 22. června 1940, kdy ministerstvo vnitra naléhavě žádalo, aby podřízené úřady dávající svolení ke sportovním podnikům všeho druhu, podmínily udělení povolení zamezením přístupu židům. Do budoucna měl každý plakát zvoucí k návštěvě sportovního utkání obsahovat formulku "Židům nepřístupno". Příslušné orgány pak měly při každém jednotlivém sportovním podniku kontrolovat, zda je příkaz plněn.²³⁶

V rámci řešení styku árijského a neárijského obyvatelstva vyvstala také otázka přechodného ubytování židů. Tato záležitost byla řešena nařízením z 31. srpna 1940 a následnou vyhláškou ze dne 10. září téhož roku. Jelikož však ze zjištění Ústředny pro židovské vystěhovalce vyplývá, že okolo 2/3 protektorátních židů je usazeno v Praze a v Brně a protože cestování židovského obyvatelstva bylo už této době značně omezené nejrůznějšími předpisy, přichází úprava přechodného ubytování židů v úvahu jen v městech s počtem obyvatel nad 30 000. Bezpodmínečně však bylo nutné pojmout do této úpravy sídla oberlandrátů. Ministerstvo vnitra proto bezodkladně žádalo, aby příslušné podřízené úřady vydaly vyhlášku v níž vyhradí pro přechodné ubytování židů určitý ubytovací podnik a u ostatních ubytovacích podniků, zejména těch hojně navštěvovaných cizinci, byl vstup neárijcům zakázán. Tuto úpravu přechodného ubytování bylo samozřejmě nutné přizpůsobit místním podmínkám. Samozřejmě i zde platilo pravidlo, že židům přístupný hotel má být zvenku i zevnitř náležitě označen.²³⁷ V Praze vyšla příslušná vyhláška dne 10. září 1940 a pro neárijské obyvatelstvo byly vyhrazeny ubytovací podniky Fišer (Petrská ulice č.p. 3a, Praha 2) a Star (Sedmihradská ulice č.p.6, Praha 2). Současně se židům zakázal přístup do všech ostatních ubytovacích podniků ve Velké Praze.²³⁸ O několik dní později dne 23. září Policejní ředitelství v Praze svou vyhlášku pozměnilo a podnik Star byl nahrazen hotelem Tatra (Huttenova třída č.p.8, Praha 11).²³⁹

V průběhu let 1939 až 1942 vyšla celá řada nařízení a jejich úprav, která ve svém důsledku téměř dokonale provedla "očistu" restaurací, hotelů a všech veřejných místností od židovského obyvatelstva. Orgány jež se o tyto kroky postaraly byly zemské úřady, policejní

²³⁵ Vlajka, 13. září 1939, č. 71.

²³⁶ NA, f. PZÚ, kart. 938.

²³⁷ NA, f. PMR, kart. 588.

²³⁸ Tamtéž.

²³⁹ Tamtéž.

ředitelství, správní rady podniků a jiné korporace, které v podstatě stály za vydáním nařízení platných pro celý Protektorát Čechy a Morava. Své počínání v počátcích zdůvodňovali pokryteckým heslem ve smyslu: "Židé račte opustit svá místa, jelikož neručíme za vaši bezpečnost". Během let se vyvinula důmyslná síť zákazu vstupu do restauračních zařízení a veřejných místností po celé Praze, která své normy různými úpravami nadále zostřovala.

4.3.2. Omezení nákupní doby v árijských obchodech

Argumentem pro zavedení nákupních hodin pro židovské obyvatelstvo bylo opět alibistické tvrzení, že je nutné zabezpečit klid a pořádek v Protektorátu Čechy a Morava. Štvavými články v tisku se vyvolávaly třecí plochy mezi jednotlivými složkami obyvatelstva, přičemž mělo být árijské obyvatelstvo přesvědčeno, že nutnost zavedení dalších opatření je opravdu akutní. Jednalo se o články, které hanlivými slovními obrazy poukazovalo na údajné finanční zajištění židů, které jim umožňuje hojnost nákupu veškerých dostupných potravin. Tito židé pak měli skupovat nedostatkové potraviny a vybírat to nejlepší co trh nabízí.²⁴⁰ Zcela zjevně se zde jednalo o působení na slabé stránky lidské povahy s cílem vyprovokovat zášť.

Postupně se, dle mínění protektorátních úřadů, ukázalo jako nezbytné oddělit styk árijského obyvatelstva s židy v árijských obchodech a to zejména při nákupu potravin. Okresním a policejním úřadům se tedy uložilo dne 9. července 1940 vyhláškou zajistit zákaz nákupu židů v árijských obchodech mimo stanovenou denní dobu.²⁴¹ Určení nákupní doby pro jednotlivé města a oblasti bylo svěřeno k posouzení místním úřadům, přičemž pozornost měla být věnována také názorům místních živnostenských společenstev a taky mělo být dbáno na to, aby stanovená doba nebyla za žádných okolností přeložena na ranní hodiny, čímž by se židovskému obyvatelstvu, se zřetelem na možnost občasného ne zcela přesného zásobení trhu zbožím, dostalo výhody před obyvatelstvem nežidovským. Zároveň bylo doporučeno, aby se nákupní doba pro židy pohybovala od půl 11 do 13 hodin a od 15 do 17 hodin. Odpovědným zástupcům obchodních podniků bylo přirozeně také přikázáno umístit na viditelném místě ve výloze ceduli s časovým rozmezím nákupní doby pro židy.²⁴² Příslušná vyhláška vyšla v Praze 5. srpna 1940 a s okamžitou platností zakazovala židům nakupovat v árijských obchodech mimo dobu od 11 do 13 hodin a od 15 do 16:30.²⁴³

Nařízení o nákupních hodinách pro židovské obyvatelstvo je jedním z nejdiskutovanějších a jeho porušování je velmi ostře sledováno. Při celkovém nedostatku zboží v Protektorátu Čechy a Morava, který se s dalším vývojem válečných událostí ještě prohluboval, se není ani čemu divit. V udáních na stránkách periodik mimo jiné stojí: *"Ještě*

²⁴⁰ Árijský boj, 10. srpna 1940, č. 13.

²⁴¹ NA, f. PZU, kart. 938.; <http://www.holocaust.cz/cz2/victims/document/44475>

²⁴² Tamtéž.

²⁴³ Tamtéž.

*nikdy se nedalo obejít tak snadno nařízením, jako nyní o nákupních hodinách Židů. Úplně se zapomnělo, že totiž pro tuto třídu nakupují árijská služebná děvčata, která jsou ráno v obchodech již první. Na penězích jim přirozeně nezáleží, takže opět přinesou všechno co nejlepší jako dříve. (...) Jmenované nařízení jim nevadí, protože naše mlékařky, kupci i hokyně pro svoje stálé zákazníky - Židy mají vždycky všechno, jen když dostanou dobře zapláceno. Navrhovali bychom, aby služebná děvčata, nebo posluhovačky musely se při nákupu vykáhati šatenkami a kmenovým listem, a množství nákupu by muselo odpovídati pravděpodobnosti. Odběrný lístek na šaty totiž Židé nemají a tak by se přibližně dosáhlo kontroly. Je nutno v zájmu spravedlivého zásobování árijských rodin, rozřešiti co nejdříve tuto důležitou otázku.*²⁴⁴

O půl roku později dne 31. ledna 1941 došlo k další úpravě stávajícího nařízení, a to z důvodu údajných nepříjemností mezi židovským a árijským obyvatelstvem během nákupů v dopoledních hodinách, na které upozorňovaly zprávy Sicherheitdienstu.²⁴⁵ Prezídium ministerské rady proto vydalo na popud Úřadu říšského protektora nařízení, které omezovalo nákupní dobu židů pouze na odpolední hodiny, tedy na 15 - 17 hodin.²⁴⁶ Okresní a vládní policejní úřady, jakož i expozitury okresních úřadů byly upozorněny, aby se podle toho okamžitě zařídily.²⁴⁷ Dne 10. února 1941 došlo ještě vzhledem k některým pochybnostem k vydání dodatku nařízení o stanovení nákupní doby pro židovské obyvatelstvo. Bylo oznámeno, že omezení nákupní doby platí též pro nákupy prováděné pro židovské zaměstnavatele árijským služebnictvem a vztahuje se též na židovské obchody, které jsou pod důvěrnickým vedením. Vzhledem k účelu tohoto opatření se platnost vztahuje též na řemeslnické dílny a pokud se týče živnosti, u nichž přichází v úvahu úkony a jednání, nespádající pod pojem prodeje, platí nařízení taktéž. Jedinou výjimkou byly lékárny, na které se opatření nevztahovalo.²⁴⁸

Vzhledem k výnosu z února 1941, byly podřízené úřady Prezidiem ministerské rady dne 14. května 1941 upozorněny, aby stanovily návštěvní hodiny pro židy v holičských,

²⁴⁴ Árijský boj, 17. srpna 1940, č. 14.

²⁴⁵ NA, f. PMR, kart. 588.

²⁴⁶ K nařízení vyšel ještě jeden menší dodatek dne 9. července 1941. Vzhledem k tomu, že židovští dělníci pracující na silničních a železničních stavbách nemohli využít nákupní dobu mezi 15 a 17 hodinou, byla jim povolen nákup, po předložení platného potvrzení zaměstnavatele, v době mezi 17 a 19 hodinou.

viz. NA, f. PMR, kart. 588.; NA, f. PZÚ, kart. 938;
<http://www.holocaust.cz/cz2/victims/document/44474>

²⁴⁷ Tamtéž.

²⁴⁸ Tamtéž.

kadeřnických a vlásenkářských závodech, přičemž měli vzít v potaz poměry v jednotlivých částech Protektorátu Čechy a Morava. Nebyly tedy doporučeny hodiny, jako tomu bylo u nákupů v obchodech, ale doba návštěv židovským obyvatelstvem měla být směřována do nejméně frekventované denní doby, přičemž návštěvní doba nesměla přesáhnout dvě hodiny. Společenstvům kadeřníků, holičů a vlásenkářů bylo rovněž doporučeno, aby se snažili o postupné vytěsnění židovské klientely vůbec.²⁴⁹ Důvody k úplnému zamezení návštěv holičů a kadeřníků židy byly zvláště štvavě propírány na stránkách periodik: *"Celá árijská veřejnost protestuje proti tomu, aby v holírnách seděl Žid vedle árijce, aby árijec byl holen touž břitvou, již předtím byla holena tvář židovská, a aby byl mýdlen mýdlem, které předtím mělo smývat židovskou špínu..."*²⁵⁰ Z podobným mediálních útoků je jasné, že většina argumentace pro zavedení omezujících vyhlášek stála pouze na základě primitivní štvavé antisemitské kampaně.

Dne 12. ledna 1942 upozornil Svaz nakladatelů denních listů a jiných periodických časopisů v Čechách a na Moravě Českou tiskovou kancelář v Praze, že by bylo vhodné vyloučit židy z odběru českých novin a časopisů. Od té doby bylo tedy zakázáno doručovat neárijcům tiskoviny všeho druhu formou donášky, pošty nebo jakýmkoli jiným způsobem. Rovněž byl zakázán židům prodej tisku v kioscích nebo kameloty (pouličními prodavači). Pokud ovšem mají židé některé noviny a časopisy předplacené, musela být jejich dodávka zastavena ihned, jakmile předplatné skončí, nejpozději však do konce ledna 1942.²⁵¹

Institucí, která se sama na vlastní žádost ze dne 11. listopadu 1941 dožadovala zavedení návštěvních hodin pro židovské obyvatelstvo bylo Odborné společenství fotografů. Ve svém dopise adresovaném Magistrátu hlavního města Prahy upozorňovalo, že v případě fotografických ateliérů dosud není upraven styk mezi árijským a neárijským obyvatelstvem. Vzhledem k velkému počtu zákazníků v odpoledních hodinách byly navrženy "židovské otvírací hodiny" na dobu mezi 9 a 12 hodinou dopolední.²⁵² O závěru jednání přišla zpráva z magistrátu na Gestapo: *"Die Polizeidirektion hat die Absicht die Besuchsstunden der Juden*

²⁴⁹ NA, f. PMR, kart. 588.

²⁵⁰ Vlajka, 14. září 1939, č. 72.

²⁵¹ A-Zet, 13. ledna 1942, č. 7.; blíže nespecifikovaná zpráva viz.: NA, f. PZÚ, kart. 938.

²⁵² NA, f. PZÚ, kart. 938.

bei den Fotografen auf die Zeit 9 - 11 Uhr vormittags vorgeschlagen."²⁵³ Tak byla upravena návštěvní doba i ve fotoateliérech.

²⁵³ Tamtéž.

4.3.3. Omezení návštěvní doby na úřadech a zákaz užívání komunikačních prostředků

V průběhu března 1941 došlo v Praze s poukázáním na vyhlášku z 14. července 1939 k úpravě návštěvních hodin pro židy v peněžních ústavech. Do budoucna měli židé nařízeno navštěvovat peněžní ústavy denně výhradně mezi 8 a 9 hodinou ráno. Návštěva mimo vymezenou hodinu byla přísně zakázána, přičemž úřady musely být opatřeny příslušnými vývěskami zevně i uvnitř.²⁵⁴ Plošně tato záležitost byla řešena až nařízením ministerstva financí dne 13. listopadu 1941. V něm je uvedeno: *"Ministerstvo financí ukládá tamním úřadům, aby, nestalo-li se tak již dříve, stanovil u finančních úřadů návštěvní hodiny pro Židy a to v míře co nejomezenější, při čemž jest přizpůsobiti denní hodiny místním potřebám. Návštěvní doby u všech úřadů v témž místě budiž však jednotná, čehož budiž dosaženo vzájemnou dohodou v úvahu přicházejících úřadů."*²⁵⁵ Pro peněžní ústavy v Praze zůstaly ústavy židům přístupné mezi 8 a 9 hodinu, jako dříve.

Krajský vedoucí Národního souručenství v Táboře a člen Výboru národního souručenství Dr. Lipanský dal svým dopisem z 11. října 1941, adresovaným ministroví spravedlnosti Jaroslavu Krejčí, podnět k úpravě přístupu židů k pozemkovým knihám a obchodnímu rejstříku a to prostřednictvím určení zvláštních hodin nebo ustanovením zástupce náboženské obce jako prostředníka.²⁵⁶ Ministerstvo se ovšem ohradilo, že není možno návrh v tomto znění přijmout.²⁵⁷ Nakonec byla navržena doba nahlížení do veřejných knih a rejstříků mezi 8 a 9 hodinou ráno. V tomto směru byly dány pokyny, které nejdříve prošly schválením říšského protektora.

Zároveň bylo třeba vyřešit otázku styku se soudem, protože v justičním resortu nejde jen o nahlížení do veřejných knih a rejstříků. Šlo zejména o ty případy, ve kterých dochází z iniciativy jednotlivých osob k podávání ústních návrhů, žádostí a prohlášení, dále k ověřování podpisů a opisů. Bylo třeba uvážit, že pokud se má tato záležitost řešit na širším podkladě, zda by nebylo vhodnější, aby politické a policejní úřady, které vydávaly předpisy omezující židům přístup (např. veřejná prostranství, nákupní doby atd.), vydaly dle pokynů

²⁵⁴ NA, f. PMR, kart. 588.

²⁵⁵ Tamtéž.

²⁵⁶ Zpráva ministerstva spravedlnosti ze dne 31. října 1941, NA, f. PMR, kart. 588.

²⁵⁷ Zcela bylo zamítnuto ustavení prostředníka z Židovské náboženské obce, protože kdyby k tomu došlo, bylo možné přenést se přes platné normy, které zaručují komukoli nahlédnout do veřejných knih a rejstříků. Z tohoto důvodu by působilo praktické provedení této změny značné potíže. Naproti tomu se dalo reálně uvažovat o stanovení hodin k nahlížení do veřejných knih a rejstříků. NA, f. PMR, kart. 588.

ministerstva vnitra všeobecný zákaz židům docházet bez úřední výzvy (tj. předvolání nebo obsílky) k soudům a veřejným úřadům mimo hodiny vysloveně pro styk se židy určené. V mezích tohoto všeobecného zákazu, si měly soudy a jednotlivé úřady upravit úřední hodiny pro židy podle povahy své agendy a se zřetelem k místním poměrům. Omezení styku se ovšem nemělo týkat případů, kdy se žid na soud nebo na úřad obrací nikoli ve svém zájmu, nýbrž v zájmu veřejném, jako je například trestní oznámení o veřejnoprávním deliktu.²⁵⁸ Tento návrh o úpravě byl zaslán kanceláři státního prezidenta, předsednictvu ministerské rady a prezídiím všech ministerstev.

Výsledkem jednání bylo nařízení ze dne 5. listopadu 1941 o návštěvních hodinách pro židy u všech úřadů: *"Předsednictvo ministerské rady žádá, aby pro obor protektorátní správy, správy protektorátních podniků, jakož i pro úřady obcí i zemí a jinaké veřejné podniky a zařízení byly stanoveny návštěvní hodiny pro židy a to v míře co neomezenější, při čemž je místním potřebám přizpůsobiti, na kterou denní dobu budou návštěvní hodiny stanoveny. Návštěvní doba u všech úřadů v témže místě budiž však jednotná, čehož budiž dosaženo vzájemnou dohodou v úvahu přicházejících úřadů. Vzhledem k tomu, že v Praze byly již u peněžních ústavů stanoveny návštěvní hodiny pro židy na 8. až 9. hodinu, žádá prezídium ministerské rady, aby i u všech ústředních úřadů a ostatních úřadů a veřejných podniků v Praze, byla tato denní doba stanovená pro židovské návštěvy. Nařízení sjednocující návštěvní dobu všech úřadů platné přímo pro Prahu vyšlo 25. listopadu 1941 a obsahuje v podstatě totéž, co bylo výše zmíněno.*²⁵⁹

V průběhu listopadu 1941 však došlo ke změně v návštěvních hodinách u peněžních ústavů. O této skutečnosti informoval telefonicky Dr. Lepař ze Svazu peněžnictví. Podle něj nebylo možné úřadovat pro židy mezi 8. a 9. hodinou ranní, jak stanovila vyhláška ze dne 27. března 1941. Tak byly úřední hodiny pro židy stanoveny v peněžních ústavech na dobu 12:30 až 13:30 a to denně, u bank tomu mělo být dvakrát týdně v úterý a ve čtvrtek v době mezi 14:30 a 16 hodinou.²⁶⁰ V případě Národní banky však zůstaly návštěvní hodiny pro neárijce mezi 8. a 9. hodinou.

K úpravě musel přistoupit také Svaz pojišťoven a to z důvodu přesunutí začátku pracovní doby na 9 hodinu dopolední. Ten nové hodiny pro neárijce stanovil obdobně jako

²⁵⁸ Tamtéž.

²⁵⁹ Tamtéž.

²⁶⁰ Židovské listy, 14. listopadu 1941, č. 46.

tomu bylo u peněžních ústavů na dobu mezi 12:30 a 13:30.²⁶¹ Důvěrná zpráva Ústředního svazu peněžnictví z 12. března 1942 pak obsahovala instrukce, že u těch peněžních ústavů, které vykazují nepatrnou židovskou frekvenci, mají být pokladní hodiny stanoveny na menší časové úseky, přičemž nemají být delší než půl hodiny a to mimo dobu určenou árijským zákazníkům, například od 13 hodin do 13:30.²⁶² K další a konečné změně došlo 16. března 1942, kdy se začalo úřadovat opět od 8 hodiny ráno, přičemž pokladní hodiny v peněžních ústavech byly pro židovské obyvatelstvo v rozmezí 13. a 15. hodiny v úterý a ve čtvrtek.²⁶³ V pojišťovnách došlo k konečné úpravě dne 11. března 1942 a doba návštěv neárijců byla stanovena na středu mezi 8. a 9. hodinou.²⁶⁴

Podle pokynů ředitelství pošt Praha z 24. září 1941 byli židé vyloučeni ze styku u všech poštovních přepážek ve Velké Praze. Odbavování bylo omezeno na poštovní úřad 3 v Ostrovní ulici 9, Praha 2, kde byly stanoveny úřední hodiny mezi 13. a 15. hodinou. V ostatních městech protektorátu vyšla podobná nařízení, která určila pouze jednu poštovní provozovnu, jež měla sloužit k odbavení židovského obyvatelstva.²⁶⁵ V případě, že by ve městě byl jen jeden poštovní úřad, bylo odbavování u poštovních přepážek pro židy omezeno na odpoledne, přičemž přesný čas si měly stanovit úřady dle místních poměrů samy, ale vždy nejpozději do 17 hodin.²⁶⁶

Platby poštovními šekovými poukázkami vykonávané pražskými židy mohly být od 23. ledna 1942 prováděny pouze u zmíněného poštovního úřadu v Ostrovní ulici. Poštovní šekový úřad do budoucna odmítnul veškeré platby židů. Ačkoli byly úřední hodiny pro židovské obyvatelstvo na poštovním úřadě v Ostrovní ulici stanoveny denně od 12 do 17 hodin, zdaleka nestačila odbavit potřebné množství židovských zákazníků. Na poštách se tak tvořily obrovské fronty a často se stávalo, že neárijci nedokázali během jednoho dne své záležitosti na úřadech a poštách vyřídit.²⁶⁷

²⁶¹ NA, f. PZÚ, kart. 938.

²⁶² Tamtéž.

²⁶³ Tamtéž.

²⁶⁴ Tamtéž.

²⁶⁵ Záznamy dokládají zavedení tohoto opatření u měst Beroun, České Budějovice, Kladno, Kolín, Louny, Mělník, Mladá Boleslav, Plzeň, Písek, Rakovník, Tábor, Trutnov. NA, f. PZÚ, kart. 938.

²⁶⁶ Tamtéž.

²⁶⁷ Krejčová, Helena – Svobodová, Jana – Hyndráková – Anna: Židé v protektorátu. Hlášení židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty. Praha 1997, s. 278.

Co se týče komunikačních telefonních prostředků, bylo na jejich užívání židy upozorněno v periodiku *Árijský boj* v září 1940. Podle článku jsou telefonní automaty neustále přeplněny a to hlavně v centru Prahy. Zároveň je upozorněno na nutnost zrušení soukromých telefonů v židovských rodinách.²⁶⁸ Všechny tyto záležitosti řešil výnos Ministerstva pro dopravu a techniku (poštovní správa) ze 7. ledna 1942, který nakázal na celém území Protektorátu Čechy a Morava vyloučení židů jako účastníků telefonních stanic, s výjimkou židovských právních zástupců, lékařů a porodních asistentek, nemocnic, Židovské náboženské obce a policejně připuštěných zprostředkovatelů zboží. Pro výjimečné řízení bylo předepsáno potvrzení Židovské náboženské obce a souhlasné prohlášení služebny státní policie. Veřejné telefony byly židům zakázány výnosem z 31. ledna 1942.

Od této chvíle byly neárijskému obyvatelstvu zapovězeny všechny veřejné telefonní stanice na poštovních úřadech, veřejné smluvní telefony a veřejné mincovní telefony). Z tohoto důvodu bylo upozorněno, že už nebudou přijímány požadavky a výzvy židů na telefonní rozhovory.²⁶⁹ O měsíc později dne 25. února došlo k dalšímu zpřísnění, které v podstatě znamenalo úplné vyloučení židů z telefonické komunikace. Tento výnos nařizoval nutnost ohlášení přípojek telefonu árijských účastníků, kteří žili ve společné domácnosti s židem.²⁷⁰ Veškerá telefonická komunikace tak byla do budoucna židům zapovězená.

²⁶⁸ *Árijský boj*, 28. září 1940, č. 20.

²⁶⁹ NA, f. PZU, kart. 938.

²⁷⁰ Krejčová, Helena – Svobodová, Jana – Hyndráková – Anna: *Židé v protektorátu. Hlášení židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty*. Praha 1997, s. 278.

4.3.4. Zákaz vstupu do biografů a divadel

Zákaz vstupu do biografů vydalo filmové ústředí v Čechách a na Moravě se souhlasem pověřence říšského protektora pro filmové věci už v srpnu 1939. Některá města zahrnula tento zákaz iniciativně do nařízení o omezení styku nežidovského a židovského obyvatelstva.²⁷¹ V jiných městech jako například v Hradci Králové, Kolíně či Poděbradech byly vydány v průběhu zimy 1939 - 1940 zprávy doplňující nařízení zakazující návštěvy kin a jiných kulturních veřejných zařízení.²⁷² A protože vyšly jako doplnění stávajícího nařízení, samotná vyhláška informující o tomto zákazu již nebyla nutná. V doplňku z Hradce Králové konkrétně stojí: *"Není námitek proti provedení opatření, aby osobám židovského původu byl zakázán vstup do divadel a biografů, ježto se jedná o veřejné místnosti, do nichž může býti vstup židů zakázán nebo omezen již podle směrnic zdejšího oběžníku ze dne 5. srpna 1939."*²⁷³

Jak už bylo uvedeno v předchozích kapitolách, také v Praze vydalo Policejní ředitelství dne 14. srpna 1939 vyhlášku, podepsanou policejním ředitelem Charvát, o zákazu návštěvy veřejných místností židy. Ovšem konkrétní opatření týkající se vyloučení židů z návštěv biografů v Praze bylo zahrnuto do nařízení z 20. února 1940 o zákazu návštěv kulturních podniků, tedy kromě biografů to byly také divadla a kabarety. Do prvního odstavce nařízení byl zahrnut také zákaz Tajné státní policie zdržovat se na veřejných místech po 20. hodině. O tomto zákazu bylo informováno židovské obyvatelstvo prostřednictvím svých náboženských obcí.²⁷⁴ Už samotný obsah zákazu v tomto prvním odstavci výrazně omezoval kulturní život židovských obyvatel, jelikož divadelní a kabaretní představení přesahovala výše stanovenou hodinu. Obsah tohoto opatření měl být sdělen podřízeným úřadům jen k jejich vlastní informaci s tím, že jim nepřísluší vydávat v té věci nějaké vyhlášky nebo upozornění,

²⁷¹ Ve vyhlášce města České Budějovice z 4. září 1939 v 5. odstavci stojí: *"Židům se zakazuje vstup do městského divadla, do městské čítárny a knihovny v Českých Budějovicích, jako i do všech biografických podniků. V divadelní budově a v městské čítárně a knihovně umístí městská obec Č. Budějovice nápisy: Juden Eintritt verboten! - Židům vstup zakázán! Pořadatelé divadelních představení jsou povinni tyto nápisy umístit u pokladny a na jiných nápadných místech. Majitelům jednotlivých produkčních licencí nebo jiných zábavních podniků (...) se ponechává na vůli, označiti svoje podniky stejným způsobem. V tom případě platí pro něj ustanovení této vyhlášky. Policejní ředitelství si vyhrazuje uložiti tuto povinnost zvláštními výměry veřejně přístupným podnikům jakéhokoli druhu."* Dále podobná opatření zákazu vstupu do biografu vydala města Písek, Turnov, Jičín a Louny. NA, f. PZÚ, kart. 938.;

http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/public_places/kina_divadla

²⁷² V Hradci Králové k tomu došlo dne 20. prosince 1939, v Kolíně 19. ledna 1940. NA, f. PZÚ, kart. 938.

²⁷³ NA, f. PZÚ, kart. 938.

²⁷⁴ ŽMP, f. DP, kart. 14.

ani upozorňovat veřejnost o tomto opatření žádným způsobem. V opatření také přímo stojí, že zákazem vycházení po 20. hodině je vyřešena otázka večerních návštěv veřejných zejména pak zábavných místností židy, což jsou především divadla, biografy a podobně.²⁷⁵ V otázce divadel a biografů mělo být ihned zajištěno podřízenými úřady vyvěšení tabulí informujících o zákazu vstupu pro židovské obyvatelstvo. Ovšem nachází se zde také zmínka, že k datu vydání tohoto opatření jsou již zmíněné veřejné místnosti skoro všechny vývěskami již opatřeny a to z vlastní iniciativy těchto institucí. Policejní ředitelství v Praze však mělo přesto dohlédnout, aby nařízení respektovaly opravdu všechny zábavní podniky. Pod zněním této části nařízení se nalézá formulka: *"Od vyhlášení tohoto opatření obvyklým způsobem /vyhláškami a pod./, jakož i od jakéhokoli upozornění anebo informování veřejnosti v tisku a pod., jest bezpodmínečně upustiti."*²⁷⁶

V Dokumentech persekuce týkajících se nařízení o zákazu kin a divadel je rovněž k nalezení formulka, která praví, že kontrolu styku židovského obyvatelstva s ostatním obyvatelstvem, respektive dohled, zda nařízená opatření, omezení a zákazy jsou židy dodržovány, přísluší orgánům Tajné státní policie a pokud orgány Tajné státní policie v tom kterém místě uznají za potřebné spolupůsobení bezpečnostních a jiných orgánů protektorátu, vyžádají si jejich přispění samy a to v míře, kterou uznají za vhodnou.²⁷⁷ Podle dokumentů byly kompetence rozděleny tak, že protektorátní policie měla dohlížet na správnost plnění nařízení ze strany árijského protektorátního obyvatelstva - tedy zda jsou veřejné místnosti správně označeny. Gestapo pak dohlíželo na dodržování nařízení samotným židovským obyvatelstvem. Praxe byla ovšem poněkud jiná a protektorátní policie byla často velmi aktivním elementem ve věci zadržování židů, kteří se provinili porušením některého z diskriminačních nařízení.²⁷⁸

V této chvíli je ovšem také nutno poukázat na autentičnost pramenů z fondu Dokumenty persekuce Židovského musea v Praze. V naprosté většině se jedná o opisy z 50. let a po konfrontaci s dobovými dokumenty Národního archivu je jejich věrohodnost v některých případech zpochybnitelná. A to je také případ tvrzení o výhradní kompetenci Gestapa k zadržování židů. Z dokumentů Policejního ředitelství v Praze jasně vyplývá, že židé

²⁷⁵ Tamtéž.

²⁷⁶ Tamtéž.

²⁷⁷ ŽMP, f. DP, kart. 14.

²⁷⁸ O tom blíže kapitola 4, s. 88 - 101.

byli zadržováni také protektorátní policií, která sepisovala protokoly a pokutovala je. Tyto protokoly pak byly připraveny k předání do Petschkova paláce.

O necelý rok později dne 7. prosince 1940 vyšlo nařízení upravující nařízení z 20. února téhož roku, přičemž v něm byla řešena otázka židovských zaměstnanců v umění. Ministerstvo vnitra žádalo Zemské úřady v Praze a Brně o opatření, aby divadelní koncese udělovaly zásadně jen s podmínkou, že divadelní podnikatelé nebudou zaměstnávat jako režiséry, dramaturgy a v hereckých a hudebních souborech židovské osoby. Již udělené koncese měly být doplněny toutéž podmínkou v případě, že zemský úřad zjistí, že divadelní podnikatel zaměstnává židy. Policejní úřady pak byly upozorněny, aby povolení pro jednotlivá představení ve svém obvodu působnosti vázaly podmínkou, že se ho nebude účastnit žádná osoba židovského původu.²⁷⁹ V případě zjištění, že podnikatelé jež mají povolení k provozování divadelních, koncertních a artistických agentur postupují proti směrnicím daným výnosem, bylo povolení okamžitě odňato.²⁸⁰

V nařízení je také uvedeno, že rovněž živnostenské agentury vydaly předpisy zakazující zprostředkovat židovským osobám služby a místa v koncertních a divadelních souborech. Při té příležitosti bylo rovněž zakázáno, aby majitelé koncesí zprostředkovávající místa v kulturních zařízeních zaměstnávali neárije.²⁸¹ Tak bylo zajištěno kompletní odžidovštění zábavních podniků a kultury jako takové.

²⁷⁹ NA, f. PMR, kart. 588.

²⁸⁰ Tamtéž.

²⁸¹ Tamtéž.

4.3.5. Zákaz vstupu do knihoven, galerií, archívů a na výstavy

Začátkem června roku 1940 byla veřejnost článkem v časopise Vlajka upozorněna na fakt, že mnozí židé stále navštěvují městské knihovny a čítárny, ačkoli se jedná o veřejné místnosti, které by jim měly být na základě výnosu z 14. srpna 1939 zapovězeny. Článek nenávistně upozorňuje na vysokou návštěvnost neárijců zvláště v hodinách, kdy je v knihovnách nejvyšší frekvence návštěvníků. Zároveň přichází s absurdním obviněním, že židé infikují knihy různými nemocemi, aby se tak pomstili nežidům: *"Jest jisté, že byly mikroskopickými zkouškami nalezeny bacily hnusných nemocí na místech, jež se nejčastěji sliní při obracení, a to vesměs čerstvého původu, většina jich virilních, to jest živých! (...) Židé jsou českému národu a tedy i literatuře cizí, naopak vynasnažili se co nejvíce, aby ji zničili a zprofanovali, nemají tedy v knihovnách a čítárnách co pohledávati."*²⁸² Při čtení těchto řádků je jasné, že veškerá podobná nařčení jsou naprosto nesmyslná a jejich cílem je vyvolat nenávist a odpor k neárijcům a více prohlubovat antisemitské smýšlení.

V reakci na tento článek přistoupilo Prezídium ministerské rady k prošetření záležitosti knihoven v Praze. Dotazem bylo v Ústřední knihovně v Praze (Mariánské náměstí, Praha 1) zjištěno, že a základě usnesení knihovní rady byl přístup do knihoven a čítáren, pokud jde o židy, omezen a dovoleno jim bylo navštívit veřejné knihovny je dvakrát týdně po dvou hodinách.²⁸³ Ve věci půjčování knih nebyla do té doby učiněna žádná podobná rozhodnutí a proto si je mohli židé nadále půjčovat.²⁸⁴

V září 1940 vychází další článek ve Vlajce, který informuje, že doposud nebyl židům v Ústřední knihovně hlavního města zamezen přístup. Do redakce zaslalo ředitelství pražských knihoven vysvětlující dopis, který informoval o existenci částečného omezení přístupu židům. Zároveň je v dopise uvedeno, že na základě dalších stížností čtenářů bylo rozhodnuto o naprostém vyloučení neárijců z používání městských knihoven i čítáren, a že každý čtenář, nový i dřívější, musí podepsat patřičné prohlášení o svém árijském původu. Od 18. září 1940 pak byly v budovách knihoven vyvěšeny nápisy s textem "Židům vstup zakázán" a "Židé z půjčování vyloučeni". Všem správcům 43 pobočných pražských knihoven bylo nařízeno, aby provedli obdobná opatření. Poté měl být proveden nový zápis všech čtenářů, pro které se muselo opatřit 60 000 kartotékových lístků, na nichž bylo jasně uvedeno,

²⁸² Vlajka, 1. června 1940, č. 120.

²⁸³ NA, f. PZÚ, kart. 938.

²⁸⁴ Tamtéž.

že se jedná o čtenáře-árijce.²⁸⁵ Konečnou tečkou za vyloučením židů z knihoven byla vyhláška, která vyšla za rok po výše popsaném jednání, a to dne 6. září 1941 a s konečnou platností zamezila vstupu jakékoli židovské osoby do prostoru knihoven, jakož i výpůjčky knih a tiskovin.²⁸⁶

Brzy po zákazu návštěvy knihoven židy, přišly na řadu další kulturní instituce. Dne 4. prosince 1941 byl židům zakázána přístup do všech veřejně přístupných sbírek, museí, trvalých i občas pořádaných výstav, čítáren, obrazáren, archívů a podobně. Zákaz platil i pro veřejně přístupné výstavy, které jsou spojeny s aukcí knih, uměleckých předmětů a umělecko-průmyslových nebo s dobrovolnými dražbami takovýchto předmětů.²⁸⁷ Zároveň Policejní ředitelství v Praze nařizovalo majitelům a zodpovědným správcům zmíněných institucí, aby na vhodných místech u vchodů do budov nebo do místností umístili příslušné tabule poukazující na vydaný zákaz. Rovněž bylo uloženo pořadatelům, majitelům nebo zodpovědným správcům zmíněných institucí, aby v případech, kdy je jejich akce plakátována či oznamována v tisku, vždy uvedli, že židé tam nemají přístup.²⁸⁸ Do konce roku 1941 tak bylo židovské obyvatelstvo vyřazeno z jakékoli účasti na kulturním životě.

²⁸⁵ Vlajka, 26. září 1940, č. 215.

²⁸⁶ NA, f. PMR, kart. 588.

²⁸⁷ Tamtéž.

²⁸⁸ Tamtéž.

4.4. Omezení pohybu židů

4.4.1. Omezení týkající se dopravy

První výzvy týkající se zákazu užívání veřejné hromadné dopravy vnesla Česká árijská kulturní jednota již v červenci 1939 ke správní radě Elektrických podniků hlavního města Prahy. Jejím konkrétním požadavkem bylo, aby okamžitě vyloučila židovské cestující ze společné dopravy s árijci ve vozech elektrické dráhy a v městských autobusech. Současně vyzvala autoklub, aby vyloučil z řad svého členstva židy a židovky.²⁸⁹ Další událostí, která předcházela zákazu vstupu do dopravních prostředků, byl bojkot pražské hromadné dopravy dne 30. září 1939. Jednalo se o akci domácího odboje, který si takto připomínal výroční Mnichovské dohody, ale protektorátní rozhlas to druhého dne interpretoval jako protestní aktivitu Pražanů požadujících zákaz používání elektrických drah Židy.²⁹⁰

Prvním městem, které z vlastní iniciativy přistoupilo k vyloučení Židů z dopravy byla Olomouc. Na základě tamního nařízení pro zabezpečení klidu a pořádku byli neárijci vyloučeni dne 6. května 1940 z požívání omnibusu na dopravní lince Olomouc - Svatý kopeček a do budoucna jim bylo dovoleno zdržovat se pouze na plošinách městských elektrických drah a nesměli vstupovat dovnitř vozů.²⁹¹ O několik dní později se o této záležitosti začalo jednat na ministerstvu vnitra.

Dne 18. května 1940 zaslalo prezídium ministerstva vnitra dopis veliteli bezpečnostní policie u pana říšského protektora v Čechách a na Moravě, který ve své příloze obsahoval opis výše zmíněné vyhlášky policejního ředitelství v Olomouci, vydané z příkazu Oberlandráta a přeložený do Prahy Zemským úřadem v Brně. Dopis obsahoval dotaz ministra vnitra Josefa Ježka na zásady, podle kterých je upraveno užívání městských elektrických drah a autobusů židy na ostatním území Říše. Při tom poukazoval na říšský předpis z 1. prosince 1939, jímž říšský ministr dopravy Julius Dorpmüller nařídil pro říšské dráhy výnosem z 30. srpna 1935, že pokud není židům zákonem zakázáno používat veřejné dopravní

²⁸⁹ Polední list, 29. července 1939, č. 209.

²⁹⁰ Jednalo se o úspěšnou akci - tržby Elektrického podniku klesly o 44 %. O pravé podstatě bojkotu hromadné dopravy se lidé dozvěděli z ilegálního vysílání londýnského odboje na vlnách BBC. Vondra, Roman: Vývoj systému MHD na území hlavního města Prahy v letech 1918 - 1945. Diplomová práce, Praha 2002, s. 62.

²⁹¹ NA, f. PMR, kart. 588.

prostředky a k tomu náležející podniky, jsou všem cestujícím bez rozdílu rasy a státní příslušnosti přístupná pro ně určená zařízení.²⁹²

Výsledkem dalších jednání bylo nařízení ze 4. září 1940 o dopravě židů pouliční drahou. V jeho úvodu je upozorněno na fakt, že z důvodu zařazení různých typů jak motorových tak přívěsných vozů v místech, kde je zavedená pouliční doprava, nebude asi možné upravit tuto otázku zcela univerzálně. Pokud však šlo o Prahu, žádalo ministerstvo vnitra neodkladné provedení opatření tímto způsobem: *"Při dopravě pouliční elektrickou dráhou v Praze smějí používat Židé zásadně jen posledního přívěsného vozu bez místního omezení, pokud ovšem tento vůz má dvě plošiny (přední a zadní). Nemá-li vlak elektrické pouliční dráhy přívěsného vozu, nýbrž jen motorový vůz, jest Židům zakázán přístup do něho vůbec. U přívěsných vozů se střední plošinou jest židům přístupná jen druhá (zadní) polovina vozu."*²⁹³

V případě jiných míst s pouliční dopravou v tamním správním obvodu, mělo být do budoucna učiněno opatření nařizující úpravy, modifikované obdobně vzhledem k eventuelním technickým odchylkám v provozu (pokud jde o typy motorových a přívěsných vozů). Veřejná vyhláška obsahující závěry ve věci dopravy pouliční drahou ve smyslu výše popsaném vyšla dne 12. září 1940.²⁹⁴

Ještě dříve než byla židům zapovězena tramvajová doprava, došlo k zákazu dopravy autodrožkami čili taxíky. Tuto informaci poskytly Židovské listy z července 1940, které tuto vyhlášku na svých stránkách vytiskly.²⁹⁵ Informaci poskytla Ústředna pro židovské vystěhovalce v Praze, jako dohlížející úřad nad všemi židovskými organizacemi a židy. Podobně bylo zamezeno používání soukromých autobusů neáriji v říjnu 1940. Vyhláška obsahuje zdůvodnění ve smyslu zamezení nežádoucích jevů vyskytujících se při cestování židovského obyvatelstva vzhledem k častému nedostatku míst v menších autobusech, tudíž k udržení veřejného klidu a pořádku. Zároveň bylo majitelům soukromých autobusových linek nařízeno, aby své vozy označili viditelným nápisem "Židům používání zakázáno".²⁹⁶

²⁹² Tamtéž.

²⁹³ Tamtéž.

²⁹⁴ Tamtéž.

²⁹⁵ Židovské listy, 5. července 1940, č. 1940.

²⁹⁶ NA, f. PZÚ, kart. 938.

K vyloučení z používání všech autobusů židy došlo 22. listopadu 1941, přičemž výjimka byla udělena židovským válečným invalidům a slepým. Ovšem i přes udělené povolení byli tito v případě návalu vyloučení z přepravy. Pozadu nezůstala ani paroplavba - na stránkách časopisu Vlajka se v srpnu 1940 objevila informace, že pražská i labská paroplavební společnost uposlechla výzev a v červenci 1940 pohotově vydala zákaz vstupu na parníky židovskému obyvatelstvu.²⁹⁷ Co se týče vlaků, ty byly stále ještě v roce 1940 přístupné. Jediné omezení toho roku na železnici oznámila 7. srpna Ústředna pro židovské vystěhovalce a týkalo se zákazu používání spacích a lůžkových vozů na říšských i protektorátních drahách.²⁹⁸

Postupem času dozrála také otázka dopravy židů motorovými vozidly. V tisku se agresivní zvolání "Židovské ruce pryč od volantů!" objevuje již krátce po vydání nařízení o omezení styku mezi židovským a árijským obyvatelstvem v srpnu 1939. Neustále docházelo k poukazování na existenci přirozených nedokonalostí těchto předpisů. Jedním z nich byla možnost pohybu, jež umožňuje automobil. Výsledkem bylo nabádání k odebrání řidičských průkazů, které opravňovaly jezdit autem a motorovým vozidlem vůbec. Rozmanitost a absurditu různých zdůvodnění, proč tak má být učiněno, dokresluje argument, že nikdo nikdy neviděl žida stavět českou silnici, ať na ní tedy nemají právo jezdit.²⁹⁹

K realizaci podobných návrhů došlo až na začátku ledna 1941. Ministerstvo vnitra svým nařízením z 11. ledna 1941, kterým uložilo okresním úřadům, jejím expoziturám a vládním policejním úřadům vydání vyhlášek o povinnosti židů odevzdat do 14 dnů ode dne publikace (data vyhlášky) řidičské průkazy, jízdní průkazy motorových vozidel a osvědčení o zápisu motorového vozidla do rejstříku. Po uplynutí uvedené lhůty měl přezkoumat úřad na základě pomůcek, jež měl po ruce, popřípadě vhodným přezkoumáním bezpečnostními orgány, provedení nařízení.

Bezpečnostní orgány byly rovněž vyzvány, aby sledovaly, zda židé řídí motorová vozidla či nikoliv. Zároveň bylo oznámeno, že židům do budoucna nebude udělováno oprávnění k řízení motorových vozidel, ani vydávány jízdní průkazy. Ovšem do znění tohoto nařízení byly zakomponovány výjimky od výše zmíněné zásadní úpravy. V prvním případě to

²⁹⁷ Vlajka, 8. srpna 1940, č. 179. Viz též: Krejčová, Helena – Svobodová, Jana – Hyndráková – Anna: Židé v protektorátu. Hlášení židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty. Praha 1997, s. 276.

²⁹⁸ Krejčová, Helena – Svobodová, Jana – Hyndráková – Anna: Židé v protektorátu. Hlášení židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty. Praha 1997, s. 276.

²⁹⁹ Vlajka, 23. srpna 1939, č. 53.

byli židé cizí státní příslušnosti vyjímajíc ty židy, kteří jsou bývalými státními příslušníky polskými, nizozemskými, belgickými, francouzskými či norskými, jakož i židovské státní příslušníky zneprátených států. V druhém případě to vyli židé, kteří v důsledku zranění či tělesné vady jsou odkázáni na použití motorového vozidla. Za třetí mohla být úleva poskytnuta v případě, že by uplatněním nařízení mohly být poškozeny celohospodářské zájmy (například motorová vozidla židovských podniků nebo důležitých živnostenských závodů, jenž neměly být poarištěny). V pochybných případech bylo nutné vyžádat si rozhodnutí říšského protektora.³⁰⁰ Jednotlivým úřadům bylo také nařízeno, aby do 15. února 1941 podaly zprávu, zda opatření výše uvedená, byla v jejich obvodu úspěšně realizována.³⁰¹ Příslušná vyhláška pro obvod hlavního města Prahy byla vydána 23. ledna 1941. Mimo to, co již bylo výše uvedeno, vyhláška obsahovala přísný zákaz všem školám, ústavům a podnikům poskytujícím výcvik řidičů, přijímat židy.³⁰²

Roku 1941 byl ve znamení dalšího utužování stávajících poměrů v dopravě. Na konci ledna 1941 byly zakázány průvodčím vlečných vozů neúřední rozhovory s židy. Dne 29. září 1941 pak bylo oběžníkem Elektrického podniku nařízeno důsledné dohlížení na to, aby lidé označení židovskou hvězdou cestovali v posledním vlečném voze. V případě, že by se jednalo o vůz se středním vstupem, pak pouze v jeho zadní části. Pokud by některá označená osoba neuposlechla pokynů a vstoupila do motorového vozu, měl provozní personál povinnost ji okamžitě předat strážníkovi. Zároveň bylo zaměstnancům, kteří by hovořili se židy nad rámec svých povinností, vyhrožováno disciplinárním řízením.³⁰³ Od 21. října 1941 již nesměli neárijci stát ani na plošinách vlečných vozů se středním vstupem, nýbrž pouze v zadním odděleném voze. Židé směli do tramvají, autobusů a trolejbusů nastupovat až jako poslední a při přeplnění dopravního prostředku byli jako první z přepravy vyloučeni. Sednout si bylo židům povoleno jen v případě, že není sedadel zapotřebí pro ostatní cestující.³⁰⁴ Co se zaměstnanců Elektrického podniku týče, museli všichni v průběhu roku 1941 vyplnit prohlášení o rodovém původu.³⁰⁵

³⁰⁰ NA, f. PZÚ, kart. 938.

³⁰¹ Tamtéž.

³⁰² NA, f. PMR, kart. 588.; <http://www.holocaust.cz/cz2/victims/document/43857>

³⁰³ Vondra, Roman: Vývoj systému MHD na území hlavního města Prahy v letech 1918 - 1945. Diplomová práce, Praha 2002, s. 64.

³⁰⁴ Tamtéž, s. 65.

³⁰⁵ U zaměstnanců se židovskými prarodiči se zkoumalo, zda žijí v manželství se židem nebo židovským míšencem. Zaměstnanci Elektrického podniku, kteří se chtěli vdát nebo oženit, museli

Dne 21. října 1941 vyšlo další omezení - od listopadu téhož roku budou židům poskytována zvýhodnění na ceně jízdného, jen pokud potřebují tramvaj k jízdě mezi místem bydliště a pracovištěm a mohou tuto skutečnost prokázat potvrzením zaměstnavatele. Zároveň také školní děti, které navštěvovaly židovské obecné a měšťanské školy s právem, jakož i váleční poškození a slepí židé, mohli obdržet své jízdenky jen po předložení předepsaného potvrzení. Od 4. listopadu byly židům zapovězeny síťové, čtvrtletní, měsíční, denní a směrové předplatné lístky. Zůstala jim jen možnost obdržet jedno nebo dvoutraťové lístky, pokud předložili potvrzení zaměstnavatele, že lístek bude použit pro jízdu mezi bydlištěm a pracovištěm, přičemž všechny musely být označeny písmenem "J". Současně byly stanoveny úřední hodiny pro židy v podnicích Elektrických drah na dobu od 7:30 do 9 hodin dopoledne.³⁰⁶

V březnu 1941 se Židovská náboženská obec snažila upozornit na skutečnost, že díky omezení židů v tramvajové dopravě jsou ohroženy veřejné zájmy: *"Chudé židovské obyvatelstvo bydlí zejména na vzdálenější periferii. Některé vlaky elektrických drah nevezou vlečných vozů až na konečnou stanici. Tím je dělnictvo jedoucí do práce z těchto čtvrtí z dopravy vyloučeno. V neděli dopoledne, kdy v židovských institucích se pracuje, nemá velká část elektrických vlaků vlečného vozu vůbec. (...) Tento zjev je ještě palčivější v otázce židovských lékařů. Pro sociální službu náboženské obce pražské je k dispozici malý počet židovských lékařů, kteří musí být k dispozici desetitisícům chudých. Náboženská obec nemůže dát těmto lékařům k dispozici automobil, takže jsou úplně odkázáni na dopravu elektrickou dráhou. V hodinách večerních a nočních a v neděli, kdy jezdí jen nepatrný počet vlečných vozů, je tím skorem úplně znemožněno lékařské ošetření nemocných v jejich bytech, což zejména při chorobách nakažlivých (...) může mít katastrofální důsledky."*³⁰⁷ Tato zpráva byla zaslána prezídiu Zemského úřadu, které dalo pokyn Policejnímu ředitelství v Praze. To koncem měsíce března 1941 vypracovalo zprávu, ve které uvedlo počty dopravních vozidel s vlečnými vozy a jejich čísla, tudíž žádost o zvýšení jejich frekvence přes den byla zamítnuta stejně jako zvýšení počtu vlečných vozů do konečných stanic (údajně z nich jezdí do práce jen mizivé procento židovských zaměstnanců). Naopak bylo vyhověno žádosti o

projít úředním schvalovacím postupem, který zkoumal rasovou nezávadnost sňatku. K samotnému obřadu mohlo dojít až po vydání příslušného povolení. V případě, že se zaměstnanec vstoupil přes zákaz do manželství s židem, byl z podniku propuštěn. Tamtéž, s. 65.

³⁰⁶ Krejčová, Helena – Svobodová, Jana – Hyndráková – Anna: Židé v protektorátu. Hlášení židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty. Praha 1997, s. 277.

³⁰⁷ NA, f. PZÚ, kart. 938.

větší počet vlečných vozů v neděli. Co se týče židovských lékařů, byly jejich zásahy v nočních hodinách odůvodnitelné pouze naléhavými případy.³⁰⁸

Absolutní vyvrcholení přepravní diskriminace přišlo v roce 1942. Od 23. ledna toho roku byli židé od soboty 15 hodin až do doby skončení provozu tramvají v pondělí ráno v 1 hodinu z tramvajové a omnibusové dopravy úplně vyloučeni. Nemocní židé nad 60 let směli být přepravováni jen na základě lékařského vysvědčení. Podle následujících pokynů Elektrických drah ze dne 8. května 1942 bylo nařízeno, že v době nejvyšší frekvence, tedy když byl vůz zcela obsazen, nebo ve stanici čekalo tolik lidí, že by ve voze nezbylo místo, vyzval průvodčí včas židy, aby opustili vůz, za což byl osobně odpovědný. Jízdenky vyloučených neárijců pozbyly bezezbytku platnost. Tato dispozice vstoupila v platnost od 11. května 1942.³⁰⁹

Poslední oblast, která ještě nebyla v rámci dopravy zmíněna je- železnice. Výnosem ministerstva dopravy ze dne 14. října 1941 směli židé ve veřejné a soukromé železniční dopravě používat pouze nejnižší třídu ve vagónech, přičemž cesty jim byly povoleny pouze tehdy, bylo-li předloženo při kontrole cestovní povolení nebo úřední předvolání od německého nebo protektorátního úřadu. Povolení cesty nebo předvolání se před nástupem muselo opatřit razítkem s datem u nádražní pokladny. Dále platilo, že židé nesměli používat rychlíky a zrychlené vlaky a v ostatních jim byl zpřístupněn pouze poslední vagón. Židům také nesměly být vydávány lístky na nástupiště a v případě přeplnění vlaků byli z přepravy vyloučeni úplně. Od 23. června 1942 si židé nesměli vůbec nárokovat nosičskou službu železnice, ani používat čekárny, hostince či jiná zařízení související s provozem železnice.³¹⁰

³⁰⁸ Tamtéž.

³⁰⁹ A-Zet, 23. ledna 1942, č. 15.

³¹⁰ Krejčová, Helena – Svobodová, Jana – Hyndráková – Anna: Židé v protektorátu. Hlášení židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty. Praha 1997, s. 277.

4.4.2. Zákaz vstupu do veřejných sadů, zahrad a lesů

Tím jak nadále zesiloval tlak na židovskou menšinu, došlo postupně i k zákazům pohybu na veřejných prostranstvích. Okruh omezení se postupně rozšiřoval až už nebylo otázkou kde je židům vstup zakázán, nýbrž kde všude jim ještě přístup zamezen nebyl. Jedním z nejvíce dynamicky rozvíjejících se omezení, byl zákaz návštěvy zelených ploch na území hlavního města Prahy. První předzvěsti tohoto vývoje byly i v tomto případě antisemitské postoje na stránkách tisku v březnu roku 1940, které tuto myšlenku nabídly k realizaci. Problematika návštěv zelených ploch v Praze židy se stala pro autory těchto článků o to naléhavější, čím více se blížilo jaro. Vehementně se proto snažili upozornit na fakt, že pražské sady a parky nejsou pro neárijce: *"jako Židi zabírali za minulého režimu nejvýnosnější místa ve všech odvětvích obchodu a průmyslu, tak patrně i dnes, kdy konečně už byli nebo budou definitivně z těchto oborů vyhnáni, myslí si, že teď zase sady, rekreační střediska těch nejchudších a naší mládeže, budou zamořovat svou smělou nestydatostí. Učiňte konec takovým provokacím a zakažte jim přístup do sadů jako do veřejných, společenských shromaždišť árijských!"*³¹¹ Stížnosti podobného charakteru vzalo prezídium Zemského úřadu v Praze v potaz a po jejich projednání ministerstvem vnitra bylo udělen Policejnímu ředitelství pokyn, aby učinilo v té věci příslušné opatření.

Po šetření údajných židovských provokací popisovaných v tisku byla policejním ředitelstvím vypracována zpráva ze dne 10. května 1940, která tato tvrzení vyvracela: *"Dozorem konaným ve větších sadech pražských, jako v Královské oboře v Praze VII, v Kinského zahradě v Praze Smíchově, v Seminářské zahradě v Praze III, na Petříně, v Riegrových, Čelakovského a Havlíčkových sadech v Praze VII, Vrchlických sadech v Praze II, Kaizlerových sadech v Praze X, na Žižkově na vrchu Vítkově a jiných menších sadech pražských, bylo zjištěno, že tyto sady, jsou sice židy navštěvovány, avšak nepřístojnosti se dosud neodehrály. Sady letenské, které byly dříve židy navštěvovány, jsou jimi navštěvovány i nadále, najmě Hanavského pavilónu. Židé zdržují se však více v ústraní bez úmyslu provokativního."*³¹² Ovšem ještě ten samý den došel prezídiu Zemského úřadu v Praze fonogram z ministerstva vnitra oznamující, že byl udělen pokyn, aby bezodkladně zakázal židům vstup do Stromovky. Zemskému úřadu bylo dáno za úkol zařídit, aby do následujícího dne do 12 hodin (poledne) bylo správou Stromovky vyvěšeno u všech tamějších vchodů,

³¹¹ Vlajka, 24. března 1940, č. 69.; viz také: Árijský boj, 1. června 1940, č. 3.

³¹² NA, f. PZÚ, kart. 938.

jakož i na cestách uvnitř sadu na zvláštních vývěsních tabulích 50 zmíněných vyhlášek. Vrchní zahradník ze Stromovky pan Špaček byl téhož dne večer vyrozuměn o této nové skutečnosti a ujistil, že následující den během dopoledne budou všechny vyhlášky Policejního ředitelství v Praze vyvěšeny.³¹³ Následující den 11. května 1940 byly skutečně vyvěšeny tabule oznamující okamžitý zákaz a jakékoli prodlévání ve Stromovce na Praze 19 a to ze zpětným datem (10. května 1940).³¹⁴ Soudě dle archivních dokumentů, které vypovídají o abnormálním spěchu při vydávání tohoto zákazu, se lze domnívat, že pokyn k zakazu návštěvy Stromovky přišel z vysokých míst okupační správy. Tuto domněnku podporuje fakt, že Stromovka je spojena přímou cestou s pražským hradem, tak je výskyt vysokých funkcionářů dost pravděpodobný.

O čtyři dny později následovala vyhláška, která všeobecně zakazovala židům jakýkoli vstup a prodlévání ve všech veřejných sadech a zahradách, jež se nalézaly v policejním obvodu města Prahy.³¹⁵ Záhy se však ukázalo, že toto nařízení má ve svém důsledku jisté trhliny. Ty se ukázaly v případě sporu o vstup do Fürstenberské zahrady (Praha 3). Dne 6. června 1940 bylo na stránkách protektorátního tisku upozorněno na skutečnost, že ačkoli byl židům vstup do pražských zahrad zakázán, byli neárijci nachytáni při vstupu do této zahrady. Na dotaz redaktora deníku mu bylo tamější pokladní sděleno, že dosud neobdržela pokyny k nevpuštění židů do této zahrady a že se jedná o soukromý majetek, tudíž je na majiteli jaká opatření ve vztahu k židům přijme.³¹⁶ Po prošetření úřady byla prezídiu Zemského úřadu zaslána následující zpráva policejního ředitele: *"Předkládám se zprávou, že Fürstenberská zahrada v Praze III, která je soukromou zahradou knížecí rodiny Fürstenberské a nikoliv veřejným sadem, jest nyní denně veřejnosti přístupná od 8. hodiny ranní do 20. hodiny večerní. Vstupné jest stanoveno na K 1.- pro osobu. Po vydání zákazu vstupu židům do veřejných sadů začali tito denně v počtu asi 150 navštěvovati zahradu Fürsenberskou. Podle výpovědi úřednice správy stěžovalo si obecnstvo na to a nepřálo si se židy v zahradě společně choditi. Proto správa budovy nechala dne 6. června 1940 u vchodu do zahrady na železném plotě připevniti tabuli ve velikosti asi 40 x 20 cm s nápisem: "Juden nicht zugänglich". "Židům nepřístupno". Po vydání tohoto zákazu židé do zahrady již*

³¹³ NA, f. PZÚ, kart. 938.;

http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/public_places/parky

³¹⁴ NA, f. PŘP, sig. B 59.; viz také: NA, f. PMR, kart. 588.

³¹⁵ NA, f. PMR, kart. 588.

³¹⁶ Vlajka, 6. června 1940, č. 124.

nechodí.³¹⁷ Po této záležitosti již nedošlo k dalšímu podobnému incidentu se vstupem do soukromých sadů a zahrad. Malá kompenzace byla ovšem židovskému obyvatelstvu učiněna - dne 21. června 1940 oznámila Židovská náboženská obec v Praze, že okamžitě zpřístupňuje zahradu, která se nacházela ve starobinci na Praze 11 (Schwerinovy sady 1201, na Vinohradech) židům. Na požádání se museli návštěvníci legitimovat průkazem, z čehož vyplýval jejich židovský původ.³¹⁸

Dne 12. června 1940 zažádala Árijská kulturní jednota v Praze o uzavření krčského lesa a Šárky pro židy, což odůvodnila zjištěním, že se zde pohybuje nepřiměřeně velké procento neárijců. Podle názoru funkcionářů Árijské jednoty mělo policejní ředitelství za to, že ve věci separování židů od ostatního obyvatelstva učinilo zadost své povinnosti vyhláškou zakazující vstup do všech sadů v Praze. Ovšem podle ní se krčský les a šárecké údolí nedá označit za sad ve vlastním slova smyslu, nýbrž za přírodní prostranství, jimž vedou dvě veřejné komunikace v různých směrech a jehož obvod nelze přesně vymezit. Upozornila na to, že by bylo nutné počítat s řadou nepřesností a sporných případů. Árijská kulturní jednota tedy urychleně požadovala svým dopisem adresovaným prezídiu ministerstva vnitra o urychlené vyjádření v této věci a udělení pokynů.³¹⁹ Situace vyvrcholila dne koncem července 1940 policejní razíí v Šárce. Během akce pořádané policejním komisařstvím v Bubenci bylo zatčeno kolem 40 židů a zaměřili se hlavně na tamější restauraci Šatovku.³²⁰ V září pak vyšlo v tisku nařízení zakazující židům vstupovat do všech městských lesů.³²¹ Oficiální podoba vyhlášky však vyšla až o bezmála rok později.

Dne 14. června 1941 žádalo ministerstvo vnitra, aby byl tento zákaz rozšířen také na lesy hraničící s obvodem Praha - venkov: *"Magistrát hlavního města Prahy zakázal v obvodu Velké Prahy židům zákaz vstupu do lesů, které jsou ve vlastnictví Pražské obce, jak patrně z tabulek umístěných při vstupu do těchto lesů. V rámci řešení styku židovského obyvatelstva s obyvatelstvem árijským, žádá se za opatření, aby policejní ředitelství v Praze zakázalo v zájmu veřejném vyhláškou (...) vstup a jakékoli prodlévání též ve všech ostatních lesích*

³¹⁷ NA, f. PZÚ, kart. 938.;

http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/public_places/parky

³¹⁸ Židovské listy, 6. září 1940, č. 36.

³¹⁹ NA, f. PZÚ, kart. 938.

³²⁰ Vlajka, 30. července 1940, č. 170.

³²¹ Krejčová, Helena – Svobodová, Jana – Hyndráková – Anna: Židé v protektorátu. Hlášení židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty. Praha 1997, s. 279.

*v obvodu Velké Prahy, na které by se nevztahoval zákaz magistrátu hlavního města Prahy. Vzhledem k tomu, že správní hranice mezi policejním obvodem pražským a politickým okresem Praha - venkov jde Kunratickým lesem (Krčským lesem), žádá se v souvislosti s opatřením magistrátu hlavního města Prahy, pokud se týče policejního ředitelství v Praze pro obvod Velké Prahy, aby též okresní úřad Praha - venkov vydal též zákaz vstupu a prodlévání židů vztahující se na část Kunratického lesa, ležící v jeho správním obvodě, aby tak celá tato lesní plocha byla židům učiněna nepřístupnou. Zároveň budiž postaráno o to, aby na vhodných místech, jmenovitě při vstupních cestách do lesů, byla umístěna příslušná návěští o vydaném zákazu, a pečováno dozorem nad zachováním tohoto zákazu."*³²² Konečná verze nařízení byla schválena prezídiem ministerské rady téhož dne tedy 14. června 1941 a oficiální vyhláška vyšla o měsíc později dne 17. července 1941. Tak byli židé s okamžitou platností vyloučeni ze vstupu do všech veřejností přístupných lesů v oblasti Velké Prahy a to bez ohledu na to, kdo je jejich majitelem. Platilo to tedy i pro lesy soukromé.³²³ Lze se už jen domnívat, že na základě požadavku ministerstva vnitra ze dne 14. června 1941 došlo 21. července téhož roku k vydání zákazu vstupu židů do lesů na celém území Protektorátu Čechy a Morava.³²⁴

³²² NA, f. PZÚ, kart. 938.

³²³ NA, f. PMR, kart. 588.

³²⁴ http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/public_places/lesy

4.4.3. Zákaz vstupu na Plodinovou burzu a do jejího okolí, pobývání na březích Vltavy a v centru Prahy

Zákazy vstupu se postupně rozšiřovaly i na některé městské části a ulice Prahy. První omezení tohoto typu pochází z prosince 1940. Podle návrhu nařízení z 10. listopadu 1940 bylo vypořádováno, že se židé v burzovních dnech zdržují ve velkých počtech v okolicích burz a burzovních restauračních zařízení patrně proto, aby se účastnili tamějšího obchodu.³²⁵ Prezidium ministerstva vnitra informovalo Zemský úřad v Praze o opatření ministerstva zemědělství, které vylučovalo židy z funkcí a účasti na členství v Pražské plodinové burze³²⁶ a v plodinové burze v Brně.³²⁷ Dne 6. prosince 1940 pak následovala zpráva Policejního ředitelství v Praze, která informovala o tom že: *"Restaurační a kavárenské místnosti v pražské plodinové burze byly již od počátku platnosti příslušné vnější vyhlášky označeny za nepřístupné pro židy a ani v okolí této burzy není žádná hostinská a kavárenská a podobná místnost, která by byla židům přístupná. Současně předkládám jeden výtisk zdejší vyhlášky, kterou byl židům zakázán ve dnech burzovních přístup do okolí pražské plodinové bursy. Vydání této vyhlášky bylo zdrženo tím, že byl předem vydán souhlas vrchního zemského rady (...) Souhlas sem došel dne 5. prosince t. r."*³²⁸

Díky tomuto zdržení byla příslušná vyhláška zveřejněna až 9. prosince 1940 a zakazovala židům s okamžitou platností prodlévat v burzovních dnech v Pražské plodinové burze v Praze II a jejím okolí - to znamená v ulicích Panské, Nekázenské, Senovážné a Dlážďené, v úseku ulice Jindřišské mezi ulicí Panskou a Dlážďenou a v západní části Senovážného náměstí, tedy od Plodinové burzy až k ulici Dlážďené. Tento zákaz se netýkal osob, jež v tomto jinak zakázaném obvodu měli své řádné bydliště, nebo v něm vykonávali své řádné zaměstnání.³²⁹

Během půl roku přišla na řadu také pražská nábřeží, na kterých se podle udání na stránkách novin pohybovalo velké množství neárijců.³³⁰ Árijský boj opět hlásal: *Jdeme-li od Karlova mostu až k Zlíchovu, všude na nábřeží roztahují se židé! Tato chamrad' je tak drzá, že*

³²⁵ NA, f. PZÚ, kart. 938.

³²⁶ Budova Plodinové burzy se nacházela v rohu Senovážného náměstí. Dnes je to budova České národní banky.

³²⁷ NA, f. PZÚ, kart. 938.

³²⁸ tamtéž.

³²⁹ NA, f. PMR, kart. 588.

³³⁰ Árijský boj, 14. září 1940, č. 18.

*obsadí všechny lavičky a Árijec unavený těžkou denní prací, nemá si kam sednout*³³¹ Tato situace byla vyřešena vydáním vyhlášky Policejního ředitelství v Praze dne 29. července 1941, jež neprodleně zakazovala židům zdržovat se na obou vltavských březích v úseku mezi železničním mostem na Smíchově a Hlávkovým mostem.³³² Aby byly zažehnány všechny důvody proč se zdržovat na březích nejen Vltavy a u všech vodních ploch, bylo upozorněno na nutnost zákazu vydávání rybářských lístků nebo jejich odevzdání. Český rybářský spolek byl důrazně upozorněn, aby v této věci neprodleně sjednal nápravu.³³³

Další nařízení omezující pohyb na sebe nenechaly dlouho čekat. Poslední říjnový den roku 1941 zakázalo policejní ředitelství židům průchod Pražským hradem. Dne 12. prosince 1941 byl zakázán vstup na Karlovo náměstí z důvodu konání vánočních trhů. Kromě toho bylo židům také zakázáno procházet jízdní dráhou, která tvořila pokračování Žitné ulice.

Počátkem roku 1942 přišla další série zákazů. Den po novém roce vešel v platnost zákaz průchodu přes park u Národního muzea a spojovací cestu vedoucí k Jindřišskému kostelu, a sice ze Sedmihradské (Jeruzalémská) ulice. Vyhláškou Policejního ředitelství v Praze ze dne 5. června 1942 bylo židům zakázáno, aby v době od soboty 15 hodin do pondělí 8 hodin vstupovali, respektive pobývali na následujících místech: na Václavském náměstí, na Příkopech, na Národní třídě a v Hybernské ulici. Dále byly zapovězeny ulice před Hlavním nádražím, Von Weberova ulice (dnes Washingtonova), Beethovenovy (dnes Opletalova), Richarda Wagnera (dnes Wilsonova) a Bolzanovy. Dále byly znepřístupněny všechny ulice vedoucí Trójou k zoologické zahradě: Vltavská, Trójská, U pomologického ústavu, Nad Kazaňkou.³³⁴

Tyto četné zákazy a omezení způsobily, že průchody některými městskými částmi se staly skoro nemožné. Je jasné, že obcházení celých čtvrtí bylo časově velmi náročné a tak není divu, že právě tato nařízení o omezení vstupů do některých pražských částí a ulic byla často porušována.

³³¹ Árijský boj, 1. června 1940, č. 3.

³³² NA, f. PMR, kart. 588.

³³³ Árijský boj, 6. července 1940, č. 8.

³³⁴ Krejčová, Helena – Svobodová, Jana – Hyndráková – Anna: Židé v protektorátu. Hlášení židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty. Praha 1997, s. 279.

4.4.4. Zákaz opuštění trvalého bydliště

Ve snaze získat kontrolu nad pohybem židovského obyvatelstva začaly úřady uvažovat o jejich připoutání k místu trvalého bydliště. Mnohé antisemitské plátky, jak už bylo upozorněno v jiných případech, daly na svých stránkách prostor svým dopisovatelům, kteří zvláště razantně upozorňovali na návštěvy židů v letních letoviscích a nutnost zamezení jejich čilého pohybu.³³⁵ Časopis Vlajka se svou typickou razancí ve věci židů zprostředkoval své čtenářské obci další problematiku, která do té doby nebyla zabezpečena vyhláškou: *"Nyní, když byly Židům jejich nekalé rejdy ve větších městech zatrhnuty, chystají se s nastávající letní sezónou zamořiti český venkov. Jedním z velice postižených míst jest městečko Sázava nad Sázavou. Každý si jistě dovede představit, jak to vypadá v takovém místě, když se tam zahnízdí větší množství Židů. (...) Židé ovšem považují takovéto kraje za své a podle toho se v nich roztahují. Vždyť místní "vlastenci" s oblibou s nimi pěstují bratrství a okázalým přátelstvím s nimi dávají najevo své přesvědčení. My máme k Židům svůj "poměr" říkají s oblibou."*³³⁶ V průběhu podzimu 1940 se začala otázka pohybu a rekreace řešit směrem k dalšímu omezujícímu zákazu.

Výnos o pobytu židů v lázních a letoviscích a zákaz změny bydliště byl nejprve projednáván ministerstvem sociální a zdravotní správy, ministerstvem obchodu a velitelem bezpečnostní policie u říšského protektora Horstem Böhmem. Právě požadavek vydání zákazu změny bydliště je podle dostupných dokumentů Národního archivu a přechodného vzdalování se z okresů jejich bydlišť je myšlenkou Horsta Böhma.³³⁷

Dne 10. října 1940 následovalo samotné nařízení vydané z údajné nutnosti co možná největšího omezení styku árijského obyvatelstva s židy. V této souvislosti se zřejmě jevilo nezbytné, pohyb židovského obyvatelstva zásadním způsobem omezit. Z tohoto důvodu žádalo ministerstvo vnitra bezodkladné opatření, aby okresní a vládní policejní úřady vydaly vyhlášku, kterou provedou úpravu pokud jde o pobyt neárijců v lázních a léčebných místech. Do budoucna směli židé do těchto zařízení jen tehdy, pokud, jim lékař vystavil příslušné potvrzení o nutnosti takovéto rekreace. V případě, že toto potvrzení vydal židovský lékař, musí být ještě opatřeno zdravotním úřadem.

³³⁵ Nový večerník, 8. srpna 1939, č. 178.

³³⁶ Vlajka, 11. června 1940, č. 128.

³³⁷ NA, f. PMR, kart. 588.

Dále musel být v zařízeních poskytujících léčebný pobyt oddělený provoz, aby židé nepřišli do styku s árijci. Samotní židovští hosté byli povinni se v lázních nebo na jiných léčebných místech hlásit bez vyzvání jako neárijci a tuto skutečnost oznámit lázeňské správě při nástupu léčení. Lázeňské lístky vystavené židům měly být označeny zvláštní barvou nebo jiným vhodným způsobem. Kdokoli by se provinil proti tomuto nařízení, měl být potrestán odnětím ozdravného pobytu.³³⁸

Podobným způsobem byla opatřena návštěva míst pro zimní sporty. Okresní a vládní policejní úřady měly vydat vyhlášku, která by upravovala tyto záležitosti dle směrnic ze srpna 1939 o styku židovského obyvatelstva s dalším obyvatelstvem. Dále nařízení pravilo: *"Vzhledem k jistým zjevům z poslední doby, jako jsou jízdy židovských městských obyvatelů po venkově za účelem hromadění zásob, přesídlování židů na venkov, aby tak unikli omezením, uloženým jim dosud ve veřejném styku, jeví se nutné, vydati pro židy všeobecný zákaz změny bydliště a též přechodného vzdalování se z okresu stálého bydliště."*³³⁹ Policejní a vládní úřady byly pověřeny, aby vydaly vyhlášku zakazující v první řadě každou změnu trvalého bydliště a v druhé řadě přechodné vzdalování se z okresu trvalého bydliště, přičemž okresem se myslel obvod příslušného okresního úřadu. Výjimečná povolení k opuštění okresu bydliště mohla udělit příslušná židovská náboženská obec po slyšení Ústředny pro židovské vystěhovalectví. Vyhláška odpovídajícího znění byla v Praze vydána dne 25. října 1940.³⁴⁰

Dne 3. března následujícího roku nechalo prezídium Policejního ředitelství v Praze vypracovat oběžník všem správcům okresních policejních komisařství a panu veliteli policejní posádky v Praze, který obsahoval příkaz kontrolovat osoby židovského původu, jež se v poslední době přihlásily k pobytu v obvodu policejního ředitelství Praha. Podnětem k tomuto kroku bylo sdělení Ústředny pro židovské vystěhovalectví, že se poslední dobou množí případy, kdy se židé, jejichž bydliště bylo mimo hranice Protektorátu Čechy a Morava, přihlašují na zdejším území k pobytu: *"Vedoucí Ústředny pro židovské vystěhovalectví SS Hauptsturmführer Günter sdělil při služebním rozhovoru vládnímu radovi při služebním rozhovoru dne 3. března 1941, že v Ostmark se právě probíhá ve velkých rozměrech evakuace židovských osob, které v transportech jsou dopravovány hlavně do Generalgouvernementu, případně dalších území. (...) Vyslovil přitom přání, aby úřady policejní,*

³³⁸ NA, f. PMR, kart. 588.

³³⁹ Tamtéž.

³⁴⁰ Tamtéž.

*zejména v Praze, dávaly pozor zda snad nějaká osoba židovská, se v Praze nebude chtít usadit, aby se vyhnula opatření, které by ji stihlo v Ostmarce. (Na př. utekla před nastávajícím transportem nebo snad uprchla během transportu, atd.)."*³⁴¹

Protože Ústředna pro židovské vystěhovalectví hodlala všechny tyto osoby neárijského původu zaznamenat na svůj seznam, měla být zvýšená pozornost věnována bytovým přihláškám od židů. V každém jednotlivém případě měl být především požadován průkaz o tom, kde dotyčná osoba bydlela, případně kde byla přihlášena k pobytu, což platilo především pro osoby přicházející do protektorátu a hlásících se k pobytu v Praze v roce 1941. Podezřelé případy měly být neprodleně hlášeny policejnímu prezídiu, které pak o jednotlivých případech vypracovávalo zprávu Ústředně pro židovské vystěhovalectví v Praze - Střešovicích.³⁴²

Od října 1941 pak probíhala evakuace z Protektorátu Čechy a Morava. Dalším krokem bylo soustředění židů v ghettu, k čemuž sloužilo nařízení říšského protektora ze dne 16. února 1942³⁴³. Tímto výnosem bylo přikázáno rozpustit město Terezín, přičemž v paragrafu 14 je zplnomocněn náčelník bezpečnostní policie u říšského protektora, aby zajistil všechna potřebná opatření k výstavbě židovského sídliště správní cestou, k čemuž mohl použít nařízení odlišující se od práva v Protektorátu Čechy a Morava.³⁴⁴

³⁴¹ NA, f. PZÚ, kart. 938.

³⁴² NA, f. PZÚ, kart. 938.

³⁴³ List výnosů a nařízení č. 7 z 28. února 1942.; Krejčová, Helena – Svobodová, Jana – Hyndráková – Anna: Židé v protektorátu. Hlášení židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty. Praha 1997, s. 280.

³⁴⁴ Tamtéž.

4.5. Označení

Přímo úměrně se zvyšujícím se počtem vydaných protižidovských nařízení se zvyšovala intenzita požadavku viditelného označení židovského obyvatelstva. Na nepřehlednost situace bylo poukazováno na stránkách periodik, přičemž kupříkladu Árijský boj vydával články k tomuto tématu v první polovině roku 1941 skoro v každém čísle.

První nařízení podobného charakteru bylo vydáno již zjara roku 1940. Nešlo však o označení na první pohled viditelné. Pro židy německé státní příslušnosti zapsané v rodných nebo oddacích matrikách na území Protektorátu Čechy a Morava byl vydán oběžník protektorátního ministerstva vnitra ze dne 1. února 1940.³⁴⁵ Oběžník stanovil, že pokud mají židé německé státní příslušnosti jiná osobní jména nežli ta, která se pro ně připouštějí v 1. paragrafu druhého prováděcího nařízení k zákonu o změně jména a příjmení³⁴⁶, jsou povinni od 1. ledna 1939 přijmout přídavné osobní jméno - osoby mužské "Israel" a osoby ženské "Sára". Tuto skutečnost museli do jednoho měsíce oznámit písemně stavovskému úřadu, u něhož bylo zapsáno jejich narození a sňatek, jakož i policejnímu úřadu svého bydliště nebo místa pobytu. V oběžníku ministerstva vnitra se dále stanovilo: *"právní řád platný v Protektorátu Čechy a Morava nezná povinného přibírání přídavného jména Židů. V podstatě nejde o nic jiného, nežli o doplnění, resp. o změnu osobního jména, která v oblasti německého práva nastala ex lege. Protože pak poznámky změny jména, i pokud se týkají cizích státních příslušníků, jsou ve zdejších matrikách přípustny, není námitek proti tomu, aby zemské úřady na podkladě dožadání příslušných německých úřadů nařizovaly poznámku o přijetí přídavného jména (Israel, Sára) Židů v rodných, popřípadě oddacích matrikách na území Protektorátu Čechy a Morava..."*³⁴⁷

Dne 13. února 1940 vyšel oběžník ministerstvo vnitra informující všechny zemské, okresní a vládní policejní úřady o nutnosti vyznačení rasové příslušnosti v občanských legitimacích. Propříště měly být občanské legitimace osob, které podle paragrafu 6 výnosu

³⁴⁵ VMV (Poznámky o přibírání přídavného jména židů), roč. 1940, č. 2, s. 40.

³⁴⁶ Předpisy v Německé říši v rámci zvláštní evidence židů upravovaly i užívání rodových jmen. Druhým prováděcím nařízením k říšskému zákonu o změně jména a příjmení ze 17. srpna 1938 bylo židům nařízeno užívat jen ta osobní jména, která pro ně byla vyhrazena ve směrnících vydaných říšským ministerstvem vnitra. Osoby židovské příslušnosti s jinými rodnými jmény musely přijmout ke svému jménu jméno doplňovací, které je charakterizovalo jako židy a musely se zavázat je vždy používat. Toto nařízení se sice týkalo jen židů německé státní příslušnosti, avšak bez ohledu na to, zda žili na území Říše či nikoli.; ŘZ I., s. 1044, NZN, roč. 1940, č. 2, s. 40.

³⁴⁷ VMV(Poznámky o přibírání přídavného jména židů), roč. 1940, č. 2, s.40.

říšského protektora v Čechách a na Moravě o židovském majetku z 21. června 1939 byli považováni za židy, na první straně výločky v levém rohu vedle čísla legitimace označeny písmenem "J". Toto písmeno bylo tištěno červenou barvou razítkem takové velikosti, aby nezakrývalo spodní text legitimace. U těch legitimací, které již byly uvedeným osobám vydány, muselo být označení opatřeno dodatečně.³⁴⁸ Samotné vyzvání, aby si židé nechali své občanské průkazy označit písmenem "J" přišlo 1. března 1940.³⁴⁹

Tímto způsobem označení se nechala inspirovat také Poštovní spořitelna a nechala ode dne 7. března 1940 označit vkladní knížky velkým písmenem "A" nebo velkým písmenem "N", podle toho, jestli je vkladní knížka vlastnictvím árijce nebo neárijce. Toto označení pak prováděly poštovní úřady a pokladny Poštovní spořitelny při výplatách z vkladních knížek. Před každou výplatou se musel úředník přesvědčit, zda je vkladní knížka již na druhé stránce takto označena. V případě, že tak tomu nebylo, si úředník vyžádal potvrzení o nežidovském původu osoby. Své prohlášení musela osoba před úředníkem čitelně podepsat a také vypsát adresu trvalého bydliště. Takto bylo příslušné osobě vepsáno do vkladní knížky písmeno "A", v opačném případě bylo vepsáno písmenko "N". Prohlášení nebylo třeba vyplňovat v případě, že o výplatu z vkladní knížky žádal uniformovaný příslušník říšské branné moci nebo nějakého říšského polovojenského, policejního nebo jiného útvaru. Také nebylo nutné v případě vystavování vkladních knížek pro veřejné ústavy, úřady, podniky a podobně.³⁵⁰

Protektorátní příslušníci prokazovali svůj rodový původ buď příslušnými listinami o osobním stavu (opisy a výtahy z matrik) nebo průkazem rodového původu³⁵¹. Oběžník ministerstva vnitra ze dne 9. srpna 1940 o ověřování rodových průkazů o předcích u německých státních příslušníků³⁵² upozorňoval na to, že důkaz o rodovém původu podle norimberských zákonů o rase a prováděcích předpisů k těmto zákonům mohl být proveden buď předložením potřebných listin o osobním stavu, nebo vykázáním se takzvaným rodovým průkazem o předcích (Ahnenpass), ve kterém byla ověřena správnost výpisů z původních listin. K tomuto ověřování rodových průkazů o předcích u německých státních příslušníků

³⁴⁸ NA, f. PZÚ, kart. 938;

http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/marking/oznacovani_legitimaci

³⁴⁹ Souhrnná zpráva F. Friedmanna. In: Židé v protektorátu. Hlášení židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty, Praha 1997, s. 289.

³⁵⁰ NA, f. PMR, kart. 786.; <http://www.holocaust.cz/cz2/victims/document/45061>

³⁵¹ Nařízení protektorátní vlády ze dne 19. května 1939 viz. 2. kapitola, s. 27.

³⁵² Oběžník ministerstva vnitra č. 25.185, Věstník ministerstva vnitra, roč. 1940, č. 9, s. 337.

byli v protektorátu oprávněni pouze němečtí úředníci a notáři, nikoli jiné úřady nebo osoby. O této skutečnosti měly být příslušné úřady a osoby vyrozuměny.³⁵³

Označením byly později opatřeny i potravinové lístky pro židy. Když v srpnu 1940 vyšlo nařízení pražské policie o omezené nákupní době pro židy, byla to teprve předzvěst omezení přístupu k potravinám. Od 3. března 1941 byly potravinové lístky židů označeny písmenem "J". Od 18. ledna 1941 nedostávali židé lístky, za které by mohli nakoupit jablka, od 13. června nedostávali lístky na cukr, od 29. srpna nemohli nakupovat luštěniny, od 1. října tabák, od 23. října čerstvé i sušené ovoce. Následovalo vyloučení z nákupu ořechů, marmelády, sýrů, cukrovinek, ryb, drůbeže, zvěřiny, vína a ostatních lihovin. Od 8. listopadu nemohli nakupovat cibuli, od 4. prosince 1941 mandarinky a pomeranče. Pokud byli křesťané, nesměli mít na vánočním stole kapra.³⁵⁴ Nejednalo jen o označení potravinových lístků pro židy samotné, ale také lístků domácností ve kterých se žid nalézá. Vydání tohoto nařízení bylo zdůvodněno obcházením nařízení stanovení nákupní doby pro židy. A také aby si neárijsci nenechávali do bytů nosit nákupy árijskými osobami.³⁵⁵

Ačkoli tedy byli židé označeni ve svých občanských legitimacích, neustále se poukazovalo na nutnost označení na první pohled zřejmých: *Jest nejvíce na čase, aby bylo vydáno jasné rozhodnutí, aby všichni Židé byli povinni napříště nositi viditelné označení svého původu. Jedině tak je možno omeziti styk árijců se Židy na minimum, poněvadž pak bude každý již z dálky vidět, že jedná se Židem. Tímto odznakem by mohla býti na příklad každému dobře známá Davidova hvězda a každý Žid by byl pak pod přísným trestem povinen vycházeti na ulici jen s tímto jasným označením.*³⁵⁶ Redaktoři Árijského boje se ve věci označení židů dívali za hranice, aby zjistili jakým způsobem je tam tato věc realizována: *"Původně bylo zamýšleno utvořiti v gen. gouvernementu (býv. Polsku) židovský stát. Říšské úřady však rozhodly jinak. V gen. gouvernementu budou utvořeny židovská ghetta. Bylo rozhodnuto, že Židé budou nositi 10 cm pásku se sionskou hvězdou. Jsou povinni dvoutou pracovní službou. V čele oddílu stojí Žid, odpovědný říšským úřadům. Ve svých obcích budou mít vlastní samosprávu, podléhající přísné patriční kontrole."*³⁵⁷

³⁵³ Tamtéž.

³⁵⁴ ŽMP, f. DP, kart. 14.

³⁵⁵ Árijský boj, 16.11.40, roč. 1, č. 27.

³⁵⁶ Vlajka, 12. listopad 1939, č. 115.

³⁵⁷ Árijský boj, 20. července 1940, roč. 1, č. 10.

Aktivita ve věci označení židů probíhala i na vysokých postech okupačního aparátu. Karl Hermann Frank považoval za prioritu provést co nejrychleji označení židů a to i přesto, že v Říši takovéto opatření dosud nevyšlo. V dopise šéfovi říšské kanceláře Lammersovi naléhal v této věci na okamžitý souhlas pro území protektorátu.³⁵⁸ Ve své argumentaci se nezaměřoval na rasistické důvody, nýbrž na nutnost uklidnění poměrů v protektorátu: *"Označení židů v protektorátu je politickým příkazem, jehož provedení je pro uklidnění protektorátu o to naléhavější, oč kritičtěji se vytváří zásobovací situace a oč silněji tím klesá nálada českého obyvatelstva. Židé jsou teď přece nositeli protiněmecké propagandy. Jejich označením dojde nutně k jejich oddělení od českého obyvatelstva, což stíží výměnu ilegálních zpráva vytváření říši nepřátelské nálady.(...) Označení židů vyjde vstříc také antisemitské náladě nikoli nepatrné části českého obyvatelstva"*³⁵⁹ V případě, že by říšské ministerstvo vnitra nebylo Frankovu požadavku nakloněno, měl Lammers požádat o rozhodnutí samotného Hitlera. Ministerstvo však zaujalo kladný postoj, jež vyjádřil sekretář Stuckart v dopise Lammersovi a jeho kopii obdržel i Neurath.³⁶⁰

Dne 5. září 1941 vyšlo v říšském zákoníku říšské policejní nařízení o označení židů ze dne 1. září 1941, které bylo vydané na základě nařízení o policejních nařízeních říšských ministrů a nařízení o zákonodárném právu v protektorátu.³⁶¹ Toto policejní nařízení platilo také v Protektorátu Čechy a Morava s tím, že říšský protektor vyhradil právo přizpůsobit opatření o omezení pohybu židů místním poměrům.

Nařízení ve svém prvním paragrafu stanovilo: *"Židům, kteří dokončili šestý rok života, jest zakázáno objevovati se na veřejnosti bez židovské hvězdy. Židovská hvězda pozůstává se z šesticípé hvězdy velikosti dlaně ze žluté látky černě vytažené s černým nápisem Žid. Jest ji nositi viditelně na levé straně prsou oděvu pevně přišitou."*³⁶² Pojem žida byl určen podle prvního nařízení zákonu o židovských občanech. Tato definice se kryla s pojmem žida podle vládního nařízení vydaného v dubnu 1940 o právním postavení židů ve veřejném životě.

³⁵⁸ Kárný, Miloslav - Milotová, Jaroslava: Od Neuratha k Heydrichovi (Na rozhraní okupační politiky hitlerovského Německa v "Protektorátu Čechy a Morava). In: SAP 39, 1989, s. 281 - 394.

³⁵⁹ Tamtéž.

³⁶⁰ Hitler své odmítavé stanovisko k veřejnému označení židů z prosince 1938 opakoval ještě v červenci 1940, avšak mezitím podle Stuckarta došlo ke změně situace. Vyjasnily se zahraničně-politické fronty a ohledy již nebyly nutné. Kromě toho v protektorátu jsou zcela jiné poměry než ve staré říši. NA, f. ÚŘP, kart. 389.

³⁶¹ NZN, roč. 1941, s. 1380.

³⁶² Tamtéž.

Vzhledem k tomu, že opatření bylo v protektorátu provedeno stejně jako na ostatním říšském území, zněl nápis na hvězdě "Jude". Nařízení se nevztahovalo na židovského manžela, který žil ve smíšeném manželství, pokud z tohoto manželství vzešli nežidovští potomci, a na židovskou manželku u bezdětného smíšeného manželství za jeho trvání.³⁶³ V protektorátu nabylo nařízení platnost dne 19. září 1941 a od tohoto dne museli všichni spadající pod židovskou definici nosit hvězdu nezakrytou na straně srdce, na saku, zimníku a tak dále všude tam, kde mohlo dojít ke styku s árijci.

V den, kdy začalo nařízení platit a židé tedy měli vycházet na ulice jen s židovskou hvězdou, rozeslal Heydrich telegramem úřadovnám státní policie pokyny, aby zabránili svévolným a nezákonným násilnostem proti označeným židům.³⁶⁴ Pravděpodobně tak chtěl zabránit narušení klidu a pořádku při připravovaném přechodu židovské politiky do závěrečné fáze.

V Praze se židovské hvězdy vydávaly na Josefově v kanceláři židovské obce nebo na pražské radnici.³⁶⁵ Díky hvězdě byl Židům znemožněn volný pohyb po městě. *"Bylo to poprvé, kdy nějaké potupné nařízení zasadilo opravdu hlubokou ránu, tvrdý úder lidské důstojnosti. Přes všechny dosavadní zásahy a snahy úřadů, dávajících mi najevo, že jsem cizorodý element ve zdejší společnosti i národě, cítil jsem se, v důsledku své výchovy, stále Čechem. (...) Nemohl jsem se smířit se svou absurdní, ale přesto tak úporně vnucovanou méněcenností."*³⁶⁶ Tento cejch v podobě židovské hvězdy na levé straně svrchníku znamenal snad nejcitelnější zásah do života židovského obyvatelstva, protože jim sebral poslední zbytek anonymity - od této chvíle bylo na první pohled patrné, kdo je žid.

³⁶³ Tamtéž.

³⁶⁴ NA, f. ÚŘP, kart. 389.

³⁶⁵ Na poradě šéfredaktorů denního tisku se dne 19. září 1941 pohoršoval vedoucí skupiny Tisk (Gruppe Presse) spadající pod kulturně-politické oddělení Úřadu říšského protektora Wolfram von Wollmar, že šeptaná propaganda dala jméno židovské hvězdě - "pour le semite" a že pražské radnici se říká "U Fleku", poněvadž se tam rozdávají "fleky" (židovské hvězdy). NA, f. PMR, kart. 820.

³⁶⁶ Brod, Toman: Ještě, že člověk neví, co ho čeká. Života běh mezi roky 1929 - 1989. Praha 2007, s. 94.

5. "Ghetto bez zdí"

5.1. Přestupky a policejní represe

Na židovské obyvatele Protektorátu Čechy a Morava se valil nepřetržitý proud zákazů a nařízení zasahujících do všech oblastí běžného života. Židé nesměli svobodně cestovat, nesměli chodit do některých čtvrtí či ulic, nesměli nakupovat spolu se svými nežidovskými spoluobčany a nedostávali řadu běžných potravin. Vedle nařízení omezujících volný pohyb, společenský život a potřeby existovala celá řada nařízení týkajících se majetku, o kterých jsou zmínky v řadě prací.³⁶⁷ Židům byly postupně zabavovány nejen peníze, šperky, pojistky a další cennosti, ale také předměty ke kterým měli osobní vztah. Zakázán byl chov zvířat, bylo nařízeno odevzdat rádia a tak dále. Židovské děti byly vyloučeny z nežidovských škol a nakonec nesměly studovat vůbec. Aby byla všechna tato nařízení proveditelná, byly občanské legitimace židovských obyvatel označeny písmenem "J" a od září 1941 museli nosit na veřejnosti hvězdu.

Účinky protižidovských zákazů a nařízení v praxi lze nejlépe dokumentovat na osudech obyčejných lidí. Už od vydání prvních diskriminačních opatření byly přestupky a nepovolené styky s neáriji zcela na denním pořádku. V tomto okamžiku je vhodné vytyčit kompetence jednotlivých bezpečnostních složek v protektorátu ve věci nařízených omezení. Odpověď poskytuje přísně důvěrná zpráva ministerstva vnitra ze dne 12. září 1940 adresovaná prezídiu zemského úřadu v Brně a v Praze týkající se opatření ohledně styku židovského obyvatelstva s ostatním. Dokládá, že kontrola tohoto styku, respektive dohled zda nařízená opatření, omezení a zákazy jsou dodržovány, pokud byly vydána protektorátní vládou (protektorátními úřady), přísluší bezpečnostním orgánům protektorátní správy, které v daném případě také ukládají přiměřené tresty. Zprávu podepsal ministr vnitra Josef Ježek.³⁶⁸ Z daného textu jasně vyplývá, že průběh segregace židů v protektorátu spadl pod pravomoc protektorátní policie, což platilo až do nástupu Heydricha do funkce říšského protektora.

³⁶⁷ Např. Petrův, Helena: Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939 - 1941). Praha 2000. Kárný, Miroslav: Konečné řešení. Genocida českých židů v německé protektorátní politice. Praha 1991.; Milotová, Jaroslava: K historii Neurathova nařízení o židovském majetku. In: Terezínské studie a dokumenty 2002, Praha 2002, s. 63 - 94.

³⁶⁸ NA, f. PZÚ, kart. 938.

Trestní sankce u všech přestupků proti nařízením zabraňujícím styku židovského a nežidovského obyvatelstva ve veřejném životě byla podle ustanovení článku 3 odstavce I zákona o organizaci politické správy ze 14. července 1927 v penězích stanovena v od 10 K do 5000 K nebo v trestu na svobodě od 12 do 14 hodin. Míra trestu byla případ od případu různá a mnohdy záleželo na libovůli policejního úředníka.³⁶⁹

Výjimku ovšem představovalo nařízení o povinném označení židů. Jednak toto nařízení vyšlo z provenience říšského ministerstva vnitra platící pro celé říšské území včetně protektorátu, tudíž zde platily úplně jiná pravidla, než pro protektorátní nařízení, zároveň si však ještě Karl Hermann Frank vyžádal dne 17. září 1941 zvláštní prováděcí nařízení zdůvodněné ohledem na přátelství k židům, které podle něj doposud projevovala značná část české veřejnosti.³⁷⁰ V něm se dožadoval, aby v protektorátu platila zvlášť přísná trestní sankce pro porušení tohoto nařízení. Výsledkem byla pokuta ve výši 150 říšských marek (1500 K) nebo vězení do šesti týdnů, přičemž tím nebyly vyloučeny přísnější bezpečnostní opatření a trestní předpisy.³⁷¹

Současně varoval před svévolnými akcemi a zakazoval jakákoli další protižidovská opatření, třeba i místního významu, pokud by je neschválil velitel bezpečnostní policie, kterého označil za výlučně příslušného v rámci Úřadu říšského protektora. Současně potvrdil všechny zákazy a příkazy, vydané protektorátními úřady proti židovskému obyvatelstvu před 1. zářím 1941. Jejich porušení měly pro příště trestat tyto úřady samy, ale vždy je hlásit příslušné služebně gestapa, která podle závažnosti nebo pro opakování poklesku přijímala další opatření. Z toho vyplývá, že po nástupu Reinharda Heydricha přešly záležitosti protižidovských nařízení do rukou bezpečnostní policie.³⁷²

Prvním konkrétním nařízením týkající o omezení styku židovského a nežidovského obyvatelstva pocházelo ze 14. srpna 1939. Jak už bylo v předchozích kapitolách popsáno, nařízení se snažilo sjednotit jednotlivé iniciativy a stanovilo pravidla soužití s židovskou menšinou - místní správní orgány tak měly do budoucna naplánovat provoz veřejných zařízení tak, aby jejich návštěvníci nepřišli do styku s židy. Zákaz se tedy týkal i návštěvy restaurací a v podstatě tak degradoval neárijce na občany nižšího řádu. Tuto skutečnost si

³⁶⁹ NA, f. PŘP, kart. B 59.; <http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/laws>

³⁷⁰ NA, f. ÚŘP, kart. 389.

³⁷¹ Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, roč. 1941, s. 1380.

³⁷² NA, f. ÚŘP, kart. 389.

mnozí vyzkoušeli na vlastní kůži, když nedopatřením nebo úmyslnou občanskou neposlušností. Policejní protokoly zaznamenávají celou řadu přestupků proti nařízením, které jsou ve své podstatě zcela malicherné a neškodné, nicméně dokládají, jakým způsobem ztrpčovaly restrikce postiženým život.

Protokol ze dne 19. Července 1940 zaznamenává přestupek Hanuše Edela, který byl zadržen strážníkem, v okamžiku kdy vycházel ze zahradní restaurace Na Šatovce v Praze, jež byla označená „Židům nepřístupno“. Obviněný uvedl: *„Dne 14. července 1940 odpoledne jsem pouze vstoupil (překročil pouze práh plotu zahrady) do zahradní restaurace „Na Šatovce“ v Dejvicích, abych se zeptal číšníka, zda tato zahrada jest přístupná neárijcům, přičemž ženu a děti jsem nechal venku před zahradou. V tom okamžiku za mnou vstoupil strážník a dal mi rozkaz počkati na zjištění policejním orgánem.“*³⁷³ Hanuš Edel³⁷⁴ byl uznán vinným pro porušení zákazu vstupu do restaurací a kaváren a potrestán pokutou 1000 K. V podstatě stejného přestupku se dopustil také Viktor Arnstein³⁷⁵, který dne 19. července 1940 také navštívil restauraci Na Šatovce v Dejvicích, ač byla označena nápisem "židům přístupno". Podle vlastních slov byl prý dříve ujištěn, že se tam nalézá oddělení pro neárijce.³⁷⁶ Poté co byl Arnstein zadržen strážníkem a předveden na policejní stanici v Bubenči mu byla uložena pokuta ve výši 700 K.

³⁷³ Část policejního protokolu s Hanušem Edelem, kde se doznává k tomu, že vstoupil do Židům nepřístupné restaurace viz: NA, f. Policejní ředitelství v Praze, sig. E 36/3.; <http://www.holocaust.cz/cz2/victims/document/23029>

³⁷⁴ Hanuš Edel se narodil 16. února 1899 jako Chanin Halpern v obci Rava Ruska v Haliči. V roce 1916, podobně jako mnoho dalších haličských židů, utekl před přesuny fronty a pogromy a od té doby žil v Praze. V červnu 1929 se oženil s Olgou Lebenhardtovou, s níž měl dcery Moniku a Dagmar. V roce 1930 si změnil jméno na Hanuš Edel. Po útěku do Prahy vystudoval medicínu a od roku 1928 působil jako vedoucí tuberkulózního oddělení první německé lékařské kliniky. V listopadu 1936 si otevřel soukromou lékařskou praxi v Žitné ulici v Praze, kde zároveň s rodinou bydlel. V červenci 1943 byl spolu s manželkou a oběma dcerami deportován do terezínského ghetta, odkud byli v říjnu 1944 všichni odvezeni do koncentračního a vyhlazovacího tábora v Osvětimi, kde byli zavražděni. Manželce Olze bylo v té době 46 let, dceři Monice 11 a nejmladší Dagmar 6 let. <http://www.holocaust.cz/cz2/victims/person/1296491>

³⁷⁵ Viktor Arnstein se narodil 6. srpna 1881 v Mladé Vožici na Tábořsku, později se usídlil v Praze. Před okupací pracoval jako ředitel Weimannových závodů. Dne 11. února 1920 se oženil s Herminou Bergweinovou, manželství však zůstalo bezdětné. Viktor Arnstein byl dne 26. října 1941 deportován z Prahy do Lodže, kde zahynul. <http://www.holocaust.cz/cz2/victims/person/2096953>

³⁷⁶ NA, f. Policejní ředitelství v Praze, sig. A 493/30.; <http://www.holocaust.cz/cz2/victims/document/20895>

Podobné přestupky týkající se veřejných místností byly hodně běžné. Dne 30. září 1940 se přestupku dopustil Viktor Bick³⁷⁷, který navštívil blíže nespecifikovanou veřejnou místnost, čímž si vysloužil trest odnětí svobody v délce 1 dne a odpykal si ho následující den po spáchání přestupku.³⁷⁸ K trestu odnětí svobody v délce 7 dní, byl odsouzen také zubní lékař Oskar Eben³⁷⁹, který dne 1. února 1941 přes zákaz navštívil židům nepřístupný biograf Pasáž na Václavském náměstí.³⁸⁰ Delší trest odnětí svobody si musela odpykat Bedřiška Eggerová³⁸¹, která byla dne 28. dubna 1941 zadržena při dražbě v aukční síni v Celetné ulici v Praze. Musela si odpykat trest 14 dní odnětí svobody.³⁸²

Postupně dále zesiloval tlak na židovskou menšinu v Protektorátu Čechy a Morava. Byly přichystány a vydány další nařízení, které židům bránily volně se na veřejnosti pohybovat. Nešlo už jen o veřejné místnosti, ale výčet židům zakázaných lokalit se postupně rozšířil na parky, zahrady a ulice, zkrátka na všechna místa, kde by árijce mohla obtěžovat přítomnost židovského elementu. Po zákazu návštěvy kin a divadel v únoru 1940, následovalo v květnu vydání vyhlášky policejního prezidenta v Praze, která s okamžitou platností zakazovala židům vstup a setrvání ve veřejných sadech a zahradách, které se nalézaly v policejním obvodu města Prahy.

Mnohé parky a zahrady poskytovaly zkratky mezi jednotlivými městskými částmi. Obcházení bylo mnohdy časově náročné, proto není divu, že docházelo k častému porušování tohoto zákazu. Jedním z mnoha příkladů je přestupek spáchaný dne 5. ledna 1942 manžely Berekem a Sárrou Fleiszerovými³⁸³, kteří vstoupili do městských sadů mezi Lublaňskou

³⁷⁷ Viktor Bick se narodil 19. října 1922 v Praze, kde vystudoval 2 roky obchodní akademie. V době svého zatčení byl svobodný a pracoval jako dělník. Dne 16. října 1941 byl se svou rodinou deportován do Lodže, kde zahynul. <http://www.holocaust.cz/cz2/victims/person/2071369>

³⁷⁸ NA, f. Policejní ředitelství v Praze, sig. B 1685/41.; <http://www.holocaust.cz/cz2/victims/document/23046>

³⁷⁹ Oskar Eben se narodil v Krásném Dvoře v Sudetech. Do Prahy odešel na studia a poté se zde i usadil. Byl svobodný a do své deportace dne 16. října 1941 bydlel na Ovocném trhu na Praze I. Dle záznamu zemřel 29. března 1942 v Lodži. <http://www.holocaust.cz/cz2/victims/person/2072903>

³⁸⁰ NA, f. PŘP, sig. E 3/2.; <http://www.holocaust.cz/cz2/victims/document/25396>; <http://www.holocaust.cz/cz2/victims/document/25395>

³⁸¹ Bedřiška Eggerová rozená Löwyová pocházela z Vídně, kde se narodila dne 18. srpna 1880. Byla manželkou Armina Eggera, s nímž měla dceru Gusti. Po ovdovění žila v Radní ulici na Praze I. Dne 2. července 1942 byla deportována do Terezína a odtud pak o 12 dní později do Malého Trosince, kde zahynula. <http://www.holocaust.cz/cz2/victims/person/1297479>

³⁸² NA, f. PŘP, sig. E 74/1.; <http://www.holocaust.cz/cz2/victims/document/25402>

³⁸³ Berek Fliszer se narodil 6. srpna 1899 v Minsku, odkud během první světové války utekl do německého Magdeburku. Sára či též Gitl Fleszerová se narodila 14. prosince 1899 ve Varšavě, odkud v roce 1919 odešla za prací do Německa. Po nástupu nacistů byli v roce 1934 vypovězeni a utekli do

a Bělehradskou ulicí na Praze 12. Skutková podstata činu je v policejním protokolu popsána takto: *"Dne 5. ledna 1942 o 10.30 hod. přivedl Lepšík (František Lepšík, hlídač sadů pozn.) na policejní stanici v Americké ulici v Praze 12 oba manžele Fleiszerovy proto, že vzdor jeho napomenutí přecházeli městský sad po pěšině na stání mezi Bělehradskou a Lublaňskou ulicí v Praze 12, kam je podle vyhlášky vstup pro židy zakázán."*³⁸⁴ Na svou obhajobu manželé Fleiszerovi uvedli, že o tomto zákazu nevěděli. Oběma jim byl uložen peněžitý trest ve výši 1000 K.³⁸⁵

Zákaz vstupu do okolí plodinové bursy, tedy konkrétně do Jindřišské ulice, porušil dne 15. dubna 1941 Edvard Aschermann.³⁸⁶ Po svém zadržení a nařízení pokuty ve výši 2000 K nebo 7 dní vězení napsal odvolání, ve kterém se ospravedlňoval: *"Přesto, že tento zákaz byl pro mě znám, nemohl jsem se dnešního dne, kdy jsem se vydal na cestu do Prahy upamatovati na to, že jest zrovna úterý a že v tento den nesmím do určitých ulic kolem plodinové bursy. Měl jsem totiž následkem velikonočních svátků za to, že jest dnes pondělí a tím se stalo, že jsem přehlédl, že není pondělí nýbrž již úterý. Jsem 72 let star a nejsem již duševně tak hbitý, abych si jasně uvědomil, že dnes nebylo pondělí, neb úterý. Přestupek za vinu mi kladený, stal se tedy nedopatřením a sice záměnou pondělí a úterý v důsledku velikonočních svátků."*³⁸⁷ Dne 12. května stejného roku přišlo vyrozumění Zemského úřadu v Praze, který jednoznačně zamítnul zproštění pokuty i jakékoli snížení trestní sazby, jelikož skutková podstata přestupku byla prokázána a ani zdůvodnění pana Aschermannova, proč k němu došlo, v žádném případě nepopírá vinu.³⁸⁸

Postupně se zákazy rozšiřovaly i na vltavská nábřeží, kde byla 10. února 1942 přistižena Helena Fišerová³⁸⁹ společně s další ženou židovského původu Feige

Prahy. Zde dostávali skromnou podporu od Židovského pomocného komitétu, který se staral o židovské uprchlíky. Počátkem srpna 1942 byli oba deportováni z Prahy do terezínského ghetta, odkud však byli o dva týdny později posláni do ghetta v Rize. Tam oba zahynuli. <http://www.holocaust.cz/cz2/victims/person/1342199>;

<http://www.holocaust.cz/cz2/victims/person/1342225>

³⁸⁴ NA, f. PŘP, sig. F 48/2.

³⁸⁵ Tamtéž.

³⁸⁶ Edvard Aschermann byl penzista z Příbrami, který se narodil roku 1869. Roku 1902 uzavřel sňatek s Emilií Blochovou. Dne 12. února 1942 byl s manželkou deportován do Terezína a odtud v říjnu 1942 dále do Treblinky, kde zahynuli. <http://www.holocaust.cz/cz2/victims/person/1212537>

³⁸⁷ NA, f. PŘP, sig. A 574/8.; <http://www.holocaust.cz/cz2/victims/document/32046>

³⁸⁸ Tamtéž.

³⁸⁹ Helena Fišerová rozená Königsteinová se narodila 10. listopadu 1893 v obci Piotrków v Polsku do rodiny rybáře. V roce 1923 žila v Karlových Varech, později v Hříškově u Loun. Vdala se za Maxe Fišera, který však v roce 1929 zemřel. Po jeho smrti se živila příležitostnými pracemi a kvůli

Donenfeldovou. Při zadržení společně táhly vozík s nákladem na Švehlově nábřeží. V jejich případě bohužel v dokumentech chybí záznam o pokutě, tudíž není možné dohledat, jaká byla v tomto případě její výše. Trestní sazba se však pohybovala v rozmezí 10 K až 5000 K nebo vězením od 12 hodin až 14 dnů.³⁹⁰

Dosti často porušovaným nařízením bylo omezení nákupní doby pro židy s čím byl spojen zákaz odběru určitého zboží. V této souvislosti existuje také nejvyšší počet udání ze strany protektorátních obyvatel, což při všeobecném nedostatku není nic zarážejícího. Během kontroly Úřadovny cenové kontroly Zemského úřadu v Praze bylo například zjištěno, že židovka Elsa Arnoldová si poslala dne 9. července 1941 v ranních hodinách svou posluhovačku Kateřinu Kryllovou, aby jí na potravinový lístek koupila kousek masa. Ačkoli se postižená hájila špatným zdravotním stavem, byla shledána vinnou.³⁹¹ V jiném případě byla obviněna skupina tří židů, kteří si dne 27. října 1941, kteří vyhledávali v obchodě v Žitné ulici v Praze 2 cukrovinky. O zákrok proti těmto osobám požádala samotná majitelka obchodu Marie Fonová a ti byli předvedeni na policejní stanici. Bohužel ani v tomto případě není možné se dopátrat výše pokuty.³⁹²

Počet případů zadržení vzrostl po nařízení o označení židů v září 1941 geometrickou řadou. Ani tváří v tvář nebezpečí mnozí neváhali nařízení porušit. Dne 3. října 1941 byl kupříkladu zadržen akademický malíř Rudolf Eben³⁹³ za zakrývání židovské hvězdy na základě udání soukromého detektiva Ericka Nickmanna. Podle protokolu Rudolf Eben čekal mezi árijci ve frontě při vydávání lístků na brambory, přičemž měl zakrytou židovskou hvězdu na svém svrchním kabátě. Obžalovaný na svou obhajobu uvedl, že nevěděl zda stojí

finančním potíží byla často závislá na sociální podpoře židovské obce. Je možné se domnívat, že ze Sudet utekla do Prahy po Mnichovské dohodě, kde se zabydlela v Rybné ulici. Na počátku roku 1942 byla deportována do Terezína a o necelé dva měsíce později do vyhlazovacího tábora Treblinka, kde byla zavražděna. <http://www.holocaust.cz/cz2/victims/person/1338338>

³⁹⁰ NA, f. PŘP, sig. F 52/4.

³⁹¹ NA, f. PŘP, sig. A 532/6.

³⁹² NA, f. PŘP, sig. A 272/6.

³⁹³ Rudolf Eben se narodil 15. dubna 1883 v Kolíně. V července 1919 se v Rakousku oženil s Olgou Pachnerovou, jejich manželství však netrvalo dlouho, neboť již v lednu 1921 Olga umírá. Nejprve se živil jako úředník, později se stal akademickým malířem a pracoval jako grafik. V roce 1920 přestoupil ke katolickému vyznání. Před deportací do koncentračních táborů bydlel v Praze v Podskalské ulici. V listopadu 1941 byl odvezen jedním z prvních transportů do Terezína. Téměř po dvou letech pobytu v terezínském ghettu byl na začátku září 1943 deportován do Osvětimi. Tam byl umístěn v terezínském rodinném táboře - ve zvláštní sekce Birkenau, jejíž vězňové po příjezdu neprocházeli selekcí. Po šesti měsících, v noci z 8. na 9. března 1944 byli však vězňové ze zářijových transportů zavražděni v plynových komorách. Velmi pravděpodobně mezi nimi byl i Rudolf Eben. <http://www.holocaust.cz/cz2/victims/person/1294593>

mezi árijci, jelikož byl do fronty postaven městským zřízencem konajícím pořádkovou službu, a taky si údajně neuvědomil že klopa kabátu překrývá jeho židovský odznak. Za svůj přečin byl Rudolf Eben nucen uhradit pokutu ve výši 2000 K.³⁹⁴ Do podobně nepříjemné situace se dostal i Josef Fau³⁹⁵, který byl dne 15. listopadu 1941 udán zaměstnancem Auswanderungsfönu (organizace spravující arizovaný majetek) Theodorem Wilhelmem, že v zaměstnání není označen židovskou hvězdou: *"V domě čp. 73 u fy Demartitni jest zaměstnán Žid Josef Fau (...), kterého jsem tam po 2 dny viděl a poněvadž nebyl označen Davidovou hvězdou, pozdravil jsem ho jako každého jiného Arijce. V obou dnech podal jsem mu ruku nemaje tušení, že je to Žid a on sám mne na to neupozornil. Seděl v kanceláři v šedém saku, které má nyní při předvedení na sobě a na tomto saku neměl v kanceláři a ani nyní hvězdu. Do uvedené kanceláře přijde mnoho lidí, také od NSDAP a mohlo snadno dojít ku stejnému omylu, jako v mém případě. (...) Žádám, aby byl předán Gestapu."*³⁹⁶

Udavačství bylo v této době velmi rozšířeným fenoménem. Fond policejního ředitelství v Praze obsahuje celou řadu dokumentů, které tento rozšířený společenský jev potvrzují. Jedním z mnoha příkladů může být případ Marie Ecksteinové³⁹⁷, která byla dopisem z 29. září 1941 adresovaném Policejnímu ředitelství obviněna z celé řady přestupků: *"Považuji za svou povinnost upozorniti Vás na následující případ. Pí Ecksteinová vdova po Oskaru Ecksteinovi rozená Lustigová jest čistokrevná židovka. (...) Poněvadž na to nevypadá, jest odbarvená blondýna, vydává se všude za árijku a také podle toho vystupuje. Nedodrhuje ani jedno židovské nařízení. - Chodí nakupovat po celý den, chodí do kaváren a biografů, pozdě večer domů, jezdí na výlety, byla několikrát viděna nastupovat do vlaků.- Nemá v občanské legitimaci J. a vůbec nenosí židovská odznak. Nemohu se již dále dívat na tuto neobyčejnou židovskou drzost a proto Vám to oznamuji.- Žádám, aby jste Ecksteinovou přísně*

³⁹⁴ NA, f. PŘ, sig. E 3/3.; <http://www.holocaust.cz/cz2/victims/document/23325>

³⁹⁵ Josef Fau se narodil 13. června 1895 v Golčově Jeníkově. Jeho manželka Josefa, ovdovělá Fantlová, měla z předchozího manželství syna Františka, kterého společně vychovávali. Počátkem srpny 1942 byl Josef Fau deportován do ghetta v Terezíně, kde se setkal s manželkou a Františkem, kteří tam byli odvečeni už na začátku července. Již o několik týdnů později, 25. srpna 1942, byli všichni zařazeni do transportu do Malého Trosince, kde byli zavražděni. <http://www.holocaust.cz/cz2/victims/person/1319241>

³⁹⁶ NA, f. PŘP, sig. F 49/2.

³⁹⁷ Marie Ecksteinová rozená Lustigová narozena 4. srpna 1896 v Touškově okres Plzeň byla manželkou obchodníka Oskara Ecksteina. Marie byla dne 7. května 1942 odtransportována do Terezína a odtud pak za dva dny do Sobibóru, kde zahynula. <http://www.holocaust.cz/cz2/victims/person/1295971>

potrestali."³⁹⁸ Na základě tohoto udání byla Marie dne 8. října 1941 zadržena a umístěna do vězení.³⁹⁹

V průběhu roku 1941 narůstal počet stížností potrestaných židů ke správnímu soudu. Německá tajná státní policie v rámci mimořádných opatření proti židům žádala dopisem ze dne 1. ledna 1942, aby zemský úřad v Praze tyto stížnosti nepřijímal. Zároveň však žádala o zaslání jmen stěžovatelů, jejich nacionále a bydliště, jež mělo sepsat pražské policejní ředitelství a poté tento seznam předat příslušnému oddělení německé státní policie (odd. II, B.).⁴⁰⁰ Odpověď policejního ředitelství přišla dne 27. ledna a obsahovala jména 8 židů, kteří měli být dále prověřováni Gestapem. Bylo tak dáno najevo, že podobné protesty do budoucna již trpěny nebudou.

Protižidovská nařízení v protektorátu vycházela prakticky nepřetržitě. Stále nová opatření omezovala nebo přímo vylučovala židy z nejrůznějších oblastí života, zbavovala je posledních zbytků majetku, omezovala jeho pohyb. Orientace v takovém množství příkazů a zákazů byla ještě ztížena tím, že některé z nich byly stále pozměňovány a doplňovány. Všechny tyto okolnosti ještě více zesilovaly tlak na oběti diskriminačních nařízení, jež byly denně štvány na každém kroku protektorátní legislativou a pronásledování úzkostí, zda zrovna nepřekračují nějaký zákaz, za jehož porušení mohou být těžce potrestány.

³⁹⁸ NA, f. PŘP, sig. E 258/3.; <http://www.holocaust.cz/cz2/victims/document/25708>

³⁹⁹ <http://www.holocaust.cz/cz2/victims/document/25709>

⁴⁰⁰ NA, f. PZÚ, kart. 938.

5.2. Protižidovská nařízení a protektorátní tisk

Z výzkumu protektorátního zákonodárství by neměla být vynechána ani záležitost tehdejšího tisku, respektive českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava. A to z důvodu, že tisk - nejrozšířenější „masmédiu“ té doby, měl v rámci okupačního systému svoji přesně vymezenou úlohu. V literatuře názor, že vzhledem k formě jeho řízení nebyl jen navenek používaným nástrojem okupačního aparátu, nýbrž přímo jeho součástí: *„Novináři kolaborující s okupační mocí se v průběhu čtyřicátých let stali pro protektorátní společnost stejně nebezpečnými jako příslušníci českých extrémistických a fašistických uskupení či policejní složky okupační správy, s nimiž ostatně úzce spolupracovali.“*⁴⁰¹

Funkci protektorátního tisku v protektorátní politice definoval vedoucí tiskového referátu kulturně politického oddělení Úřadu říšského protektora Wolfgang Wolfram von Wolmar 25. října 1940 na poradě šéfredaktorů denního tisku: *„Píší-li noviny o židovské otázce, což je jim ponecháno k osobní úvaze, pak musí psát tak, aby všechna nařízení měla důležitý ohlas ve veřejnosti; bylo by ještě lépe, kdyby tisk informoval a zpracovával veřejnost tak, aby vládní a jiná protižidovská nařízení byla jen důsledkem veřejného smýšlení a veřejnou potřebou.“*⁴⁰² Toto své stanovisko doplnil Wolfram o měsíc později, když dal novinářům pokyn, aby se ve svých článcích vyhýbali psaní bez jasného zaujetí stanoviska. Do budoucna tedy nebyly žádoucí nejrůznější historické úvahy, jež by neobsahovaly žádnou tendenci nebo popisování historických děl vlastního stanoviska.⁴⁰³

Otázce tisku byla věnována pozornost už v období druhé republiky. Dne 6. prosince 1938 se Beranova vláda, s ohledem na politické události posledních měsíců, usnesla, že veškerý tisk bude korigován prostřednictvím tiskového odboru předsednictva ministerské rady.⁴⁰⁴ Jako orgán cenzury bylo Ústředí tiskové dozorní služby, které jednak dosazovalo úředníky do redakcí a také vydávalo pokyny, jež určovaly o kterých věcech je vhodné psát a o kterých nikoli. V té souvislosti bylo nařízeno bezpodmínečné potlačení zpráv, které by

⁴⁰¹ Podle údajů poválečné Komise pro očistu novinářského stavu bylo v souvislosti se svou činností za okupace postaveno před mimořádné soudy 84 novinářů, ze kterých 26 bylo předáno Národnímu soudu, jež v 5 případech vynesl nejvyšší rozsudek. Celkem 35 osobám byl dán zákaz výkonu novinářského povolání a 34 novinářů bylo vyloučeno ze stavovské organizace. Viz: Český antifašismus a odboj, Praha 1988, s. 267.

⁴⁰² NA, f. PMR, kart. 281.

⁴⁰³ Wolmar v této souvislosti uvedl, že pro čtenáře denního tisku není přímo zajímavé, jak často byli Židé vyháněni z Prahy a Čech. Zajímá je spíše, proč je nutné řešit židovskou otázku dnes. Viz: Tamtéž.

⁴⁰⁴ NA, f. PMR, kart. 4145.

podněcovaly k nesnášenlivosti či násilnostem vůči židům nebo popuzovaly proti příslušníkům jiné rasy, národnosti nebo náboženství.⁴⁰⁵ Ovšem politická a tisková praxe v období druhé republiky byla v přímém rozporu s touto zásadou. Články o tom, že je nezbytné židy z republiky vystěhovat, a že je potřeba jejich vytlačení ze společenských a hospodářských pozic, byly v pomnichovském tisku naprosto běžné.⁴⁰⁶

Bezprostředně po svém zvolení, dne 3. prosince 1938, poskytnul Emil Hácha rozhovor Německé tiskové kanceláři. Kromě ubezpečení Berlína, že bude usilovat o trvale dobrý poměr k Německé říši, dal německé straně najevo, že i česká politická reprezentace bude židovské otázce věnovat patřičnou pozornost.⁴⁰⁷ Tato Háchou avízovaná protižidovská politika se stala součástí programu vlády, kterou jmenoval 1. prosince 1938, i když ve vládním prohlášení byla formulována opatrně: „*Budeme také řešit otázku židovskou. Poměr státu k těm židům, kteří jsou již dlouho usazeni na území republiky a kteří mají pozitivní vztah k potřebám státu a jeho národů, nebude nepřátelský.*“⁴⁰⁸

Jak bylo popsáno v druhé kapitole, Beranova vláda začala svými opatřeními budovat právní ghetto kolem československých židů už před 15. březnem 1939. Omezováním jejich společenského a právního postavení je prakticky nutila k vystěhování z republiky. Také z hlediska tiskové protižidovské politiky usnadnila okupačnímu aparátu pozici tím, že v českém prostředí už fungovala antisemitská propaganda a opatření omezující demokratické fungování tisku. Obě dvě složky byly po obsazení pouze převzaty, prohloubeny a přizpůsobeny dle politických cílů okupantů.

Dne 25. srpna 1939 byla obsazena Česká tisková kancelář, do které byl jako zplnomocněnec říšského protektora dosazen Wolfram. Jeho příchodem došlo k zavedení pravidelných tiskových konferencí a porad, které byly jednou v týdně pořádány pro šéfredaktory deníků a jednou za měsíc pro redakce týdeníků. Až do Heydrichovy správní reformy probíhaly konference v rámci tiskového odboru prezidia ministerské rady. V roce 1942 bylo však jejich konání formálně přeneseno do kompetence nově vytvořeného

⁴⁰⁵ NA, f. NS, kart. 22.

⁴⁰⁶ Častým tématem novinových komentářů se staly i koncentrační tábory líčené jako zařízení, která mají kladný vliv na převýchovu židů, což bylo dokládáno údajnou pozitivní zkušeností nacistického Německa. Tomášek, Dušan: Deník druhé republiky. Praha 1988, s. 121, 172 – 173.

⁴⁰⁷ Tamtéž, s. 101 – 102.

⁴⁰⁸ Těsнопisná zpráva o 156. Schůzi poslanecké sněmovny Národního shromáždění ze dne 13. prosince 1938, Praha 1938, s. 10. Viz též: Milotová, Jaroslava: Protektorátní tisk a židovská otázka. In: Terezínské studie a dokumenty 1996, Praha 1996, s. 150.

ministerstva lidové osvěty. Pro udržování co možná nejtěsnějšího politického kontaktu s žurnalisty byl z podnětu Wolframa zřízen tzv. Presseklub, v němž se představitelé okupační správy s novináři scházeli až do 4. května 1945.⁴⁰⁹

V období před 15. březnem 1939 byly v tisku hojně zastoupeny články o tom, kolik židů opustilo republiku nebo se chystá emigrovat. Naopak po okupaci jsou zprávy tohoto charakteru spíše výjimkou.⁴¹⁰ V zápětí po okupaci dostaly noviny ústní i písemné pokyny a směrnice, přičemž dokumentem zásadního významu byl přísně tajný „Souborný přehled pokynů pro tiskovou přehlídku“, jež vstoupil v platnost 17. března 1939.⁴¹¹ Tento přehled rovněž zakazoval psát o protižidovských opatřeních v případě, že nešlo o úřední zprávy. Samozřejmě to však neznamenalo zmírnění antisemitské propagandy. Naopak prostor pro její maximální rozšiřování byl mimo jiné ponechán tím, že „*zprávy a informace o činnosti Rysovy skupiny Vlajka jest propustiti v týdeníku Vlajka.*“⁴¹² Tato formulace ponechala fašistům prostor pro vyhocení protižidovské kampaně, což bylo provázeno prezentací vlastních návrhů na omezování protektorátních židů a vytváření zdání, že veřejnost sama žádá radikální řešení židovské otázky.⁴¹³

Hlavní úkol protektorátního tisku tedy spočíval v tom, aby české veřejnosti vsugeroval pocit, že veškerá protižidovská opatření vůči židům jsou v jejich prospěch. Dále měl vytvářet podmínky pro eliminaci jakýchkoli sympatií s židovským obyvatelstvem a to formou zastrašování či denunce konkrétních osob.⁴¹⁴ Svou základní informační funkcí a neustále se vyhrocující antisemitskou rétorikou připravoval tisk české obyvatelstvo na situaci, že dříve či později bude Protektorát Čechy a Morava bez židů (judenrein).

⁴⁰⁹ Milotová, Jaroslava: Protektorátní tisk a židovská otázka. In: Terezínské studie a dokumenty 1996, Praha 1996, s. 136 – 137.

⁴¹⁰ Nabízí se logická úvaha, že se tak dělo proto, že okupační správa neměla zájem zveřejňovat údaje o tom, kolik židů se po 15. březnu 1939 vystěhovalo a především, jak rozsáhlý majetek se jim tak podařilo získat.

⁴¹¹ Např. bylo zakázáno podávat jakékoli informace o zatýkání a věznění protektorátních příslušníků, pochopitelně včetně židů. V červenci 1940 oznámil Wolfram, že považuje NA, f. MPOŽ, kart. 312.

⁴¹² NA, f. MPOŽ, kart. 312.

⁴¹³ Viz. články z Vlajky ve třetí kapitole.

⁴¹⁴ Viz. např. Árijský boj, 2. listopadu 1940, č. 25.

5.3. Každodennost ve světle protižidovských nařízení

Projevy antisemitismu a pronásledování Židů se stalo součástí každodennosti obyvatel Protektorátu Čechy a Morava. Na druhou stranu ale společný nepřítel (nacistické Německo) a prostý lidský soucit částečně otupoval jeho vlivy. Mnoho Čechů pomáhalo svým židovským přátelům a sousedům překonávat omezující zákazy a nařízení, případně jim pomáhali přežít v úkrytu. Většina obyvatel se ale, tváří v tvář pronásledování židů, chovala spíše pasivně, jelikož nechtěla sebe a své rodiny vystavovat nebezpečí.⁴¹⁵ Vedle lidí pomáhajících či přehlížejících, stala i početná vrstva udavačů, jež se rekrutovala ze všech společenských vrstev.

Situaci protektorátní každodennosti popisuje s jistou dávkou ironie ve svých vzpomínkách rabín Richard Feder: *"Ještě dlouho jsem nevyčerpal všechna ta lidumilná opatření, kterými nás naši šlechtí němečtí pánové obmyslili. Snad nás nejméně tížilo, že nesmíme chovat poštovní holuby. Pobožných židů se ovšem dotklo velmi citelně, že nesmí dáti ani husu ani kachnu rituálně zaříznouti. Horší bylo, že židé nedostávali tabáčky a že v každém městě byl jen jediný poštovní úřad, na který měli v ustanovené hodiny přístup. Nebylo to pohodlné, když musil jít každý žid z Libně s důležitým dopisem nebo balíkem až do Ostrovní ulice. Také peněžní ústavy nám byly přístupné jen od 8 - 9 ráno. Na elektrické dráze směli židé vstoupiti jen do vlečného vozu a nesměli si sednouti. Ale i z toho byli velmi často přítomnými členy Hajod vykázáni. Taxíky si nesměli židé najmouti. Kdo z nich chtěl přece jeti autem, musil se napřed vážně rozstónati a pak mohl doufati, že ho sanitní auto odveze do nemocnice. V Praze se musili židé zřídit vlastní nemocnici a nebyli ani do sanatorií za drahé peníze přijímáni. Na venkově je přijali jen tam, kde měli pro ně zcela oddělenou místnost. Naše úřady jmenovaly na popud Němců židovské lékaře, kteří směli jen židy ošetřovati, aby se - chraň Bůh - nesešel někde v čekárně nemocný žid s nemocným Čechem. Čeští lékaři se chovali až na zcela ojedinělé případy vzorně vůči židovským pacientům a ošetřovali je se vši svědomitostí a s největší ochotou, kdežto v říši jim odpírali i první pomoc při nebezpečných úrazech. - V Praze byly židům zakázány procházky podél Vltavy. Nevím, ale kdož ví, zda nebyl tento zákaz vydán jen proto, aby nepřišli na myšlenku, skočiti do řeky. V bursovní dni nesměli také choditi ulicemi, vedoucími k burse, aby jim nebylo líto, že se nemohou zúčastniti*

⁴¹⁵ Karel, Lagus - Josef Polák: město za mřížemi. Praha 1964, s. 40-56.

spekulačních obchodů. I kanáry, kočky a psi musili dáti z domu, aby jim neublížili nebo asi se nemohli s nimi pomazliti, neboť žid neměl nárok na žádnou radost."⁴¹⁶

Projevy tolerance nebo dokonce pomoci nebyly zajisté ojedinělé. Znamý český spisovatel Jiří Weil se díky pomoci svých přátel vyhnul deportaci a válku strávil v úkrytu, čímž ušel pravděpodobné likvidaci v koncentračním či vyhlazovacím táboře.⁴¹⁷ Rovněž se našly osoby, jež aktivní pomocí nebo pouhou ignorací přestupku pomáhaly židům obcházet diskriminační nařízení: *"Byl Silvestr nejhoršího roku 1942, a můj otec (který nebyl židovského původu) zařídil, abychom mohli jít na večerní představení v jeho kině (kde pracoval) na Příkopech. Matka se bavila a nechala kabelku sklouznout, ale když se opět rozsvítilo, přitiskla ji, vědoma si povinnosti, opět na šaty - ještě včas, protože jeden právě odcházející pár na nás hleděl s podezřením. To je K., řekl otec, bývalý kolega z divadla, který je z dřívější doby o naší rodinné situaci informován. Nový rok nezačal dobře. Přinejmenším tři dny a noci jsme strávili ve strachu, že nás K. udá, ale byl to slušný člověk a mlčel. Pro matku to ale byla poslední návštěva kina.*"⁴¹⁸

Na opačné straně morálního spektra ovšem stála početná skupina udavačů, jež bystře sledovala dění v okolí a v případě zaznamenání přestupku neváhala zakročit. Tendence vybízející k udavačství jsou zřetelné i v protektorátním tisku, kde byly celé stránky věnovány stížnostem na židovské spoluobčany, výčtu jejich provinění i konkrétní udání.⁴¹⁹ V pamětech se pak nalézají zřejmé výčitky na adresu těchto osob: *"Čím se provinili židé, že musili do basy? Inu, páchali hrozná neřesti: zašli si do hospody, aby poseděli hodinku mezi dobrými sousedy, překročili obvod své obce, jeli bez povolení vlakem, koupili něco pod rukou, vyšli bez hvězdy na ulici, koupili si noviny, byli viděni po 8. hodině na ulici atd. Skoro vždycky byli zatčeni na udání. Přemnozí lidé, kteří to za Československé republiky nebrali s plněním zákonů a předpisů (zvláště daňových) nikdy vážně, stali se do rána strážci veřejného pořádku a žalovali u gestapa jako žalují žáčkové ve škole. (...) Hned po příchodu Němců přišly do Kolína dvě dívky z odlehlé vesnice žalovat na tamního židovského statkáře, že odváží v noci obilí. Nebylo to ve prospěch českých lidí? Dva venkovští židé jeli do Kouřimě na pohřeb židovského statkáře. Poněvadž měli hodinu času, vešli do hospody. Ještě nevypili první sklenici piva, už tu byl četník, aby je zatkl. Někdo viděl, jak vešli do hospody a běžel, sotva*

⁴¹⁶ Feder, Richard: Židovská tragédie: dějství poslední. Kolín 1947, s. 13 - 30.

⁴¹⁷ PNP, f. Jiří Weil, osobní fond (soudpis M. Zahradníková, 1996).

⁴¹⁸ Demetz, Peter: Mein Prag. Erinnerungen 1939 bis 1945. Wien 2007, s. 232 - 233.

⁴¹⁹ Např. Árijský boj, 18. května 1940, č. 1.; Árijský boj, 1. června 1940, č. 3. atd.

*dech popadal, na četnickou stanici a hlásil, co se přihodilo. Byli zavřeni, pohřbu se ovšem nezúčastnili. - Jedna židovka dala sousedce do úschovy nějakou kožešinu. Druhá sousedka to ihned oznámila gestapu.(...) Byl to zahanbující zjev. Ze závesti, škodolibosti a z hlouposti udávali lidé a nemysleli na to, že tím hanobí celý český národ. Škoda, že neznáme jména těchto bodrých spoluobčanů. Rekrutovali se ze všech vrstev, i z těch vysokých, i z těch nejvyšších. Mé rčení: Neříkej, že znáš lidi! se znamenitě osvědčilo."*⁴²⁰

V rozporu s představou, že se židé poslušně podvolovali pronásledování stojí celá řada vzpomínek a dokumentů, v kterých je patrná snaha nepoddát se úplně diskriminačním nařízením. O snaze nenechat si zúžit životní prostor a pokusit se zachovat normální důstojný život, svědčí jednak velké množství policejních protokolů⁴²¹ a hovoří o nich i samotní pamětníci: "*Krátce potom, co nás Hitler přepadl, přišly Norimberské zákony a já jsem si řekla, že tyhle zákony pro mne neexistují, já se nebojím a budu si dělat vlastní odboj. Když jsme měli odevzdat zlato, šperky atd., rozhodla jsem se, že nic neodevzdáme, ani bankovní knížky, ani stříbro. Všechno schováme u českých známých. Tatínek měl zpočátku obavy a chtěl odevzdat alespoň maminkinu krásnou jehlici s brilianty, kterou dostala ke svatbě. A to byla nakonec jediná věc, kterou jsme odevzdali. Všechno ostatní jsme schovali u českých známých a musím říct, že jsme pak všechno po válce do posledního kousku dostaly zpět."*⁴²² Podobně vzpomíná také Peter Demetz: "*Jednoho odpoledne na konci září 1941 řekla matka, že byla na Josefově v kanceláři židovské obce na vystála frontu na židovské hvězdy. (...) Od té chvíle se již nemohla volně pohybovat po městě, všechny parky, zahrady a mnoho ulic byly Židům zakázány; našla ale cestu jak toto nařízení alespoň příležitostně s mojí pomocí obejít, jako kdybychom byli normální občané jako ostatní: vlastnila elegantní kabelku (...), kterou si v jistém úhlu tiskla na prsa tak, aby zakryla žlutou hvězdu, a když jsme se, matka a syn, spolu procházeli, neměl nikdo podezření. Tak jsme se alespoň, když přišlo pár slunných dní, procházeli klidně parky, užívali čerstvého vzduchu a hřejivého světla (zvláště stranou, ve vinohradských parcích, kde jsme si mohli být jisti, že nepotkáme žádné sousedy), neodvažovali jsme se ale přisednout si ke starým lidem na lavičku. Mohlo to být nebezpečné."*⁴²³

Postupem času se kolem židů vytvořila síť nepřehledného množství nařízení a vyhlášek okupačních i protektorátních úřadů, jež je měly izolovat od zbytku společnosti.

⁴²⁰ Feder, Richard: Židovská tragédie: dějství poslední. Kolín 1947, s. 13 - 30.

⁴²¹ viz.: NA, f. Policejní ředitelství v Praze.

⁴²² <http://www.holocaust.cz/cz2/resources/recollections/zm312>

⁴²³ Demetz, Peter: Mein Prag. Erinnerungen 1939 bis 1945. Wien 2007, s. 232.

Takto diskriminovaní lidé pak často žili v neustálém strachu, zda neporušili nějaké nové nařízení či vyhlášku. Zoufalství a bezradnost z této situace zachycuje deník Jiřího Ortena: *"Nemohl jsem na dnešek dlouho usnout a přemýšlel jsem a rovnal si v hlavě všechny ty zákazy, které se mne nějak, byť seabeméně, dotýkají. A protože je nedělní dopoledne, venku již druhý den sněží a teprve za několik hodin mám jet do Košíř, napíšu si sem ty zákazy, na které si vzpomenu, a až je napíšu, nechám pod nimi ještě hodně veliké místo pro ty, které se dostaví po dnešním dni. Nemám bohužel po ruce žádný pramen, podle kterého bych mohl postupovat, a tak jak seřazení, tak počet je víceméně náhodný. Jsou to tedy tyto zákazy: Nesmím vycházet z domu po osmé hodině večerní. - Nesmím si najmout samostatný byt. - Nesmím se stěhovat jinam, než do Prahy I nebo V, a to jako podnájemník. - Nesmím chodit do vináren, kaváren, hostinců, biografů, divadel a na koncerty, kromě jedné nebo dvou kaváren, pro mne vyhrazených. - Nesmím chodit do parků a sadů. - Nesmím chodit do městských lesů. - Nesmím se vzdalovat za obvod Prahy. Nesmím (tudiž) jet domů, do Kutné Hory a nikam jinam, leda na zvláštní povolení gestapa. - Nesmím jezdit v motorových vozech tramvají, jen v posledním vlečném voze, a má-li tento střední vstup, tedy jenom v jeho zadní polovině. - Nesmím nakupovat v jakýchkoli obchodech jindy, než mezi 11. a 13. a mezi 15. a 17. hodinou. - Nesmím hrát divadlo a být jakkoli jinak veřejně činný. - Nesmím být členem žádných spolků. - Nesmím chodit do jakékoli školy. - Nesmím se společensky stýkat se členy Národního souručenství a oni se nesmějí stýkat se mnou, nesmějí se se mnou zdravit, zastavovat a mluvit o věcech jiných než nutných (při nákupech apod.)."*⁴²⁴

Ze vzpomínek je zřejmé, že genocida židů během druhé světové války se neodehrávala pouze v ghettech a koncentračních táborech, ale také ještě před samotnou deportací, v ulicích měst a vesnic. Také je patrné, že úspěšnost procesu rasové segregace v neposlední řadě závisela na postoji protektorátního nežidovského obyvatelstva. Překračování protižidovských zákazů a nepovolené styky s neáriji byly na denním pořádku a to často před očima mnoha svědků. Mnohdy bylo jen otázkou osobního přístupu, jak bude s osudem člověka, překračujícího nařízení, naloženo. Někteří židé se v žádném případě nechtěli podvolit a uskutečňovali tak jakýsi druh osobní rezistence. Jejich odpor začínal občanskou neposlušností a sahal mnohem dále - od vzájemné pomoci až po účast v odbojových skupinách⁴²⁵ nebo v zahraničním odboji.

⁴²⁴ Deníky Jiřího Ortena. Praha 1958, s. 303 - 304.

⁴²⁵ Viz.: Kaufmannová, Heda: Léta 1938 - 1945. Válečné vzpomínky. Praha 1999.

6. Závěr

Osud evropských židů za druhé světové války je stále velmi aktuální téma. Neustále vyvstávají otázky odpovědnosti vlád na územích okupovaných Německem ve vztahu k řešení židovské otázky. Také české země se zařadily mezi státy, na jejichž území se uskutečňovalo "konečné řešení" a jeho jednotlivé etapy. Právě jednou z těchto etap bylo vydávání protižidovských předpisů, které měly skupinu obyvatelstva definovat, zbavit majetku a postavit mimo veřejný život. Soubor protižidovských vyhlášek a nařízení tak vytvářel "ghetto bez zdí".⁴²⁶

Protižidovská legislativa byla neoddělitelnou součástí pronásledování židů.⁴²⁷ Počátky systému protižidovského zákonodárství spadají do období druhé republiky, kdy byli židé poprvé vymezeni jako skupina a byly činěny první pokusy o jejich vyřazení z výkonu určitých povolání. Po 15. březnu 1939 byly protižidovské předpisy vydávány jak okupačními orgány, tak orgány protektorátními v rámci "autonomie" protektorátu.⁴²⁸ Ačkoli přísný kontrolní mechanismus okupantů a nadřazenost říšského právního řádu neumožňovaly protektorátním institucím vydávat právní předpisy bez schválení okupačních orgánů, protektorátní vláda se snažila prosadit vlastní navržené protižidovské diskriminační předpisy. Přitom sledovala své vlastní cíle - získat arizovaný majetek do českých rukou a zbavení se konkurence. Protektorátní vláda se vydáváním protižidovských předpisů vůbec nebránila a její aktivita v tomhle směru je patrná od prvních dnů existence protektorátu.

Postupně vycházela celá protižidovských předpisů, které postupně dostávaly židy do naprosté izolace od soukromého i veřejného života. Jak je patrné z jejich soupisu zasahovaly opravdu do všech stránek života židovského obyvatelstva. Diskriminace židů a jejich separace byla posílena skutečností, že tok protižidovských předpisů byl nepřetržitý - stále vycházela nová a nová opatření, či jejich modifikace, která je zbavovala posledních zbytků majetku a omezovala jejich pohyb zákazy vstupu do nejrůznějších míst a zařízení. Židé mohli nakupovat pouze v jim vyhrazené době, některé potraviny nesměli nakupovat vůbec, zvláštní návštěvní doba byla také stanovena pro návštěvu peněžních ústavů, nemocnic atd. Byla

⁴²⁶ Termín "ghetto bez zdí" používá ve svých pracích Miroslav Kárný. Např.: Kárný, Miroslav: "Konečné řešení". Genocida českých židů v německé protektorátní politice. Praha 1991, s. 50.

⁴²⁷ Tamtéž, s. 7.

⁴²⁸ Výnos vůdce a říšského kancléře ze 16. března 1939 sice charakterizoval Protektorátu Čechy a Morava jako autonomní útvar, který se spravuje sám, ve skutečnosti však v protektorátu žádná autonomie neexistovala. Ten se stal pouze prostředkem k uskutečňování nacistických cílů.

zakázána židovská hudba, židé nesměli navštěvovat veřejné kulturní a vzdělávací ústavy, řídit motorová vozidla ani používat nájemní vozy, u elektrických drah mohli používat pouze poslední vůz a pokud souprava neměla dva vozy, byla židům tato doprava zapovězena zcela.

Orientace ve značném množství zákazů a omezení byla ztížena tím, že některé z nich byly neustále měněny, přičemž neměly vždy podobu nařízení či vyhlášek, ale sdělovaly se například pouze prostřednictvím oznámení židovských náboženských obcí. Všechny tyto okolnosti ještě více zesilovaly tlak na diskriminovanou menšinu, jež byla denně na každém kroku sužována nejistotou, zda zrovna nepřekračuje nějaký zákaz.

Při vytváření a realizaci protizidovských právních předpisů se jejím tvůrcům podařilo kolaborovat nejenom ty, kteří se na pronásledování židů podíleli dobrovolně, či dokonce na základě vlastní iniciativy. Vzhledem k tomu, že úprava postavení židů zasahovala opravdu do všech oblastí protektorátního života, byli nuceni podílet se i ti, kteří by jinak s diskriminací židů nesouhlasili - zaměstnavatelé nesměli zaměstnat židy v určitých povoláních, obchodníci a jiní podnikatelé měli dvě prodejní doby a tak dále.⁴²⁹

Ústavní pořádek Československa narušený Mnichovskou dohodou, okupací Čech a Moravy a samostatným Slovenskem obnovovaly dekrety prezidenta Edvarda Beneše z let 1940 až 1945 (jejich obsahem nebyla pouze konfiskace majetku, ale upravovaly celou širokou škálu různých odvětví společenského, právního, ekonomického a politického života). Dne 28. března 1946 byl Prozatímním národním shromážděním přijat zákon, kterým byly „Benešovy“ dekrety dodatečně schváleny a jako zákony či ústavní zákony se staly součástí československého právního řádu. Ještě předtím byla vyhláškou ministra vnitra č. 30/1945 Sb. potvrzena platnost ústavního dekretu prezidenta republiky ze dne 3. srpna 1944, č. 11 Úředního věstníku čsl. vydaného v Londýně dne 14. listopadu 1944, o obnovení právního pořádku. Tímto dekretem byla řešena zejména otázka kontinuity našeho právního řádu, poměr k právním předpisům a individuálním právním aktům vydaným v období nesvobody i některé další otázky. Byla potvrzeno, že *„Ústavní a jiné právní předpisy československého státu, vydané do 29. září 1938 včetně, pocházejí ze svobodné vůle československého lidu a jsou*

⁴²⁹ Petrův, Helena: Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava 1939 - 1941. Praha 2000, s. 144.

československý právní řád“⁴³⁰ a bylo konstatováno, že „*Předpisy vydané v oblasti tohoto řádu v době, kdy československý lid byl zbaven své svobody (doba nesvobody), nejsou součástí československého právního řádu. Doba nesvobody jest doba ode dne 30. září 1938 až do dne, který bude určen vládním nařízením (4.květen 1945)*“⁴³¹. Použitelnost některých právních předpisů z doby nesvobody upravoval zákon č. 195/1946 Sb., který ve své příloze vyjmenovával ty předpisy, jejichž použitelnost se rušila. Mezi ně patřily také nařízení omezující židy ve veřejném a společenském životě.⁴³²

Důsledkem realizace protižidovských opatření nebyla jen likvidace židů jako nerovnoprávné skupiny obyvatelstva, ale i likvidace základních hodnot práva, které se postupně omezilo na pouhou "*regulaci byrokratického systému, fungujícího ve jménu myšlenky národní myšlenky a nerovnosti ras*". I na protektorát lze vztáhnout Hitlerovo prohlášení, v němž konstatoval, že přijde den, kdy se stane hanbou být právníkem.⁴³³

⁴³⁰ http://cs.wikisource.org/wiki/%C3%A5stav%C3%AD_dekret_presidenta_republiky_ze_dne_3._srpna_1944,_%C4%8D._11._%C3%A5%99._v%C4%9Bst._%C4%8Dsl._o_obnoven%C3%AD_pr%C3%A1vn%C3%ADho_po%C5%99%C3%A1dku

⁴³¹ Tamtéž.

⁴³² <http://www.epravo.cz/top/clanky/vyznam-tzv-benesovych-dekretu-pro-obnoveni-povalecneho-pravniho-poradku-16719.html?mail>

⁴³³ Arendtová, Hannah: Eichmann v Jeruzalémě. Zpráva o banalitě zla. Praha 1995, s. 384.; Viz též: Petrův, Helena: Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava 1939 - 1941. Praha 2000, s.145.

7. Seznam pramenů a literatury

7.1. Archivní prameny:

- Národní archiv:
 - fond *Prezídium zemského úřadu* (207), sig. 8/1/82/17, kart. 938, 939.
 - fond *Prezídium ministerské rady*, sig. 1590, kart. 281, 786, 588, 589, 820 (Záležitosti týkající se židů - organizace, náboženské společnosti, vládní nařízení týkající se židů 1921 - 1942).
 - fond *Prezídium ministerské rady*, sig. 786, kart. 3153, 3414, 3415, 3416, 3417, 3418, 3419, 3420, 3421, 3422 (Organizace, činnost a právní postavení židů, protižidovské opatření za okupace a jiné záležitosti týkající se židů).
 - fond *Prezídium ministerské rady*, sig. 2949, kart. 4145.
 - fond *Úřad říšského protektora*, sig. 2, inv. č. 110, kart. 58 (Návrhy a zprávy týkající se tzv. židovské otázky 1940 - 1945).
 - fond *Úřad říšského protektora*, sig. I 1a b, kart. 8, 11 (Styk s židovským obyvatelstvem, postavení židů v protektorátní správě, návrhy a překlady německých zákonů a nařízení platných v protektorátu).
 - fond *Úřad říšského protektora*, sig. I-3b 5801, kart. 388, 389 (Právní postavení židů ve veřejném životě Protektorátu Čechy a Morava).
 - fond *Úřad říšského protektora*, sig. I-3b 5880, kart. 390 (Osnova dalších nařízení o židech a židovských míšencích v Protektorátu Čechy a Morava).
 - fond *Policejní ředitelství v Praze*, sig. A 493/30, A 574/8, A 532/6, A 272/6, B 59, B 1685/41, E 3/2, E 74/1, E 3/3, FF 48/2, F 52/4, F 49/2, Z 28.
 - fond *Ministerstvo průmyslu obchodu a živností*, kart. 174, 312.
 - fond *Národní souručenství*, kart. 11.
 - fond *Národní správa majetkových podstat*, kart. 286.
 - fond *Národní soud*, kart. 22.

- Památník národního písemnictví:

- fond *Jiří Weil*, osobní fond (soupis M. Zahradníková, 1996).

- Židovské museum v Praze:

- fond *Dokumenty persekuce*, inv.č.1, kart. 1-2 (Soubor zákonů, nařízení, vyhlášek a oběžníků, týkajících se protektorátních Židů).

- fond *Dokumenty persekuce*, inv.č.3, kart.3 (Nařízení říšského protektora Protektorátu Čechy a Morava).

- fond *Dokumenty persekuce*, inv.č. 5, kart. 3 (Soubor nařízení protektorátní vlády a výnosu jejich ministerstev 1939 - 1943).

- fond *Dokumenty persekuce*, inv. č. 6, kart. 4 (Nařízení protektorátní vlády 1939 - 1944).

- fond *Dokumenty persekuce*, inv. č. 17, 18, 19, 20a, 20b, kart. 8 (Autonomní protektorátní orgány, nařízení a výnosy týkající se židů, říšské zákony a nařízení).

- fond *Dokumenty persekuce*, inv. č. 44, kart. 14 (Omezování občanských práv židů – jednání o protižidovských opatřeních a jejich realizaci - spisy jednotlivých československých, protektorátních i německých úřadů a jednotlivých organizací a spolků, 1938 – 1942).

- fond *Dokumenty persekuce*, inv. č. 54, kart. 16 (Protesty proti nacistickým opatřením 1938 - 1939).

7.2. Prameny práva:

Nové zákony a nařízení protektorátu Čechy a Morava 1939 - 1942.

Říšský zákoník 1939 - 1945.

Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava 1939 - 1943.

Sbírka (Věstník) nařízení pro Čechy a Moravu 1939 - 1943.

Věstník ministerstva vnitra 1939 - 1941.

Věstník nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě 1939 - 1943.

7.3. Pramenné edice:

Acta occupationes Bohemiae et Moraviae. Dokumenty z historie československé politiky 1939 – 1943, s. I - II, ed.: Libuše Otahalová, Milada Červínková, Praha 1996.

Čelovský, Boris: So oder so. Řešení české otázky podle německých dokumentů 1933 - 1945. Druhé vydání, Šenov u Ostravy 1997.

Československo a norimberský proces. Hlavní dokumenty norimberského procesu zločinech nacistů proti Československu. Praha 1996.

Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa I. (1918 – 1945), ed.: Ján Grónský, Jiří Hřebejk, Praha 1997.

Heydrichova okupační politika v dokumentech, ed.: Zdenka Linhartová, Jaroslava Milotová, Vlasta Měšťánková, Praha 1987.

Chtěli nás vyhubit. Dokumenty o nacistické vyhlazovací a germanizační politice v českých zemích za druhé světové války, ed.: Václav Král, Karel Fremnund, Praha 1961.

Kárný, Miroslav - Milotová, Jaroslava: Anatomie okupační politiky v "Protektorátu Čechy a Morava". Dokumenty z období říšského protektora Konstantina von Neuratha. In: Sborník k problematice dějin imperialismu, sv. 21, Praha 1987, s. 1 - 17.

Kárný, Miroslav - Milotová, Jaroslava - Kárná, Margita: Protektorátní politika Reinharda Heydricha. Praha 1991.

Kárný, Miroslav - Milotová, Jaroslava: Od Neuratha k Heydrichovi (Na rozhraní okupační politiky hitlerovského Německa v "Protektorátu Čechy a Morava"). In: Sborník archivních prací, 39, 1989, s. 281 - 394.

Krejčová, Helena - Svobodová, Jana - Hyndráková, Anna: Židé v protektorátu. Hlášení židovské náboženské obce v roce 1942, Dokumenty, Praha 1997.

Mišťíková, Alena – Šustek, Vojtěch: Josef Pfitzner a protektorátní Praha v letech 1939 – 1945 (Deník Josefa Pfitznera, Úřední korespondence Josefa Pfitznera s Karlem Hermanem Frankem). Praha 2005, sv. 1.

Schelle, Karel: Československé dějiny státu a práva v dokumentech V. Druhá republika (1938 - 1939). Brno 1993.

Schelle, Karel: Československé dějiny státu a práva v dokumentech VI. Období nesvobody (1939 - 1945). Brno 1993.

Šustek, Vojtěch: Josef Pfitzner a protektorátní Praha v letech 1939 – 1945 (Měsíční situační zprávy Josefa Pfitznera). Praha 2005, sv. 2.

7.4. Internetové zdroje:

<http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/laws>

<http://www.holocaust.cz/cz2/resources/recollections/recollections>

http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/antisemitism/cz_pbm/cz_pbm

http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/antisemitism/cz_2rep/cz_2rep

<http://www.holocaust.cz/cz2/victims/victims>

<http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/pbm/rp19390316>

http://cs.wikisource.org/wiki/%C3%9Astavn%C3%AD_dekret_presidenta_republiky_ze_dne_3._srpna_1944,_%C4%8D._11_%C3%9A%C5%99._v%C4%9Bst._%C4%8Dsl._o_obnoven%C3%AD_pr%C3%A1vn%C3%ADho_po%C5%99%C3%A1dku

7.5. Periodický tisk:

A - Zet

Árijský boj

Brázda

České slovo

Expers

Lidové listy

Lidové noviny

Národní listy

Národní politika

Naše politika

Nový večerník

Obrana národa

Polední list

Právo lidu

Pražské noviny

Rozvoj

Venkov

Vlajka

Židovské listy (Jüdisches Nachrichtenblatt), 1939 - 1943).

7.6. Memoárová literatura

Brod, Toman: Ještě, že člověk neví, co ho čeká. Života běh mezi roky 1929 - 1989. Praha 2007.

Černý, Václav: Křik koruny české. Paměti 1938 - 1945, Brno 1992.

Demetz, Peter: Mein Prag. Erinnerungen 1939 bis 1945. Wien 2007.

Deníky Jiřího Ortena. Praha 1958.

Feder, Richard: Židovská tragédie: dějství poslední. Kolín 1947.

Feierabend, Karel, Ladislav: Politické vzpomínky I - III. Brno 1994 - 1996.

Feierabend, Karel, Ladislav: Ve vládě protektorátu. New York 1964.

Kaufmannová, Heda: Léta 1938 - 1945. Válečné vzpomínky. Praha 1999.

Klánský, Josef: Přežil jsem Hitlera. Praha 1992.

Lágus, Karel - Polák, Josef: Město za mřížemi. Praha 1964.

Táborský, Eduard: Pravda zvítězila. Praha 1947.

Táborský, Eduard: Prezidentův sekretář vypovídá. Deník druhého zahraničního odboje. Zürich 1983.

Zpověď K. H. Franka. Praha 1946.

7.7. Odborná literatura

Arendtová, Hannah: Eichmann v Jeruzalémě. Zpráva o banalitě zla. Praha 1995.

Bartoš, Josef: Arizace židovského majetku v Olomouci v roce 1939. In: Terezínské studie a dokumenty 2000, Praha 2000, s. 297 - 308.

Brandes, Detlef: Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939 - 1945. Praha 1999. (Brandes, Detlef: Die Tschechen unter deutschem Protektorat. München 1969.)

Čapková, Katerina – Frankl, Michal: Nejisté útočiště. Československo a uprchlíci před nacismem 1933 – 1938. Praha-Litomyšl 2008.

Čermáková, Radka: Druhá republika – okleštěný stát v mizející Ev ropě. In: Židovská menšina za druhé republiky. Praha 2007, s. 9 - 20.

Český antifašismus a odboj. Praha 1988.

Essner, Cornelia: Die „Nürnberger Gesetze“ oder die Verwaltung des Rassenwahns 1933-1945. Paderborn 2002.

Frankl, Michal: Nejisté útočiště – Československo a uprchlíci před nacismem 1933-1938. Praha 2008.

Frankl, Michal: Židé přes palubu. Konstrukce „židovské otázky“ za druhé republiky. In: Dějiny a současnost, 31/2009, č. 3, s. 38 - 41.

Gebhart, Jan - Kuklík, Jan: dramatické i všední dny protektorátu. Praha 1996.

Gebhart, Jan – Kuklík, Jan: Druhá republika 1938-1939. Praha-Litomyšl 2004, str. 188.

Gruner, Wolf: Protektorát Čechy a Morava a protižidovská politika v letech 1939-1941. Místní iniciativy, opatření na regionální úrovni a rozhodnutí ústředních orgánů na území „Velkoněmecké říše“. In: Terezínské studie a dokumenty 2005, Praha 2005, s. 25 - 58.

Hampel, Jens: Osud Židovského obyvatelstva v Jihlavě. In: Terezínské studie a dokumenty 1998, Praha 1998, s. 97 - 118.

Hilberg, Raul: Die Vernichtung der europäischen Juden. Frankfurt am Main 1990.

Holátková, Marie: Koncept českého árijství v druhé republice a na počátku protektorátu. Diplomová práce, Fakulta mezinárodních vztahů VŠE, Praha 2006.

Honzík, Miroslav: Za Heydrichem otazník. Praha 1989.

Johnson, Paul: Dějiny židovského národa. Praha 1995.

Jurášek, Stanislav: Právní a hospodářské postavení židů v Protektorátě Čechy a Morava. In: Právník 1940, sešit 9, s. 452 - 461, sešit 10, s. 493 - 512.

Kárný, Miroslav: Konečné řešení. Genocida českých židů v německé protektorátní politice. Praha 1991.

Kárný, Miroslav: K otázce sociální demagogie v Heydrichově protektorátní politice. In: Slezský sborník 82, 1984, č. 1, s. 1 - 22.

Kárný, Miroslav: Vyřazení židů z veřejného života protektorátu a historie „čestného árijství“. In: Terezínské studie a dokumenty, Praha 1998, s. 7- 39.

Kárný, Miroslav: Politické a ekonomické aspekty židovské otázky v pomnichovském Česko-Slovensku. In: Sborník historický, 1989, s. 171 – 212.

Kárný, Miroslav: Die Protektoratsregierung und die Verordnung des Reichsprotectors über das jüdische Vermögen. In: Judaica Bohemiae 29, 1993 (vyd. 1994), s. 54 - 66.

Kárný, Miroslav: Vorgeschichte der Regierungsverordnung über die Rechtsstellung der Juden im Öffentlichen Leben, In: Judaica Bohemiae 30 - 31, 1994 - 1995 (vyd. 1996), s. 108 - 117.

Knapp, Viktor: Problém nacistické právní filozofie. Praha 1997.

Kural, Václav: Místo společenství konflikt! Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1939-1945). Praha 1994.

Kutnar, František: Geneze Brázdy. Praha 1992.

Maršálek, Pavel: Protektorát Čechy a Morava (Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939 - 1945). Praha 2002.

Milotová, Jaroslava: K historii Neurathova nařízení o židovském majetku. In: Terezínské studie a dokumenty 2002, Praha 2002, s. 63 - 94.

Milotová, Jaroslava: Protektorátní tisk a židovská otázka. In: Terezínské studie a dokumenty 1996, Praha 1996, s. 129 – 153.

Milotová, Jaroslava: Okupační aparát a příprava transportů do Lodže. In: Terezínské studie a dokumenty 1998, Praha 1998, 42 - 66.

Nečas, Ctibor: Cikánský tábor v Letech (1942 - 1943). Dějiny a současnost, 1995, č. 1, s. 26 - 28.

Nováček, Jan: Německý fašismus a cikánská otázka. In: Dějiny a současnost, 1967, č. 8, s. 38 - 39.

Odboj a revoluce 1938 – 1945, Praha 1965.

Pasák, Tomáš: Pod ochranou říše. Praha 1998.

Pasák, Tomáš: Vstup německých vojsk na české území v roce 1939. ČČH, 1969, č. 2, s. 161-184.

Petrův, Helena: Právní postavení Židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941). Praha 2000.

Pojar, Miloš – Soukupová, Blanka – Zahradníková, Marie: Židovská menšina za druhé republiky. Praha 2007.

Rataj, Jan: O autoritativní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939. Praha 1997.

Rataj, Jan: Český antisemitismus v proměnách let 1918-1945. In: Židé v české a polské společnosti. Praha 1999, s. 45 - 64.

Rataj, Jan: Československá politika v druhé republice – kritický pohled na zneuznání češství. In: Židovská menšina za druhé republiky, Praha 2007, s. 21-44.

Rataj, Jan – Klimek, Antonín – Zudová-Lešková, Zlatica: Z druhé republiky I. - II. Praha 1993.

Rothkirchenová Livie: Osud Židů v Čechách a na Moravě v letech 1938-1945. In: Osud Židů v protektorátu 1939-1945. Praha 1991, s. 17 - 79.

Schmoller, Gustav von: Heydrich im Protektorat Böhmen und Mähren. In: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte, 1979, č. 4, s. 624 - 645.

Sládek, Oldřich: Od ochrany ke konečnému řešení. Nacistický teror v českých zemích v letech 1939 – 1945. Praha 1983.

Sobota, Emil: Co to byl protektorát? Praha 1946.

Soukupová, Blanka: Češi židé mezi Mnichovem a 15. březnem 1939. In: Židovská menšina za druhé republiky. Praha 2007, s. 84 - 98.

Svátek, František: Koncept totalitarismu a historikové skepse. In: Stránkami soudobých dějin, Sborník statí k pětadesátinám Karla Kaplana, Praha 1993.

Šisler, Stanislav: Příspěvek k vývoji a organizaci okupační správy v českých zemích v letech 1939 – 1945. In: Sborník archivních prací, Praha 1963, roč. 2, č. 8, s. 46 - 95.

Tomášek, Dušan: Deník druhé republiky. Praha 1988.

Tomášek, Dušan – Kvaček, Robert: Causa Emil Hácha. Praha 1995.

Vondra, Roman: Vývoj systému MHD na území hlavního města Prahy v letech 1918 - 1945. Diplomová práce, Praha 2002.

Zeman, Adolf: Českoslovenká golgota. Praha 1947.

8. Seznam příloh

Příloha 1: Vyhláška Policejního ředitelství v Praze ze dne 14. srpna 1939 a policejní protokoly týkající se porušení tohoto nařízení MUDr. Haunšem Edelem a Viktorem Arnsteinem. Fotografie a informace o těchto osobách.

Příloha 2: Vyhlášky Policejního ředitelství v Praze týkající se zákazu vstupu do sadů, zahrad a lesů v Obvodu Velké Prahy. Protokol o porušení tohoto nařízení Sárrou a Berekem Fleiszerovými. Fotografie a informace o těchto osobách.

Příloha 3: Vyhlášky Policejního ředitelství v Praze týkající se omezení nákupní doby pro neárijce. Policejní protokol o porušení tohoto nařízení Marií Ecksteinovou. Fotografie a informace o této osobě.

Příloha 4: Vyhlášky Policejního ředitelství v Praze týkající se dopravy židů pouliční drahou a odevzdání řidičských průkazů. Zpráva o odevzdání řidičského průkazu Gustavem Adlerem. Fotografie, řidičský průkaz a informace o této osobě.

Příloha 5: Vyhláška Policejního ředitelství v Praze zakazující židům pohybovat se v určitých dnech v blízkosti Pražské plodinové bursy. Policejní protokol o potušení tohoto nařízení Edvardem Aschermannem. Fotografie a informace o této osobě.

Příloha 6: vyhláška zakazující židům prodlévat na obou březích Vltavy v úseku mezi Železničním mostem na Smíchově a Hlávkovým mostem. Policejní protokol o porušení tohoto nařízení Helenou Fišerovou. Fotografie a informace o této osobě.

Příloha 7: Vyhlášky Policejního ředitelství v Praze týkající se zákazu vstupu do knihoven, veřejně přístupných sbírek, museí, výstav, čítáren, obrazáren, archivů a podobně. Policejní protokol o zadržení Bedřišky Eggerové, jež nařízení porušila. Fotografie a informace o této osobě.

Příloha 8: Policejní nařízení o označení židů hvězdou ze dne 1. září 1941. Policejní protokol s Josefem Fau, který toto nařízení porušil. Fotografie a informace o této osobě a celé jeho rodině.

Příloha 1

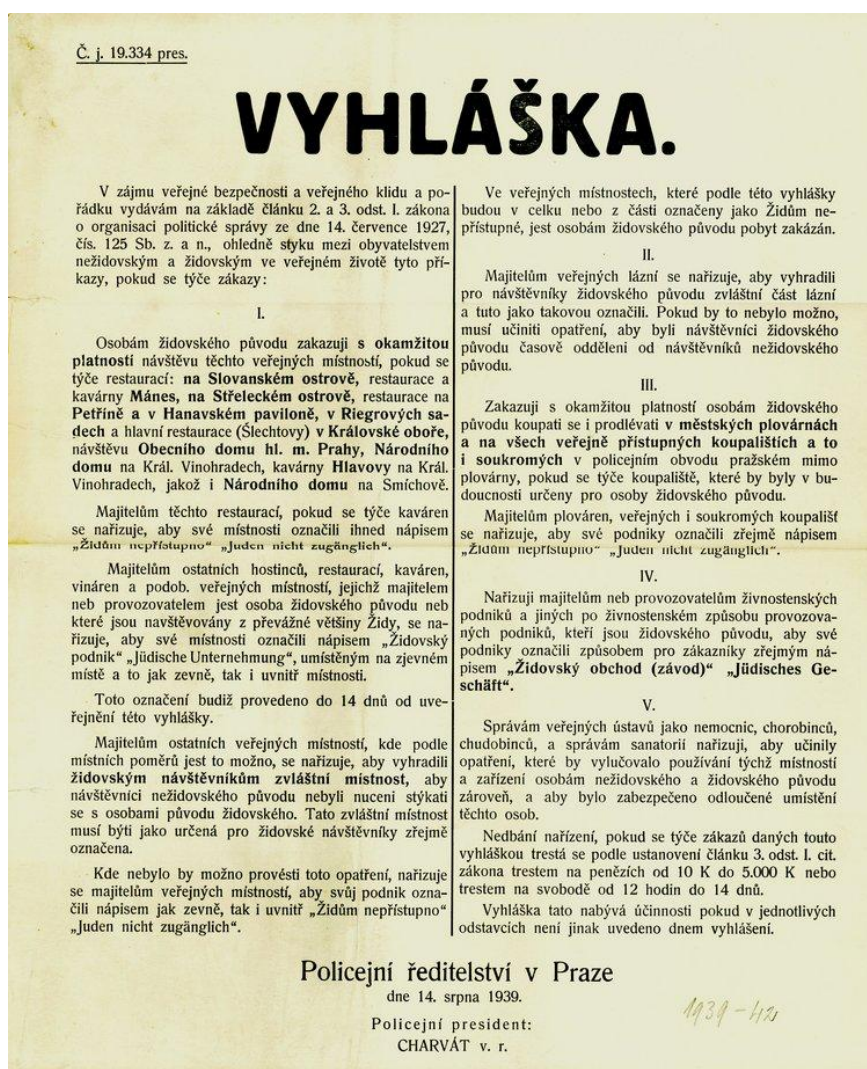
Vyhláška Policejního ředitelství v Praze ze dne 14. srpna 1939 a policejní protokoly Hanuše Edela a Viktora Arnsteina týkající se porušení tohoto nařízení.

Zdroj: NA, f. PZÚ, sig. 939.

<http://www.holocaust.cz/cz2/victims/document/44975>

NA, f. PŘP, sig. E 36/3.

<http://www.holocaust.cz/cz2/victims/document/23029>

V Praze nařídilo
Prezídium Zemského úřadu
dne 5. srpna 1939, že židé
smějí navštěvovat hostinské
provozovny jen tehdy,
mají-li tyto zvláštní
prostory přístupné jen
židům.

Dne 14. srpna pak
následovala vyhláška
Policejního ředitelství
v Praze o styku mezi
židovským a nežidovským
obyvatelstvem ve veřejném
životě, která obsahovala
konkrétní pokyny pro
provoz jednotlivých
zařízení.

VII. Vyznačení tobu, co se pokládá za prokázané a čím	VIII. Obsah a datum nálezu, vyznačení předpisu přestoupného a potvrzení úřední	IX. Náhrada, která se nálesem přisuzuje
<p><i>Středním obřad a obřadním obřadním maže se za prokázané, že Hanuš Edel, manipuloval redypráci zakradu ač tato ne- byla opatřena náhr- dou, že jest zvláštní přisuzena.</i></p>	<p><i>Hanuš Edel</i></p> <p>uznává se vinným přestupku, ve IV. sloupci naznačeného a odsuzuje se podle zákona ze dne 14. července 1927, čis. 125 Sb. z. a n. — min. naš. ze dne 30. září 1927, č. 108 f. z. — 8-60-žák- se dne 20. března 1935, č. 61-Sb. z. a n.</p> <p>k pokutě 1000,- Kč pro státní pokladnu.</p> <p>při nedobytnosti k trestu vězení na <i>4 roky.</i></p> <p>Z tohoto nálezu lze se odvolat k zemskému úřadu v Praze. Odvolání muslo by býti do 24 hodin po prohlášení tohoto nálezu ohlášeno a ve lhůtě dalších 3 dnů u okresního policejního ko- misariátu v <i>Bubenči</i> u políc. ředitelství v podáno.</p> <p>Okr. pol. komis. v <i>Bubenči</i> Políc. ředit. v dne <i>19. července 1940.</i> <i>Kubíly</i></p>	

V. Zda se obviněný přiznal anebo jak se ospravednil Dne <i>19. 11.</i> 1940.	VI. Výpovědi svědků a znaků pro obviněného nebo proti němu Dne <i>19.</i> 1940.
<p><i>Dne 14. 11. 1940 odpověděl jsem pouze slovně (překročil pouze hranice pobyt. zakradu) do zakradu re- duvace, že zakradu v Bubenči, abych se zastal státního, že tato zakrada jest přisuzena manipulaci, při čemž jsem a dělí jsem náhodou rukou před zakradou. Tímto okamžikem se mnou rukou držel a dle mne, jakoby přišel na způsob pol. regimenu.</i></p> <p><i>C. m. Kubíly</i></p>	<p><i>Ku</i></p>

Hanuš Edel se narodil 16. února 1899 jako Chanin Halpern v obci Rava Ruska v Haliči. V roce 1916, podobně jako mnoho dalších haličských židů, utekl před přesuny fronty a pogromy a od té doby žil v Praze. V červnu 1929 se oženil s Olgou Lebenhardtovou, s níž měl dcery Moniku a Dagmar. V roce 1930 si změnil jméno na Hanuš Edel. Po útěku do Prahy vystudoval medicínu a od roku 1928 působil jako vedoucí tuberkulózního oddělení první německé lékařské kliniky. V listopadu 1936 si otevřel soukromou lékařskou praxi v Žitné ulici v Praze, kde zároveň s rodinou bydlel. V červenci 1943 byl spolu s manželkou a oběma dcerami deportován do terezínského ghetta,

odkud byli v říjnu 1944 všichni odvezeni do koncentračního a vyhlazovacího tábora v Osvětimi, kde byli zavražděni. Manželce Olze bylo v té době 46 let, dceři Monice 11 a nejmladší Dagmar 6 let.

Čís. jedn. 2269/K

I. Číslo běžné	II. Obviněného	III. Žalobců, poškozených nebo udávajících	IV. Vyznání přestupku z něhož je vina
	<p>jméno a příjmení <u>Viktor Arnstein</u> zaměstnání <u>ředitel Weimannových závodů, s. r. o.</u> dne <u>6. VIII. 1939</u> v <u>Mladé Vožici</u> narozen, do <u>Mladé Vožice</u> okr. <u>Středočeský</u> přís. listem <u>Středočeský 922</u></p> <p>Poměry rodinné, majetkové a výdělkové: <u>žije s manželkou, 3 dětí, 3000 K, bez</u> <u>opětelnosti.</u></p> <p>Trestán: <u>nebyl nikdy trestán</u></p>	<p>jméno a příjmení _____ zaměstnání _____ bytem v _____ rodopis (podle potřeby) _____</p>	<p>čl. zák. ze dne 14. července 1927, č. 125 Sb. z. a n.</p> <p>§ řádu uličního a jízdního pro pol. obvod pražský ze dne 2. srpna 1931, č. 9001/31.</p> <p>§ vlády, nař. ze dne 27. března 1939, č. 106 Sb. z. a n. o ochraně zvířat proti týrání.</p> <p>§ zák. ze dne 26. března 1935, č. 81 Sb. z. a n. o jízdě motocykly a vozidly.</p> <p>§ vlády, nař. ze dne 19. října 1935, č. 203 Sb. z. a n., jímž se pro- vádí zákon o jízdě motocykly a vozidly.</p> <p><u>Protokol ze dne 19. července 1940</u> <u>zasedání policejního sboru</u> <u>zasedání ze dne 14. VII. 1939</u> <u>č. j. 19.337/39 pr.</u></p>

Viktor Arnstein se narodil 6. srpna 1881 v Mladé Vožici na Táborsku, později se usídlil v Praze. Před okupací pracoval jako ředitel Weimannových závodů. Dne 11. února 1920 se oženil s Herminou Bergweinovou, manželství však zůstalo bezdětné. Viktor Arnstein byl dne 26. října 1941 deportován z Prahy do Lodže, kde zahynul.

Protokol ze dne 19. Července 1940 zaznamenává přestupek Hanuše Edela, který byl zadržen strážníkem, v okamžiku kdy vycházel ze Zahradní restaurace Na Šatovce v Praze, jež byla označená „Židům nepřístupno“. Hanuš Edel byl uznán vinným pro porušení zákazu vstupu do restaurací a kaváren a potrestán pokutou 1000 K. V podstatě stejného přestupku se dopustil také Viktor Arnstein, který dne 19. července 1940 navštívil nádražní restauraci Na Šatovce v Dejvicích, ač byla označena nápisem "židům přístupno". Podle vlastních slov byl prý dříve ujištěn, že se tam nalézá oddělení pro neárijce. Poté co byl Arnstein zadržen strážníkem a předveden na policejní stanici v Bubenči mu byla uložena pokuta ve výši 700 K.

Příloha 2

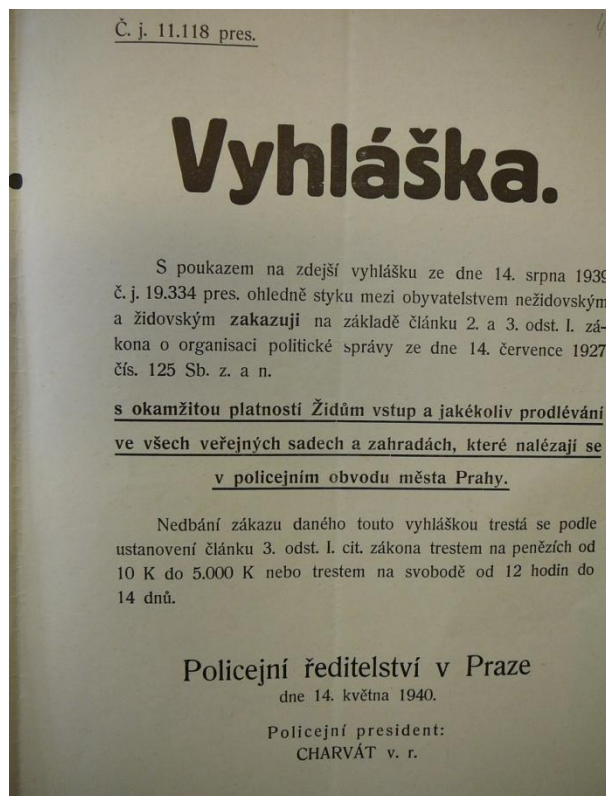
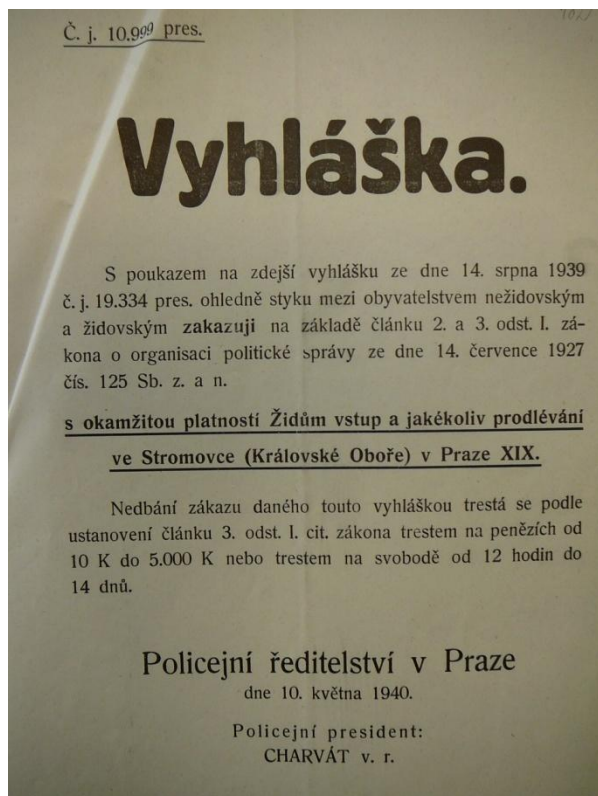
Vyhlášky Policejního ředitelství v Praze týkající se zákazu vstupu do sadů, zahrad a lesků v Obvodu Velké Prahy a policejní protokol Sára a Bereka Fleischerových týkající se porušení tohoto nařízení.

Zdroj: NA, f. PŘP, sig. E 74/1.;

<http://www.holocaust.cz/cz2/victims/document/25402>

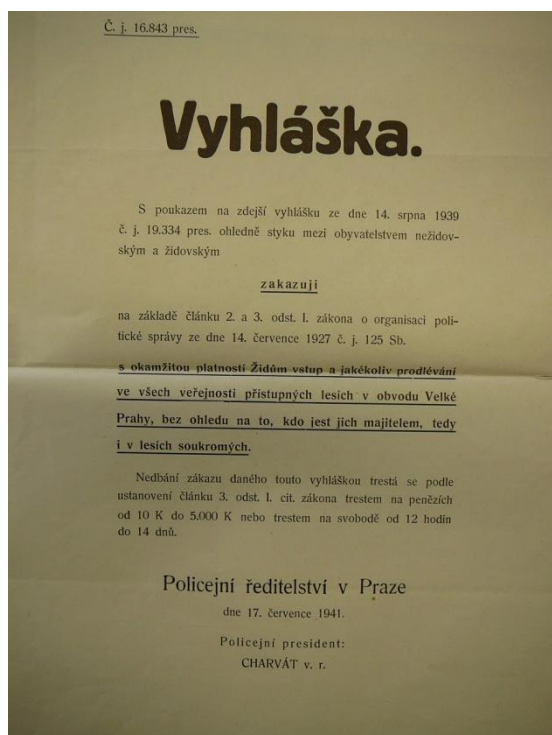
NA, f. PMR, kart. 588

http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/public_places/parky

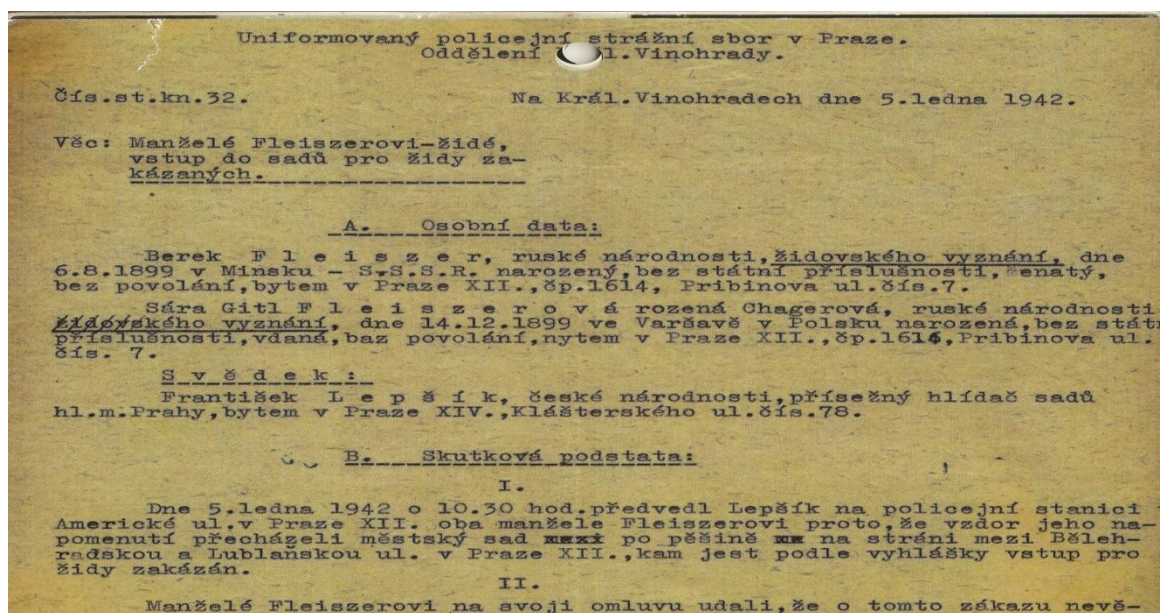
Dne 10. května 1940 došel prezídiu Zemského úřadu v Praze fonogram z ministerstva vnitra oznamující, že byl udělen pokyn aby bezodkladně zakázal židům vstup do Stromovky. Zemskému úřadu bylo dáno za úkol zařídit, aby do následujícího dne do 12 hodin (poledne) bylo správou Stromovky vyvěšeno u všech tamějších vchodů, jakož i na cestách uvnitř sadu na zvláštních vývěsních tabulích 50 zmíněných vyhlášek.

O čtyři dny později následovala vyhláška, jenž všeobecně zakazovala židům jakýkoli vstup a prodlévání ve všech veřejných sadech a zahradách, které se nalézaly v policejním obvodu města Prahy.

Dne 12. června 1940 zažádala Árijská kulturní jednota v Praze o uzavření krčského lesa a Šárky pro židy, což odůvodnila zjištěním, že se zde pohybuje nepřiměřeně velké procento neárijců.

Dne 14. června 1941 žádalo ministerstvo vnitra, aby byl tento zákaz rozšířen také na lesy hraničící s obvodem Praha - venkov.

Berek Fleiszer se narodil 6. srpna 1899 v Minsku, odkud během první světové války utekl do německého Magdeburku. Sára či též Gitl Fleszerová se narodila 14. prosince 1899 ve Varšavě, odkud v roce 1919 odešla za prací do Německa. Po nástupu nacistů byli v roce 1934 vypovězeni a utekli do Prahy. Zde dostávali skromnou podporu od Židovského pomocného komitétu, který se staral o židovské uprchlíky. Počátkem srpna 1942 byli oba deportováni z Prahy do terezínského ghetta, odkud však byli o dva týdny později posláni do ghetta v Rize.

Dne 5. ledna byli manželé Fleiszerovi udáni hlídačem městských sadů a zadržení policií za průchod po pěšině v parku spojující Bělehradskou a Lublaňskou ulici. Oběma jim byl uložen peněžitý trest ve výši 1000 K.

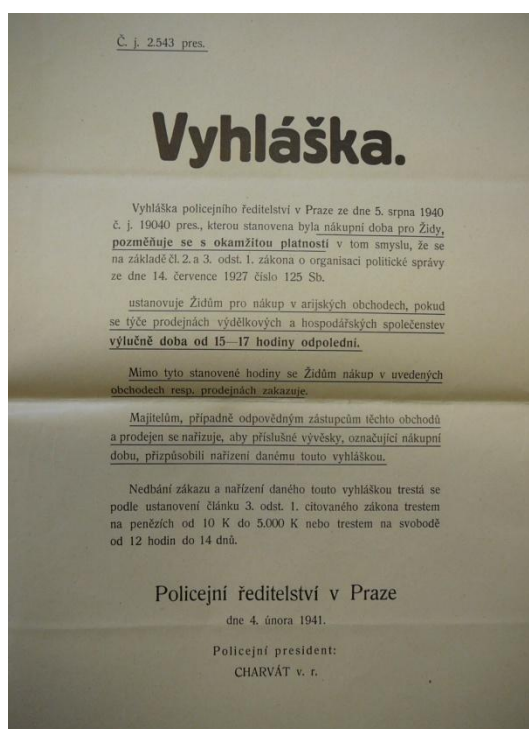
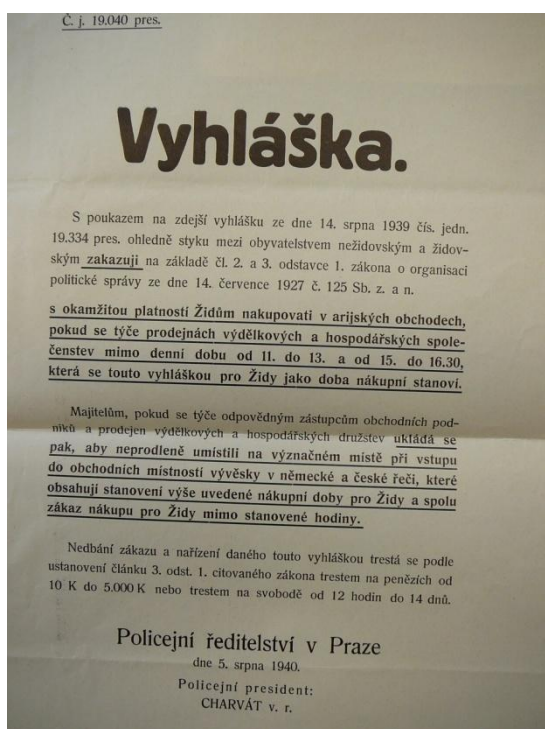
Příloha 3

Vyhlášky policejního ředitelství týkající se omezení nákupní doby pro neárijce a policejní protokol Marie Ecksteinové, jež se proti tomuto nařízení provinila.

Zdroj: NA, f. PRP, sig. E 258/3.;

<http://www.holocaust.cz/cz2/victims/document/25708>

<http://www.holocaust.cz/cz2/victims/person/1295971>

Dne 9. července 1940 byl vyhláškou zajištěn zákaz nákupu židů v árijských obchodech mimo stanovenou denní dobu. Určení nákupní doby pro jednotlivé města a oblasti bylo svěřeno k posouzení místním úřadům, přičemž pozornost měla být věnována také názorům místních živnostenských společenstev a taky mělo být dbáno na to, aby stanovená doba nebyla za žádných okolností přeložena na ranní hodiny. Příslušná vyhláška vyšla v Praze 5. srpna 1940 a s okamžitou platností zakazovala židům nakupovat v árijských obchodech mimo dobu od 11 do 13 hodin a od 15 do 16:30. O půl roku později došlo k další úpravě stávajícího nařízení, a to z důvodu údajných nepříjemných incidentů mezi židovským a árijským

A black and white portrait photograph of a woman with short, wavy hair, wearing a dark jacket over a patterned blouse. She is looking slightly to the left of the camera.

Am 4. Oktober 1941	um 8.30 Uhr	wurde in Prag III.	Polizeikommissariat Gasse
<u>ANGEHALTEN</u>			
wegen			
Name	Marit Anny Bokstein	geborene	Luotig
geb. am	4.9.1896	in	Tuschkau
gestuft in	dito	Bezirk	dito
Heimatgemeinde	Prag	Bezirk	Prag
Stand	Eltern	Nationalität	Jüdisch
		Konfession	Jüdisch
Beruf	Fräulein	wohnhaltig	Prag III. Melisarskass No. 9.
Schulbildung	4 Klassen Bürgerschule	Milit.-Dienst	keine
Eltern: Vater	Marik Luotig	Gatte (-in)	keine
		Kinder	
Beruf des Vaters	Gelehrter		
Mutter	Marie Bokstein geb. Heller	Bei Lebendigen (bis 14 Jahre):	
Wohnung d. Eltern	keine	Name des Vormundes	
Geschwister	keine	seine Wohnung	
		Vormundschaftsgericht	
Die Anhaltung führte durch			
Polizeibezirkskommissariat, Abteilung	IV.	durchsucht	keine
in Anwesenheit von Polizeibeamten E. Malik.			
Eigene Sachen:	153 K., Mantel, Spiegel, Füllfeder, Lorgnon, Taschentücher, Augenklammer, elektrische Lampe, Bürsten.	Corpora delicti:	
Personalbelege (Datum, Zahl, Ort und Behörde der Ausstellung):			
No. 69177, Melisarskass, Pragschein No. IV. d. 61. 25 aus Prag, Geburtschein No. 260 der jüd. Kultusgemeinde in Bessau, Melisarskass No. 14486 am 4.10. 1941 in Prag.			
Übernommen im Gefängnis der Sicherheits-Abt. am			
durchsucht von	untergebracht in der Zelle No. 6		Uhr
Nummer d. Häftlings	Fingerabdrücke:	Die Vernehmung hat angeordnet	

Marie Ecksteinová byla dopisem z 29. září 1941 adresovaném Policejnímu ředitelství obviněna z celé řady přestupků mezi nimi bylo i porušování nákupních hodin pro židovské obyvatelstvo. Na základě tohoto udání byla Marie dne 8. října 1941 zadržena a umístěna do vězení.

Příloha 4

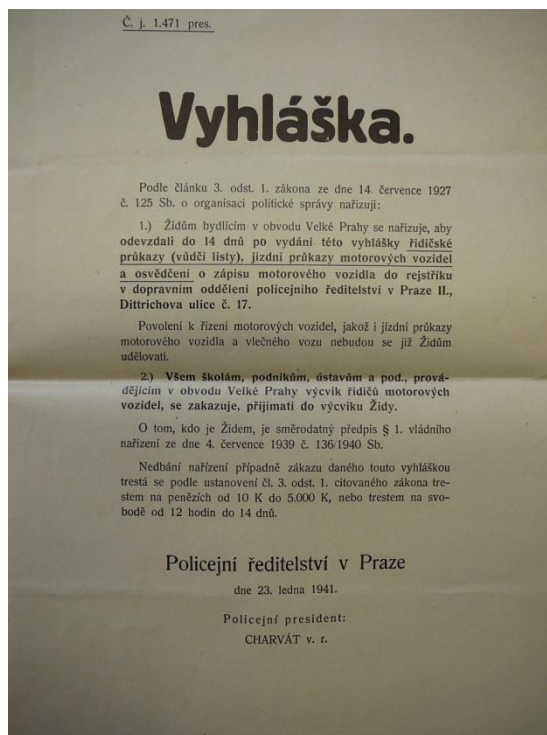
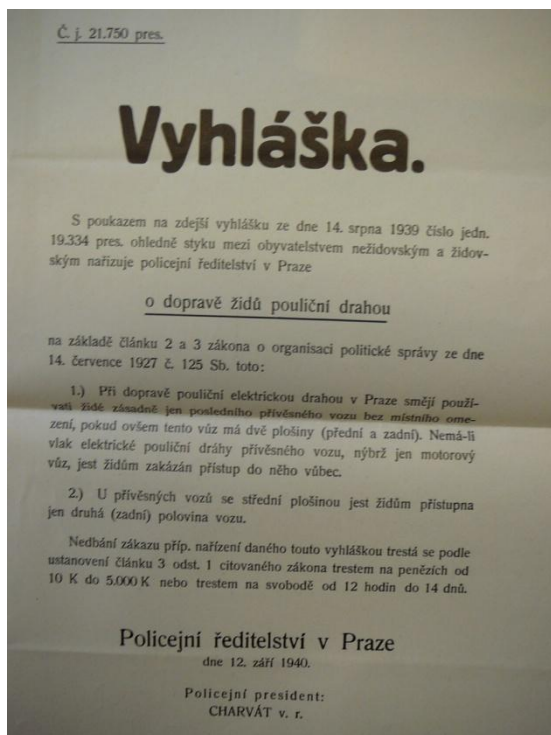
Vyhláška Policejního ředitelství v Praze o omezení dopravy židů pouliční drahou a zákaz řízení motorových vozidel židy a zpráva o odevzdání řidičského průkazu Gustavem Adlerem.

Zdroj: NA, f. PMR, kart. 588.

<http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/transport/tramvaje>

NA, f. PŘP, sig. A 175/I

<http://www.holocaust.cz/cz2/victims/person/1203190>

Výsledkem mnoha jednání bylo nařízení z 4. září 1940 o dopravě židů pouliční drahou. V jeho úvodu je upozorněno na fakt, že z důvodu zařazení různých typů jak motorových tak přívěsných vozů v místech, kde je zavedená pouliční doprava, nebude asi možné upravit tuto otázku zcela univerzálně. Pokud šlo o Prahu, vyšla vyhláška dne 12. září 1940 a židé podle ní směli používat pouze zadní plošinu přívěsného vozu.

Ministerstvo vnitra svým nařízením z 11. ledna 1941 uložilo okresním úřadům, jejím expoziturám a vládním policejním úřadům vydání vyhlášek, že židé jsou povinni odevzdat do 14 dnů ode dne publikace (data vyhlášky) řidičské průkazy, jízdní průkazy motorových vozidel a osvědčení o zápisu motorového vozidla do rejstříku. Příslušná vyhláška pro obvod hlavního města Prahy byla vydána 23. ledna 1941.

Cis. 4410.
ex 1930.

**Vysvědčení o zkoušce.
Prüfungszeugnis.**

K čís. zem. úřadu 46- H 809 15 ai 30- 22.112

Pan Herr Adler bytem v Plzeň, wohnhaft in Eger, 28. 2.

naroděn v Plzeň dne 25. 7. 1877.
geboren zu Plzeň in Böhmen am 25. 7. 1877.

podrobil se die § 23. min. nařízení z 28. dubna 1910, f. z. čís. 81, předepsané zkoušce jako
hat sich gemäß § 23 der Min.-Verordg. v. 28. April 1910, R.-G.-Bl. Nr. 81, der vorgeschriebenen Prüfung

samostatný řidič automobilů dne H. 28. 2. 1930. a prohlašuje se na
als selbständiger Führer von Kraftfahrzeugen am 28. 2. 1930. a prokládá se na

základě výsledků této zkoušky a jízdy zkoušební na
auf Grund des Ergebnisses der Prüfung und der auf einem

základě za způsobilého k samostatnému řízení
auf Grund der Probefahrt, zur selbständigen Lenkung von

automobilů s výbušným motorem.
Automobilwagen mit Explosionsmotor für befähigt erklärt.

V CHEBU, dne 10. 2. 1930.
EGER, am 10. 2. 1930.

Zkoušební komisař:
Der Prüfungs-kommissär:
Jg. Fröhner

**Vůdčí list.
Führerschein.**

C. 4410/144/14

Pan Herr Adler

prokázal výše uvedenou řidičskou zkouškou odbornou způsobilost a uděluje se mu tudíž die § 22.
hat auf Grund der vorstehend ausgewiesenen Ablegung der Führerprüfung die fadliche Befähigung

min. nařízení ze dne 28. dubna 1910, f. z. čís. 81, úřední povolení, by směl řídit
nachgewiesen, u. wird demselben im Sinne des § 22 der Min.-Verordg. v. 28. April 1910, R.-G.-Bl. Nr. 81,

die behördliche Bewilligung zur Führung von
Automobilwagen mit Explosionsmotor erteilt.

V Chebu, dne 17. 2. 1930.
Eger, am 17. 2. 1930.

Přednost policejního komisařství:
Der Vorstand des Polizeikommissariates:
Jg. J. J.

Dne 7. II. 1941 dostavil se do kanceláře dopravního úřadu
policejního ředitelství v Praze p. Gustav Adler
bytem v Praze III, Riechova 1020
a řádně se legitimovav odevzdal zde ve smyslu vyhlášky policej-
ního ředitelství ze dne 23. ledna 1941 č. j. 1471/ pres svj

ŘIDIČSKÝ PRŮKAZ

znající na jméno Gustav Adler
naroděn dne 25. 7. 1877 v Plzni okres 47
příslušný do Plzeň okres
bytem v Praze III, 1020
vydaný policejním ředitelstvím v 3
vládním policejním úřadem v Chebu
okresním úřadem v 1
dne 23. 2. 1930 pod č. r. 23117-14 prokazující jej k řízení
motorových vozidel kategorie II souborah 1 nákladních.

Odd. II. - 7. II. 1941

Gustav Adler se narodil dne 25. července 1877 v Plzni. Do okupace pracoval jako ředitel ekonomické společnosti pro průmysl a obchod. Z této funkce byl poté jakožto žid vyloučen. Gustav Adler žil v Praze na Vinohradech až do své deportace do Terezína dne 12. února 1942. Z Terezína byl zhruba o tři měsíce později dne 9. května 1942 odvezen do Sobibóru, kde zahynul.

Příloha 5

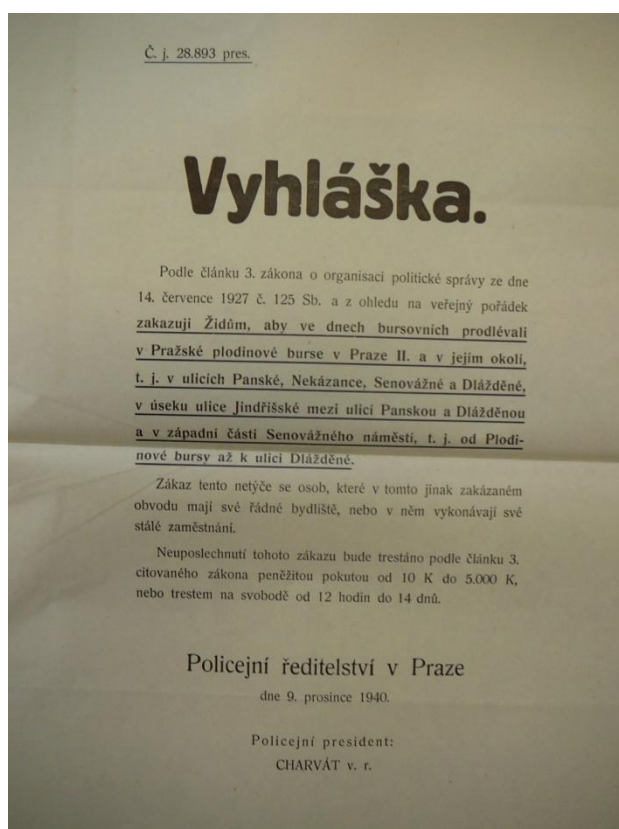
Vyhláška Policejního ředitelství v Praze zakazující židům pohybovat se v určených dnech v blízkosti Pražské plodinové bursy, policejní protokol Edvarda Aschermanna, který toto nařízení porušil.

Zdroje: NA, f. PZÚ, kart. 938.

http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/public_places/plodinova_burza

NA, f. PŘP, sig. A 574/8.

<http://www.holocaust.cz/cz2/victims/document/32046>

Podle návrhu nařízení z 10. listopadu 1940 bylo vypořádováno, že se židé v burzovních dnech zdržují ve velkých počtech v okolí burz a burzovních restauračních zařízení, patrně proto aby se účastnili tamějšího obchodu. Prezidium ministerstva vnitra informovalo Zemský úřad v Praze o opatření ministerstva zemědělství, které vylučovalo židy z funkcí a účasti na členství v Pražské plodinové burze. Příslušná vyhláška byla zveřejněna až 9. prosince 1940 a zakazovala s okamžitou platností židům, aby v burzovních dnech

prodlévali v Pražské plodinové burze v Praze II a jejím okolí - to znamená v ulicích Panské, Nekázenské, Senovážné a Dlážďené, v úseku ulice Jindřišské mezi ulicí Panskou a Dlážďenou a v západní části Senovážného náměstí, tedy od Plodinové burzy až k ulici Dlážďené. Tento

zákaz se netýkal osob, jež v tomto jinak zakázaném obvodu mají své řádné bydliště, nebo v něm vykonávají své řádné zaměstnání.

Dne 12. 4. 1942 o 8. hod. v Praze II ul. v Jindřišské ulici

ZADRŽEN (A) BYL (A)

pro překročení zákazu o zdržování se lidí při odhývání se plodin, bursy

Jméno	Edvard Aschermann	roz.	
nar. dne	20. 6. 1869	v	Příbrami
okř.		okr.	Příbram
domovská obec	Praha	okr.	Praha
stav	ženatý	národnost	československá
povolání	penzista	bytem	Praha XII, Malchovská 2p. 509
škola	obecná škola	voj. služba	
Rodiče: otec	Josef Mrtek	manželka	Emilie Blochová
povolání otce	obchodník	děti	Marie
matka	Marie	roz.	Neumannová
byl rodič	o	U osob mladistvých (do 18 let):	
sourozenci	Josef, Bernard,	Jméno poručníka	
		jeho byt	
		poručenský soud	
Zadržení provedl	polie. str. Jaroslav Navrka st. 3. 1098		
okr. pol. kom. odd.	prohlédnut	Michálka	v přítomnosti
Vlastní věci:		Dolůžné věci:	
Osobní doklady (datum, číslo, místo a řád vyhotovení):			
Společnost s			
Převzat	ve věznic odd. bezpeč. dne		o hod.
prohlédnut		umístěn	v cele č.
Číslo vězní:	Odkazy paní:	Zařízení nařídili:	

Edvard Aschermann byl penzista z Příbrami, který se narodil roku 1869. Roku 1902 uzavřel sňatek s Emílií Blochovou. Dne 12. února 1942 byl s manželkou deportován do Terezína a odtud v říjnu 1942 dále do Treblinky, kde zahynuli.

Edvard Aschermann porušil dne 15. dubna 1941 zákaz vstupu do okolí Pražské plodiny bursy, tedy konkrétně do Jindřišské ulice. Po svém zadržení a nařízení pokuty ve výši 2000 K nebo 7 dní vězení napsal odvolání, ve kterém se ospravedlňoval. Dne 12. května stejného roku přišlo vyrozumění Zemského úřadu v Praze, který jednoznačně zamítnul zproštění pokuty i jakékoli snížení trestní sazby, jelikož skutková podstata přestupku byla prokázána a ani zdůvodnění pana Aschermanna, proč k němu došlo, v žádném případě nepopírá vinu.

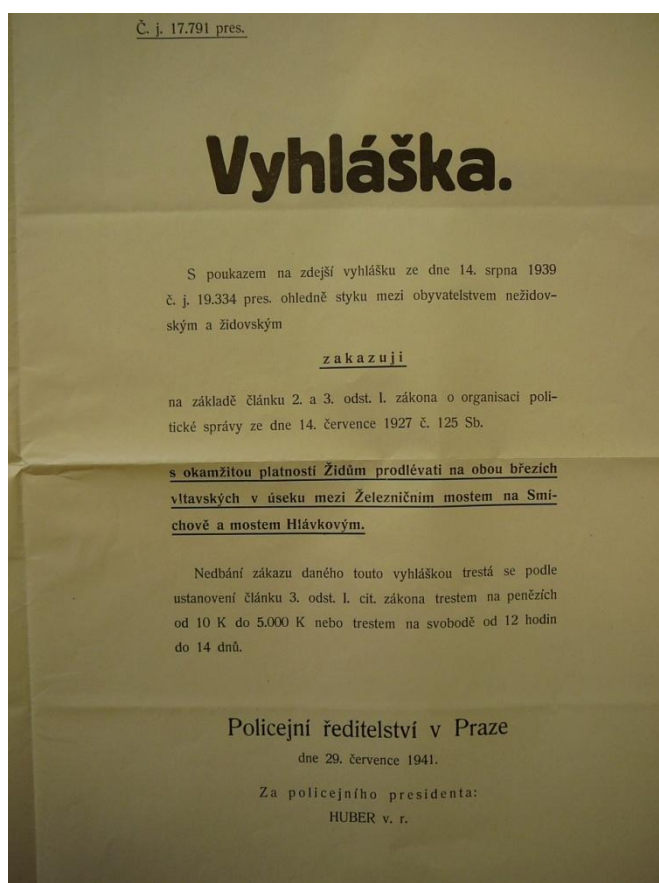
Příloha 6

Vyhláška zakazující Židům prodlévat na obou březích Vltavy a policejní protokol Heleny Fišerové týkající se porušení tohoto nařízení.

Zdroje: NA, f. PMR, kart. 588.

http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/public_places/brehy_vltava

<http://www.holocaust.cz/cz2/victims/person/1338338>

Brzy přišla na řadu také pražská nábřeží, na kterých se podle udání na stránkách novin pohybovalo velké množství neárijců. Tato situace byla vyřešena vydáním vyhlášky Policejního ředitelství v Praze dne 29. července 1941, jež neprodleně zakazovala Židům zdržovat se na obou vltavských březích v úseku mezi železničním mostem na Smíchově a Hlávkovým mostem.

Helena Fišerová rozená Königsteinová se narodila 10. listopadu 1893 v obci Piotrków v Polsku do rodiny rybáře. V roce 1923 žila v Karlových Varech, později v Hříškově u Loun. Vdala se za Maxe Fišera, který však v roce 1929 zemřel. Po jeho smrti se živila příležitostnými pracemi a kvůli finančním potížím byla často závislá na sociální podpoře židovské obce. Je možné se domnívat, že ze Sudet utekla do Prahy po Mnichovské dohodě, kde se zabydlela v Rybné ulici. Na počátku roku 1942 byla deportována do Terezína a o necelé dva měsíce později do vyhlazovacího tábora Treblinka, kde byla zavražděna.

Dne 10. února 1942 byla Helena Fišerová společně s další ženou židovského původu zadržena na Švehlově nábřeží v Praze, kudy společně táhly vozík s nákladem.

ZADRŽEN (A) BYL (A)	
pro zadržování se na Švehlově nábřeží v Praze II.	
jméno	Helena Fišerová, roz. Königsteinová
nar. dne	10. 11. 1893 v Petřicích
křtěn	v ...
domovská obec	Hříškov
státní občanství	židovské
náboženství	židovské
bytem	Praha I., Rybná ul. č. 14 vlastní byt.
školní vzdělání	ucházela se školy
voj. služba	...
Rodiče: otec	Chaim Josef Königstein
povolání otce	rybářem
matka	Razel, roz. Balzamo
byť rodičů	...
sourozenci	Jacob, Froim, Janche, ...
Chifra	...
manžel-ka	Maximilian Fišer
děti	...
U osob mladistvých (do 18 let):	
Jméno poručníka	...
jeho byt	...
poručenský soud	...
Zadržení provedl pol. str. Jan Vacula, sv. č. 3787	
okr. pol. kom., odd.	III.
prohlédnut	...
v přítomnosti	...
Vlastní věci:	Dolůžné věci:

Příloha 7

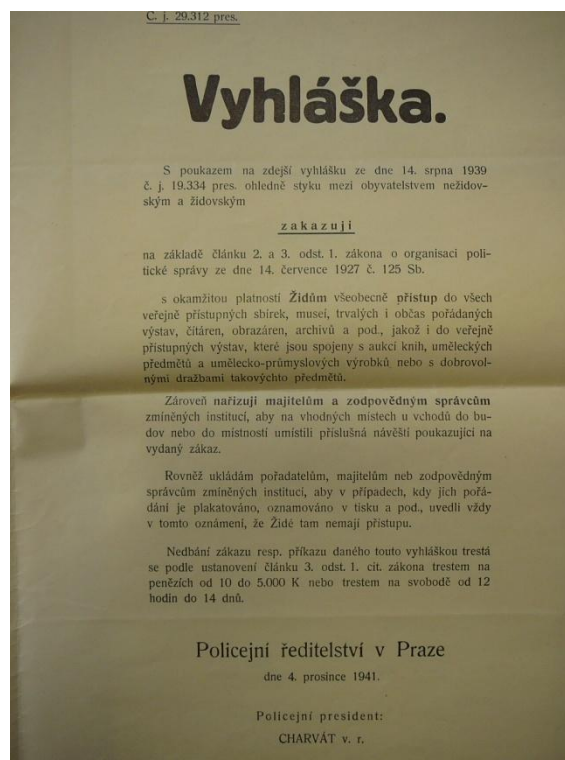
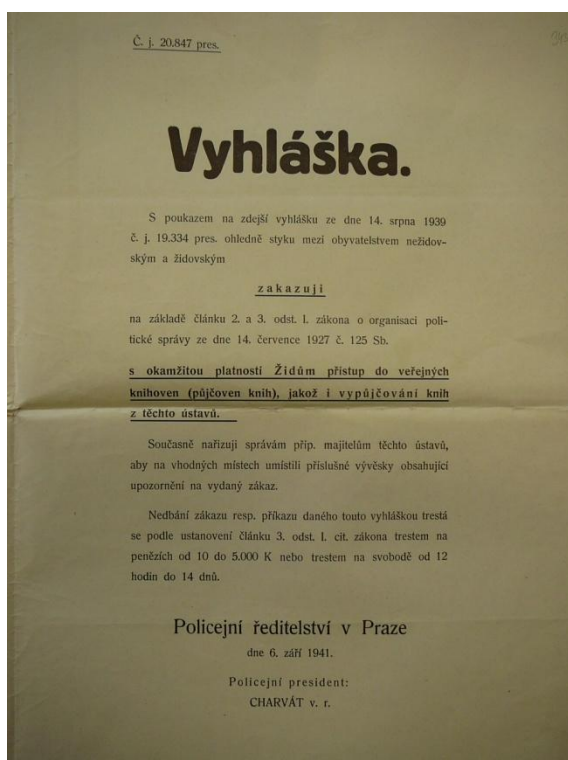
Policejní vyhlášky týkající se zákazu vstupu židů do knihoven, veřejně přístupných sbírek, muzeí, výstav, čítarek, obrazáren, archivů a podobně. Policejní protokol Bedřišky Eggerové týkající se porušení jednoho z těchto nařízení.

Zdroje: NA, f. PZÚ, kart. 938.

NA, f. PMR, kart. 588.

NA, f. PŘP, sig. E 74/1

<http://www.holocaust.cz/cz2/victims/person/1297479>

V létě 1940 přistoupilo Prezídium ministerské rady k prošetření záležitostí knihoven v Praze. Dotazem bylo v Ústřední knihovně v Praze (Mariánské náměstí, Praha 1) zjištěno, že a základě usnesení knihovnické rady byl přístup do knihoven a čítarek, pokud jde o židy omezen, a dovoleno jim bylo navštívit veřejné knihovny dvakrát týdně po dvou hodinách. Konečnou tečkou za vyloučením židů z knihoven byla vyhláška, která vyšla za rok po výše popsáném

Příloha 8

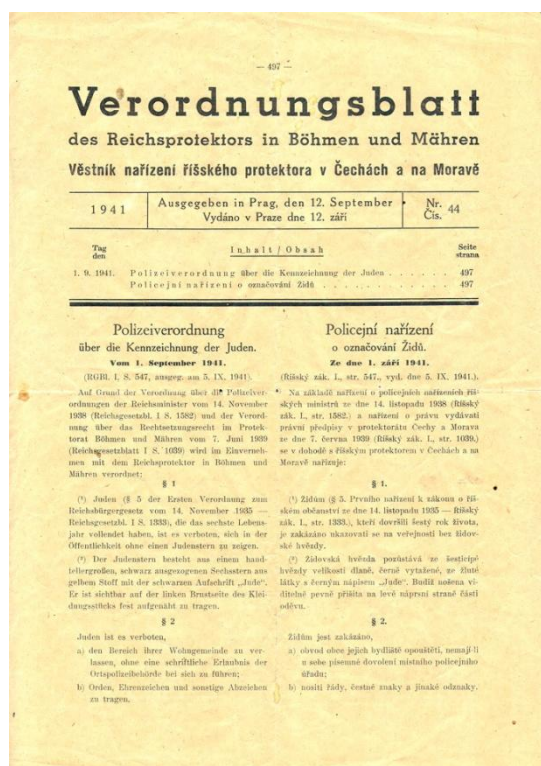
Policejní nařízení o označení židů hvězdou ze dne 1. září 1941. Policejní protokol s Josefem Fau, který toto nařízení porušil.

Zdroje: *Věstník nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě 1939 - 1943.*

<http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/rp19410901>

NA, f. PRP, sig. F 49/2.

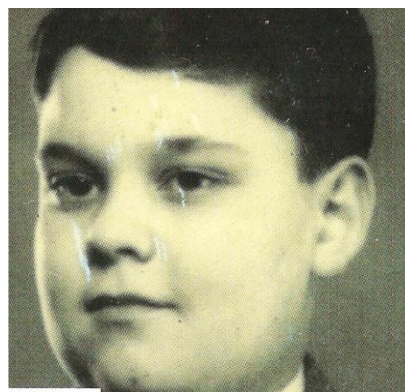
<http://www.holocaust.cz/cz2/victims/person/1319241>

Dne 5. září 1941 vyšlo v říšském zákoníku říšské policejní nařízení o označení židů ze dne 1. září 1941, které bylo vydané na základě nařízení o policejních nařízeních říšských ministrů a nařízení o zákonodárném právu v protektorátu. Toto policejní nařízení platilo také v Protektorátu Čechy a Morava s tím, že říšský protektor vyhradil právo přizpůsobit opatření o omezení pohybu židů místním poměrům. Nařízení ve svém prvním paragrafu stanovilo, že židům, kteří dokončili šestý rok života, je zakázáno objevovat se na veřejnosti bez židovské hvězdy.

V protektorátu nabylo nařízení platnost dne 19. září 1941 a od tohoto dne museli všichni spadající pod židovskou definici nosit hvězdu nezakrytou na straně srdce, na saku, zimmniku a tak dále všude tam, kde mohlo dojít ke styku s árijci.

Josef Fau se narodil 13. června 1895 v Golčově Jeníkově. Jeho manželka Josefa, ovdovělá Fantlová, měla z předchozího manželství syna Františka, kterého společně vychovávali. Počátkem srpny 1942 byl Josef Fau deportován do ghetta v Terezíně, kde se setkal s manželkou a Františkem, kteří tam byli odvečeni už na začátku července. Již o několik týdnů později, 25. srpna 1942, byli všichni zařazeni do transportu do Malého Trosince, kde byli zavražděni.

Dne 15. listopadu 1941 byl Josef Fau udán zaměstnancem Auswanderungsfundu (organizace spravující arizovaný židovský majetek), že v zaměstnání není označen židovskou hvězdou. Byl zadržen policií a teprve na přimluvu svého zaměstnavatele byl propuštěn. Fau se správcem firmy Demartini tvrdil, že jako německo-český korespondent pracuje v samostatné kanceláři zcela izolován od ostatních zaměstnanců. Dříve údajně hvězdu nosil, ale na výzvu nadřízeného ji sejmul.

narož. roku	přísluš. do
Bezirk Vídeň	wohnhaft Praha XII., Kouřimská č. 9
okres	bytem telf. č. v kanc. 617-41 až 49 Auswanderungsfond, Aparat 72

der (die) selbe gibt nach Wahrheitserinnerung an:
který byv..... napomenut..... k udání pravdy, vypověděl.....:

Jsem úředníkem Verwaltungs- und Verwertungsstelle des Auswanderungsfo für Böhmen und Mähren Prag II., Pettersplatz 1 a jako takový převzal jsem do správy 2 židovské domy v Praze III., Mišenská ul. V domě čp. 73 u fy Demartini jest zaměstnán Žid Josef Fau, bytem Praha XVI., Švandova ul. č. 7, kterého jsem tam po 2 dny viděl aponěvadž ny byl označen Davidovou hvězdou pozdravil jsem ho jako každého jiného Arijece. V obou dnech podal jsem mu ruku nemaje tušení, že je to Žid a on sám mne na to neupozornil. Seděl v kanceláři v šedém saku, které má nyní při předvedení na sobě a na tomto saku neměl v kanceláři a ani nyní hvězdu.

Do uvedené kanceláře přijde mnoho lidí, také od NSDAP a může snadno dojít ku stejnému omylu jako v mém případě. na

Dne 13. XI. t. r. večer byl jsem jedním mužem, jehož jméno ~~neznám~~ se nepamatuji, že Fau je Žid.

Proto jsem přišel do uvedené kanceláře dnes asi v 11.30 hod., zjistil jsem dotazem u vedoucího kanceláře Heuzlera, že Fau je skutečně Žid a dal jsem jej předvést strážníkem.

Zdáám, aby byl předán Gestapu.

Coram me:

Skončeno, přečteno a podepsáno:

[Signature] *The Wichey*